

ISSN 1302-3519

ÇALIŞMA ORTAMI

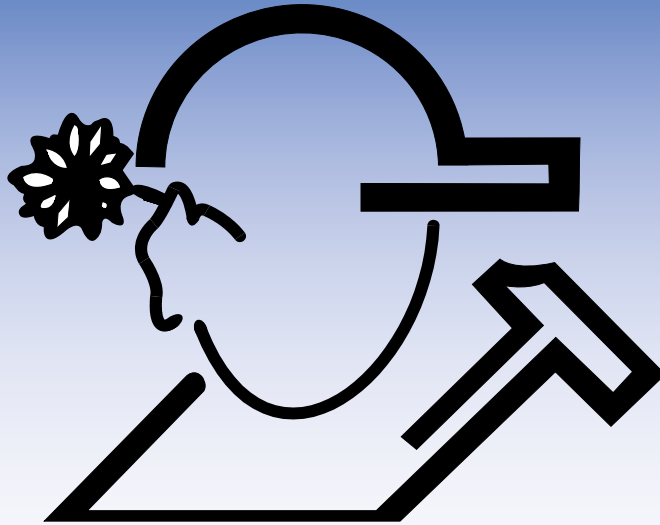
Üç Ayda Bir Çıkar / Sayı: 162

Ocak-Şubat-Mart 2020

İŞÇİ SAĞLIĞI
İŞ GÜVENLİĞİ
ERGONOMİ
İŞ HİJYENİ
ÇEVRE
TOPLUM ÖRGÜTÇÜLÜĞÜ
ÇOCUK EMEĞİ
KADIN
SOSYAL POLİTİKA
NÜFUS
SOSYAL HEKİMLİK

www.fisek.org.tr

Bu bir HAKEMLİ dergidir.

*Çalışan Çocuklara "Vefa Borcu"nuza
Ödemek İster misiniz?*

[f](https://www.facebook.com/fisekenstitusu) [i](https://www.instagram.com/fisekenstitusu) [t](https://www.twitter.com/fisekenstitusu) / fisekenstitusu

Fisek Enstitüsü'nün 39. Yılı
Çalışma Ortamı'nın 29. Yılı

Fişek Enstitüsü Deneyimi: Bir Toplum Örgütü Düşü / Toplum Hekimliği Eylemi⁽¹⁾

A.Gürhan FİŞEK (*)

Türkiye'nin "çağdaşlaşma" uğraşı, toplumun, örgütleri aracılığıyla bu eyleme katılması ve giderek ağırlığını koyması çizgisinde gelişmektedir. Bu çizgide, toplum örgütleri (sendikalar, kooperatifler, dernekler, vakıflar, özel araştırma enstitüleri vb), devletten bağımsızlıklarını arttırmak istemekte, işlevlerinde de değişimler ortaya koymaktadırlar. Bu, toplum örgütlerindeki yeni çizgi arayışının ürünüdür.

Toplum örgütlerinin tümü, "insan hakları savaşı"nın birer halkasını oluşturmaktadırlar. Onun için etkiledikleri nüfus kesiti önemlidir.

Artık yalnızca soyut düzeyde insan hakları ile uğraşan ya da dar bir çerçevedeki yaklaşımları benimseyen örgüt anlayışları aşılmak zorundadır.

Somut sözü ve programı olan örgütler ayakta kalacaktır. Mimarlar Odası'nın 1970'li yıllardaki Ortak Mesleki Denetim Uygulaması (OMDU)¹ uygulaması; Türk Tabipleri Birliği'nin 1987 yılında başlattığı "İş Hekimliği"² çalışmaları, uygulamaya doğrudan müdahale deneyimleri, uygulamaya doğrudan müdahale olanaklarının bu toplum örgütlerince kullanılmaya başlandığının ilk örnekleridir.

Bundan ötürü, "sosyal devlet" ve "toplum örgütleri" arasındaki ilişkilerin, yeniden düzenlenerek bir model oluşturulması güncel bir sorundur.

Sermayenin küreselleşmesine koşut olarak "sosyal devlet" in yokedilmesi, toplum örgütlerini bir tuzağa doğru itmektir. Bu tuzak ikili bir tuzaktır:

1. Eylemsizlik: Dar kadrolarla, dar bakış açılarıyla ve eyleme dönük olmayan soyut tartışmalarla zaman yitirme.
2. Eylemini sosyal devlet işlevlerine alternatif olarak koymak: Eyleme dönük çalışmalarının yalnızca yol gösterici ve toplumu eylemde eğitici etkinlikler olduğunu unutarak, kendi eyleminin yüceleştirilmesi (fetişleştirilmesi).

Bu çerçevede toplum örgütü rolünün yeniden tanımlanması gerekmektedir. Toplumsal bir ülküye

(misyona-özgöreve) sahip olan bu örgütler, uygulamaya doğrudan girerek, eylemlerini (modellerini) topluma sunmaktadırlar; toplum katılımını sağlamalı, baskısını yönlendirmelidir.

FİŞEK ENSTİTÜSÜ'NÜN
TOPLUMSAL KONUMU VE
ÖRGÜTLEDİĞİ GÖNÜLLÜ YUMAĞI

Fişek Sağlık Hizmetleri ve Araştırma Enstitüsü, çağımızda, insanın çok yönlü sağlık sorunlarına bilimsel ve toplumsal yaklaşımı getiren ve çözüm yollarını sergileyen toplum hekimliği öğretisinin izleyicisidir. Sağlığı, tüm kesimleri birarada tutabilecek güçlü bir toplumsal tutkal ya da ortak bir payda olarak görmektedir. Fişek Enstitüsü'ne göre, sağlık, bireysel değil, toplumsal bir olgudur. Bu nedenle toplumdaki tüm zenginliklerin ve sağlıkla ilgili üretimlerin, bireyler arasında varsılık ve yoksulluk gibi ayrımlar yapılmaksızın herkesin gereksinimine göre paylaşılması gereklidir.

Fişek Enstitüsü'nün bu yaklaşımları şu ana başlıklar altında açılabilir:

1. Tümelci sağlık anlayışı
2. Çok-bilimli ve çok-kesimli sağlık anlayışı
3. İnsan (ve hasta) haklarına önem veren sağlık anlayışı
4. Tüm sorunları birarada ele alan kapsamlı sağlık anlayışı
5. Eylemci sağlık anlayışı.

Toplumsal ülküsünün iki düzlemde işlemektedir: Kuram ve uygulama. Kuram'da, ülke çapında ve farklı mesleklerden insanların yer aldığı gönüllü yumağının katılımıyla düzenli ve aktif-yöntemle yapılan okur seminerlerinde toplum hekimliği ilkeleri ve güncel sorunlar irdelenmektedir. Okur seminerleri, bir okul ve aynı zamanda toplumsal bir eylem aracı niteliği taşımaktadır. Bu çalışmalarda elde edilen bulguların yansıtıldığı Enstitü'nün yayın organı Çalışma Ortamı dergisi, aynı zamanda, sağlıkla ilgilenenlerin ufkunu açmayı denemektedir.

Uygulama'da ise çeşitli toplum örgütleriyle birlikte yürütülen, toplum hekimliği eylemleri (Bkz.Kutu No.1) ve küçük sanayi sitelerinde sağlık-sosyal birim çalışması (Fişek Modeli) ile unutulmuş, kendi sağlığını hiçe sayan yoksul işçi kesimine (ve çalışan çocuklara) katkıda bulunmaya çalışmaktadır.

⁽¹⁾ <https://gurhan.fisek.net/fisek-enstitusu-deneyimi-bir-toplum-orgutu-dusu-toplum-hekimligi-eylemi/>

* Prof.Dr.

1982 yılında yürütülmeye başlanan ve 1986 yılında sonuçlarıyla ilgili ilk değerlendirmelerin yayınlandığı³ model çalışması dışında, ülkemizde küçük işyerlerine yönelik sağlık hizmeti götürme çabası olmamıştır. Bu model çalışmasının en önemli özelliklerinden biri, harcamaların işveren katkısıyla karşılanmasıdır. İşverenlerin, modele katkılarını belirleyen tek ölçüt, hizmetten yararlanan ve o işyerinde çalışan yetişkin işçi sayısıdır. 1992 yılından bu yana ILO/IPEC projesinden alınan destekle (Bkz. Kutu No.2), Ankara-Ostim'deki uygulama merkezinin olanakları geliştirilmiş; İstanbul-Yenibosna Doğu Sanayi Sitesi'nde yeni uygulama merkezi kurulmuş; Denizli-Pamukkale Sanayi Sitesi'nde ise yeni bir uygulama merkezi kurulmaya başlanmıştır. Fişek Enstitüsü'nün, yerel inisiyatiflerden yararlanarak İzmir'de gerçekleştirdiği yürüyen diş kliniği ise ülkemizde cılız düzeyde varolan koruyucu diş hekimliği hizmetleri yönünden de önemli bir atılım oluşturmaktadır. Fişek Enstitüsü, dış destekli bu çalışmalarından Ankara'da desteğin kesilmesine karşın, model çalışmayı sürdürmektedir. İstanbul'da ise uygulama, kendisini finanse etmek üzeredir. Deneyimler, projelerin –yöresel farklılıklar bulunmakla birlikte– 18-24 ay arasında kendi kendilerini döndürebilecek yerel katkıyı örgütleyebildiğini ortaya koymaktadır.

Ülkemizde, bir sanayi sitesinde kurulan yerleşik ve kalıcı sanayide sağlık merkezi, buna bağlı yürüyen klinik ile düzenli işyeri ziyaretleri ve o yöredeki Çıracılık Eğitimi Merkezi'nde (ÇEM) okul hekimliği çalışmalarının yapıldığı ve bütün bunların iş güvenliği hizmeti ve sergievi uygulamasıyla kaynaştırıldığı başka bir çalışma gerçekleştirilmemiştir (Bkz. Kutu No.3). Fişek modeli, ülkemizde olduğu gibi dünyada da "ilk"ler ve "özgün"lükler taşımaktadır.

Bu modeli, dünyadaki örneklerden ayıran karakteristikler şunlardır:

1. Çocuk ve genç vurgusu ;
2. Kadın kimliği vurgusu
3. İşçi sağlığı iş güvenliği vurgusu ;
4. Toplumsal boyut vurgusu
5. Sürekli devinim ve toplum katılımı;
6. Kendi kendini finanse etmesi
7. Modelin yaygınlaştırılması ve ülke düzeyinde bir odak çevresinde örgütlenme.⁴

Fişek Enstitüsü'nün ILO/IPEC katkılarıyla geliştirdiği ve dört ilde oluşturduğu uygulama odakları, her şeyden önce, bir "düş"ün gerçekleşebilir olduğunu göstermiştir. Birbirinden çok farklı koşullardaki illerde elde edilen bu sonuç, toplumun "yararlı ve iyi uygulamalara" özlemini de ortaya koymaktadır. Bu değerlendirmeyi paylaşanlar, yalnızca hizmetten yararlananlar değildir. Uygulama çalışmaları, TC Başbakanlık Toplu Konut İdaresi Başkanlığı HABİTAT

II Koordinasyon Birimi'nce, Birleşmiş Milletler'e "En İyi Uygulama-Best Practice" adayı olarak önerilmiş; "Cumhurbaşkanlığı Takdir Belgesi" kazandırmıştır.

Çocuk çalıştıran küçük işyerlerine yönelik çalışma, çocuğa olan bu vurgusunu, toplumun vefa borcu kavramı ile açıklamaktadır. Yaşlıları, kamu kaynaklarından yararlanarak öğrenimlerini sürdürürken, çalışan çocuklar, kendileri vergi üretmektedirler. Çocukluklarına yaşama olanağı sunamayan toplumun, onlara, bir vefa borcu olmak gerekir. İşte Fişek Modeli, bu vefa borcunu ödemenin bir yolunu topluma önermektedir.

Bugüne değin yapılan dört uygulamada da birbirinden farklı vurgular kullanılmıştır. Fişek/Ankara, ilk başlatılan ve yalnızca koruyucu hekimlik uygulaması ile uzun yıllar ayakta kalabilmiş ve yoğun işyeri temasının ağırlık taşıdığı bir uygulamadır. Bugün 200'ün üzerinde işyerinin abone olduğu ve çeşitli çıkar gruplarının (ticari, köktendinci vakıflar vb) müdahalelerine karşın, toplumun direnci ile ayakta kalabilen bir sistem oluşturmuştur.

İstanbul'da, kamu denetiminin hiç uğramadığı bir sanayi sitesinde, yayılmakta olan "toplam kalite çalışmalarının" bir uzantısı olarak ve en yakın SSK sağlık tesisinin 12 km. uzakta olmasından yararlanarak ilkeler yaşama geçirebilmiştir. Toplumla kurulan olumlu ilişkiler ve düzeyli uygulama, Fişek/İstanbul uygulamasında, sanayi sitesi kooperatifi katkısının üst düzeyde gerçekleşmesini sağlamıştır.

Fişek/Denizli'de vurgu, çalışan küçük kızlara verilmektedir; küçük kız çocuklarının çalışma yaşamındaki sorunlarının, cinsiyet ayırımından ve kadın kimliği sorunundan ayrı düşünülemeyeceğinden hareket edilmektedir. Denizli, üretim yönüyle çok gelişmiş, sosyal alandaki hizmet kesimiyle ise çok güdük bir sanayi ortamı göstermektedir. Uygulamada, Fişek Enstitüsü'nün bilgi ve deneyim birikimiyle, tüm hizmet çeşitleri Denizli'de büyük bir ilgi uyandırmaktadır.

Fişek/İzmir ise, koruyucu ağız ve diş sağlığı çalışmalarının, yürüyen klinikle işyerlerine ulaştırılması ile başlayıp, küçük işyerleri için sağlık-güvenlik hizmetleri ile geliştirilmektedir. Bu uygulama merkezinde geliştirilen özellik ise, uygulamanın birden çok toplum örgütünün katılımı ile işlenmekte oluşudur.

Şimdi model çalışmanın "uygulanabilir" ve "ulaşılabilir" olduğunun örneklerinin artırılması gerekmektedir. Bu hem uygulamada standardın tutturulması için önemlidir; hem de yerel inisiyatiflere olanaklar sunulması yönünden önemlidir.

Toplumsal bir ülkünün izleyicisi olan Fişek Enstitüsü, bir toplum örgütü olarak, kendi ilkeleri ile uyuşan bireyler için, bir ilgi ve çekim odağı oluşturmaktadır. Bireylerin tek başına gerçekleştiremeyecekleri "düş"lerini, bir potada eritmeyi ve bir toplum hekimliği eylemine dönüştürmeyi üstlenmektedir.

Kutu No.1

FİŞEK/ EYLEM PLANI

**TOPLUM ÖRGÜTLERİ VE SAĞLIK
(3D)**

Amaç

Sağlık alanındaki hak ve çıkarlarına sahip çıkması için, bireyi harekete geçirmek ve toplum örgütlerinin, bu bireysel tepkileri yönlendirici-güçlendirici işlev görmelerini sağlamak.

Gerekeçe

Sağlık, bireylerin kendi başlarının çaresine bakmalarını gerektiren, özel bir sorun değildir. Sağlık bir toplum sorunudur ve "sağlıklı bir ortam oluşturmak", "nitelikli sağlık hizmeti sunmak" toplumun bireye borcudur.

Ülkemizde sağlık hizmetlerinin giderek yetersiz düzeyde sunulur hale gelmesi, bireylerin bu haklarını istemelerini ve ardına düşmelerini de zorunlu hale getirmektedir.

Toplum örgütleri, demokrasinin varlık nedeni, toplumun sesini duyurabilmesinin yoludur. Her toplum örgütü, amacı ve toplumdaki işlevi ne olursa olsun, örgütlediği insan topluluğunun sorunlarına kayıtsız kalmaz. Onların istemlerini şekillendirmede, çözümler üretmelerinde ve aynı uğraş içindeki kümelerle buluşmalarında aracı rol oynar.

Bireylerin, sağlık haklarını, örgütleri aracılığı ile savunmaları ve yaşama geçirmeleri; çağdaş ve evrensel bir ilke olan sağlıkta toplum katılımını gerçekleştirmeleri için örgüt kamuoylarını aydınlatmak ve gündemi oluşturmalarını sağlamak gerekmektedir.

Hedef

Herkese eşit, ulaşılabilir, nitelikli, basamaklı, katılımcı, kamu kaynaklarından beslenen sağlık hizmeti ve sağlıklı yaşama-çalışma ortamları sunmak.

Araç

Toplum örgütlerinin, üyelerine 3D (Duyurma, Duyarlılaştırma, Destek) kampanyası aracılığıyla, eylemli kılınması. Üyelerinin bu yöndeki eylemlerini, koruması, yönlendirmesi, güçlendirmesi.

Kutu No.2

ILO.IPEC/FİŞEK EYLEM PLANI

**ÇOCUK ÇALIŞTIRAN KÜÇÜK İŞYERLERİNE YÖNELİK SAĞLIK HİZMET SUNUMU
VE ÇALIŞMA ORTAMININ GELİŞTİRİLMESİ**

Uzun erimli amaç: Çocuk emeğinin sona erdirilmesi. Çocukların içinde bulunduğu koşulların, gelecek konumlarının ve olası sorunlarının ortaya serilmesi; sosyal politikalar geliştirilmesi yoluyla çocukların çalışmasını gerekli kılan koşullar ortadan kaldırılmalıdır.

Kısa erimli amaç: Çalışan çocuklara ulaşan sağlık ve sosyal refah hizmetleri ile onların sonuçlarını hafifletmek amaçlanmaktadır. Bu amaca ulaşmak için,

1. Küçük işyerlerine ulaşan sağlık hizmetleri, niteliksel yönden ve çocuklara ulaşılabilirliği yönünden geliştirilmek istenmekte,
2. Çocukların çalıştıkları işyerlerinin, çalışma ortamları ölçüm araçlarının ve uzman görüşlerinin yardımıyla değerlendirilmekte,
3. Çocuklara sosyal danışmanlık hizmetleri verilerek, gelişen toplum olanaklarından, mesleki yönlendirme hizmetlerinden ve boş zaman etkinliklerinden yararlanmaları düşünülmekte,
4. Çocukların işçi sağlığı iş güvenliği, ilk yardım ve yangından korunması konularında eğitimlerinin yapılması; böylece onların hizmete olan istemlerinin artırılması; işyerlerindeki sağlık koşullarının geliştirilmesindeki katkılarının artırılması amaçlanmakta,
5. Küçük işyerlerinin çalışma koşullarının geliştirilmesi için işverenlerin de proje kapsamı içinde yüzyüze eğitimlerle bilgilendirilmeleri ve yönlendirilmeleri planlanmakta,
6. İşçi sağlığı iş güvenliği önlemleri (ve özellikle de son çare olan koruyucu malzemelerin) sergilenmesi ve kullanıma sunulması yoluyla, standarda uygun koruyuculara ulaşma kolaylığı sağlanması ve kullanma alışkanlığı kazandırılması planlanmaktadır.

**KÜÇÜK ÖLÇEKLI İŞYERLERİNDE ÇALIŞAN ÇOCUKLARA
SAĞLIK VE SOSYAL HİZMET TAŞIYAN BİR MODEL NASIL OLUŞTURULABİLİR?**

Bir sanayi sitesinde, çalışan çocuklara dört noktada ulaşmak olasıdır:

- 1. Çıracılık Eğitimi Merkezi'nde Okul Hekimliği Uygulaması:**Çalışan çocuklara Çıracılık Eğitimi Merkezi'nde (ÇEM) ulaşmayı tasarlayan bir hizmetin avantajları da vardır; dezavantajları da... İşveren iznine bağlı olmayan bu ulaşım, çocuklarla daha yakından ilgilenme ve sonuçları izleyebilme kolaylığı ve çocukların toplu bulunmalarından kaynaklanan hizmet sunma kolaylıklarını getirir. Ayrıca okulun ortam koşulları ve çocukların eğitimlerine **çalışma ve sağlık** konularında katkıda bulunabilme olanağı ÇEM'deki çalışmayı çekici kılmaktadır.
- 2. Küçük İşyerleri Ortak Sağlık Birimi Kurmayı Hedefleyen İş Hekimliği Uygulaması:**Çalışan çocuklara, küçük işyerlerinde ulaşmak da olasıdır. Bunun için küçük işyerleri arasında ortak bir sağlık birimi ulaştırma çabası, mobil ünitle (**yürüyen klinik**) desteklenmelidir. Böylece sağlık hizmeti, işyerinin kapısına hatta içine kadar götürülebilir. Tek tek işyerleri ile bağlantı kurmaya, onları hizmetin gerekliliğine inandırma ve onların bu konudaki coşkusunu ayakta tutmak oldukça zordur. Bütün bu zorluklarının yanı sıra, hizmetin kalıcılığı en önemli kazançtır. Küçük işyerlerinde hizmetin götürülmesi çalışan çocukların çalışma ortamlarının olumlu hale getirilmesini de olanaklı kılar. Bu olanak, önlemin tüm işyerini ilgilendirmesi dolayısıyla, çocuklar kadar o işyerindeki yetişkin işçilerin de yararınadır.
- 3. Sanayide Sağlık Merkezi (İlk yardım vb) Uygulaması:**Sanayide kurulu sağlık merkezi (ilk yardım merkezi) ise, yaralanan ya da hastalanan çocukların başvurabilecekleri bir birimdir. Bu merkezleri, çocukların sağlık yönünden zorda kaldıklarında başvurabilecekleri bir **sağlık dostu** olarak nitelemek de doğru olacaktır. Bu merkezler, çocuklarla kurdukları iletişim ve çevrelerindeki diğer sağlık merkezlerinin sayısına bağlı olarak işlerlik kazanacaktır. Yalnızca bu merkez yoluyla çocuklara ulaşmak da bir yoldur.
- 4. İş Ortamının Geliştirilmesi (İş Güvenliği) ve Sergievi Uygulaması:**Çalışma ortamının olumlu kılınması için kullanılacak güvenlik önlemlerini ve kişisel koruyucuların toplu olarak görülebilmesine olanak veren ve işyerlerinin işçi sağlığı iş güvenliği yönünden durumunun değerlendirilmesini; ölçümlerle bu değerlendirmelerin desteklenmesi: Alınacak önlemler konusunda işçi ve işverenlere danışmanlık yapılmasını bu hizmet paketi içinde görmek gerekir.

Dipnotlar

- 1: Gökçeli R.: Demokratik Kitle Örgütleri Üzerine ve Bir Örnek Olay: Mimarlar Odası – KIYI Yayınları No.101 Ekim 1987.
- 2: A.Gürhan Fişek: Toplum Örgütlerinde Üretim ve Katılım (Türk Tabipleri Birliği'nden Örneklerle) – Çalışma Ortamı Dergisi, Fişek Enstitüsü Yayını, Mayıs-Haziran 1994 Sayı:14 s.2-13.
- 3: A.Gürhan Fişek: Küçük Ölçekli İşyerlerinde Çalışma Koşullarının Geliştirilmesi İçin Alınabilecek Fizibl Önlem Önerisi, Uluslararası Çalışma Örgütü'ne (ILO) sunulan rapor – Temmuz 1985 (Yayımlanmamış)
- 4: A.Gürhan Fişek: Küçük Sanayi Sitelerinde İşçi Sağlığı Güvenliği Birimi: Fişek Modeli – Çalışma Ortamı Dergisi, Fişek Enstitüsü Yayını, Eylül-Ekim 1995 Sayı:22 s.6-15

2019 Yılı Çocuk Emeği Değerlendirme Notu

Fişek Enstitüsü Çalışan Çocuklar Bilim ve Eylem Merkezi Vakfı olarak çocuk işçilik konusunda bu yıldan itibaren düzenli olarak yıllık değerlendirme notu hazırlayacağız. 2019 yılına ait bu ilk değerlendirme notunda çocuk işçilik konusunda yıl içerisinde hükümetin, meclisin, kamu kurumlarının, sivil toplum kurumlarının, meslek odalarının, sendikaların ve akademinin faaliyetleri eleştirel olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda a) ilgili bakanlıkların faaliyetleri, b) mecliste yürütülen yasama faaliyetleri ve verilen soru önergeleri, c) resmi veriler, d) sivil toplum kuruluşları, sendikalar ve meslek odalarının yazdığı rapor, yaptığı saha araştırmaları ve düzenlediği toplantılar, d) akademiye yazılan tezler, makaleler ve yapılan bilimsel toplantılar Vakıf gönüllülerimiz tarafından taranarak ayrıntılı olarak incelendi.

Bütün bunları yaparken konunun uzmanı edasıyla yapılan işleri yargılamayı değil, çocuk işçilik olgusunun ele alınma biçimindeki ve bununla mücadele adı altında yürütülen faaliyetlerdeki sorunlara dikkat çekmeyi amaçlıyoruz. Bu değerlendirme notu üç ana bölümden oluşuyor. İlk bölümde çocuk işçilik olgusuna ilişkin nicel durum ortaya konuluyor. Burada var olan nicel veriler olduğu gibi yinelenmiyor, bunun yerine nicel verilerin işaret ettiği gerçekliğe dikkat çekilmeye çalışılıyor. İkinci bölümde, çocuk işçilik konusunda 2019 yılında yapılan çalışmalarda çocuk işçilik olgusunun ele alınma biçimi ve son bölümde de mücadele politikaları ve çözüm önerileri sorgulanıyor.

1. NİCEL DURUM

Türkiye’de çocuk işçiliği konusunda ulusal ölçekte, bütün yaş gruplarını kapsayan güncel bir veri bulunmamaktadır. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) hanehalkı işgücü anketlerinden elde edilen (15-17 yaş grubuna ilişkin) veriler ile Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) sigortalı ve iş kazası istatistikleri Türkiye’de çocuk işçiliğinin örüntü ve eğilimlerine ilişkin neredeyse tek veri kaynağıdır. Bunlardan TÜİK verileri 2018 yılına ve SGK verileri de 2017 yılına aittir. Her iki veri kaynağına yakından bakıldığında çalışan çocuk sayısının ve çocukların kayıt dışı çalışmasının artmakta olduğu, çocukların çok uzun süreler çalıştığı ve çocukların iş kazalarında hayatlarını kaybettikleri tespit edilebilmektedir. Resmi olarak öğrenci konumunda olan ve öyle olduğu için çocuk işçilik verilerine dahil edilmeyen, buna karşın filli olarak çocuk işçi olan çırakların sayısı da sözü edilen veri kaynaklarında yer almamaktadır. Sığınmacı çocukların Türkiye işgücü piyasasında yaygın biçimde varlık kazandıkları, kötü koşullarda, uzun sürelerle ve çok ucuza çalıştırıldıkları 2019 yılında ve öncesinde farklı illerde yapılan saha çalışmalarıyla ortaya konmuştur. Ne var ki güvenilir makro verilerin yokluğu

nedeniyle sığınmacı çocukların çalışma koşulları hakkında bilgiye sahip olunsa da, çalışan çocuklar içindeki oranları, yerli çocuklarla göçmen çocukların sektör ve il bazında dağılımı bilinmemektedir.

1.1. Çocuk çocuk sayısı ve çocukların kayıt dışı çalışması gittikçe artıyor

TÜİK tarafından açıklanan Çocuk İstatistikleri, ayrıntı vermese de, çocukların işgücüne katılım oranının (İKO) arttığını göstermektedir. Buna göre 2018’de 15-17 yaş grubundaki çocukların işgücüne katılım oranı bir önceki yıla göre (2017) %4 artarak %21,1’e ulaştı. İKO erkeklerde %5’lik artışla %30 olurken, kız çocuklarında değişmedi ve %11,8 olarak gerçekleşti. Bu veriler 15-17 yaş grubundaki her beş çocuktan birinin işgücü piyasasında yer aldığını göstermektedir. Erkek çocuklarda bu oran yaklaşık üçte bire çıkmaktadır. Üstelik erkek çocuklarda işgücüne katılma oranı son yıllarda artma eğilimindedir.

Yıllar	İşgücüne Katılma Oranı			İstihdam Oranı		
	Erkek	Kız	Toplam	Erkek	Kız	Toplam
2014	29,4	12,1	21	25	10,8	18,1
2015	28,6	13	21	24,5	11,4	18,1
2016	27,8	13,4	20,8	23,8	11,9	18
2017	28,5	11,8	20,3	24,3	10,2	17,4
2018	30	11,8	21,1	25,7	10,2	18,2

Çocuk emeğinde kayıt dışı istihdam Türkiye ekonomisinin çok üzerinde bir seyir izlemektedir. Bu, Türkiye ekonomisindeki yüksek kayıt dışı çalıştırmanın basit bir yansıması olarak düşünülemez. 15 yaş üzerindeki çalışan çocuklar arasında neredeyse kayıt dışılık esas, kayıtlı çalışma istisna durumundadır. Bu durum 15 yaş üzerindeki çocukların yasalarla düzenlenmiş olan çalışmaya dair haklarından hemen hemen hiç yararlanmadığının da önemli bir göstergesidir. Uzun vadede çocuk emeğinin tamamen sonlandırılması hedeflenmekle birlikte, kısa vadede çalışan çocukların çalışma koşullarının iyileştirilmesi için kayıt altına alınmaları elzemdir.

Oysa ki SGK kayıtlarına göre Türkiye’de kayıtlı çalışan çocuk sayısı azalmaktadır. TÜİK verileri de 15-17 yaş grubunda çalışan çocuk sayısının azaldığını ortaya koymaktadır. 2017 yılında SGK verilerine göre kayıtlı çocuk işçi sayısı 74 bin kişi azalmıştır. Ancak kayıtlı-kayıtsız çalışan çocukları kapsayan TÜİK verilerine göre azalma 30 binde kalmıştır. Bu verilere göre en az 44 bin sigortalı çocuk, işgücü piyasasından çekilmemiş, daha korunaklı sigortalı işlerden tümüyle

güvencesiz ve korumasız sigortasız işlere kaymıştır. Bunun anlamı açıktır: Türkiye’de çocuk emeği kayıt dışılaşmaktadır.

Çocuk istihdamında kayıt dışılığın en yüksek olduğu sektör tarımdır. Bu durum tarımda 50’den az kişinin çalıştığı işyerlerinin İş Kanunu’nun kapsamı dışında tutulmuş olması ile yakından ilgilidir. Yani çocuklar, İş Kanunu’nun korumasından yararlanamamaktadır. Bu durum, “çocuk işçiliği ile mücadele alanında mevzuat açısından bir sorun bulunmadığı” tezinin geçersizliğini ortaya koymaktadır.

Çocuk istihdamının ağırlıklı olarak 1-9 işçi çalışan işyerlerinde yoğunlaştığı görülmektedir. İşyeri ölçeği arttıkça kayıtlı çalışma kısmen artmaktadır. Ancak en düşük kayıt dışı çalışma oranının görüldüğü 50’den fazla işçi çalıştıran işyerlerinde bile çocukların neredeyse yarısı (%44,5) kayıt dışı çalıştırılmaktadır.

	Çocuk İstihdamının İşyerleri İçindeki Oranı	Kayıt Dışı	
		Kayıtlı	
1-9	69,4	9,6	90,4
10-19	7,3	28	72
20-49	10,9	27,1	72,9
50+	12,2	55,5	44,5

İşsizlik artışı ve tek kazananlı aile modelinin devam etmesi, çocukların çalışmasının yoksul hanelerin yaşam stratejisi olarak görülmesine yol açmaktadır. 2019 Kasım ayında tarım dışı işsizlik oranı erkekler için %13,1’e, kadınlar için %20,6’ya ulaşmıştır.⁽¹⁾ Haneye gelir getirmekle yükümlü olan ebeveynlerin iş bulamadığı koşullarda, yoksullukla baş etmenin yolu çocukların eğitimden çekilmesi ve işgücü piyasasına sokulması olmaktadır. Dahası kadınların istihdam oranının %28,3’le son derece düşük düzeyde seyrettiği ülkemizde, pek çok hanede muhafazakar cinsiyet rolleriyle desteklenen tek kazananlı aile modeli egemenliğini sürdürmektedir. 2000’li yılların başından bu yana uygulanan doğurganlığı artırıcı (*pronatalist*) politikalar, kamusal bakım hizmetleriyle desteklenmemiştir ve kadının yerini hane olarak gören muhafazakar politikalar giderek güçlenmiştir. Söz edilen muhafazakar normlar ve bakım sorumluluğu, evin temel gelir getiricisi rolünü taşıyan erkek işgücünün düzensiz ve düşük ücretli işlere giderek daha fazla mahkum olması veya işsiz kalması durumunda, ilave işgücü olarak kadınların değil çocukların işgücü piyasasına sokulmasına yol açmaktadır. Düşük kadın istihdamı ve yüksek işsizlik sürecinin devam etmesinin çocuk işçiliğini artıracağı öngörülebilir.

1.2. Çocuklar çok uzun süre çalışıyorlar

Çocukların çalışma koşullarının önemli göstergelerinden birisi çalışma süreleridir. Gerek uluslararası sözleşmeler gerekse ulusal mevzuat, çocukların belirli sektörlerde çalışmasını yasakladığı gibi, çocukların çalışmasına izin verilen sektörlerde de çalışma sürelerine sınırlar getirmiştir. Türkiye’de 4857 sayılı yasada çocukların haftalık çalışma süresinin 40 saati aşamayacağını belirtmektedir.

Aşağıdaki tablolar, 15-17 yaş grubundaki çocukların esas işte referans haftası içinde fiilen çalıştıkları süre ile esas işte bir haftada genellikle çalıştıkları süreye ilişkin verileri göstermektedir. Görüldüğü gibi her iki değer de (sırasıyla 41,90 ve 40,82), çocuklar için belirlenen yasal çalışma süresinin üzerindedir ve Türkiye ortalamasına son derece yakındır. Çalışma süreleri açısından daha çarpıcı olansa, haftada 40 saatten fazla çalışan çocukların oranıdır. Çalışan çocukların %53,36’sı esas işlerinde bir haftada genellikle 40 saatten fazla çalışmaktadır.

	Esas işte bir haftada genellikle çalışılan süre	Referans haftası içinde esas işte haftalık fiili çalışma süresi	Türkiye’de 40 saatten fazla çalışanların toplam çalışanlar içindeki payı
Çocuk İşçi	41,90	40,82	53,36
Türkiye ortalaması	46,79	43,93	64,30

Esas işte bir haftada genellikle çalışılan ortalama süre		
Sektörler	2016	
	Çocuk İşçi	Türkiye
Tarım	36,85	40,74
Maden	41,48	49,15
Sanayi	46,58	48,76
İnşaat	48,56	50,53
Hizmetler	42,38	47,78
Türkiye	41,90	46,79
Haftada 40 Saatten Fazla Çalışan Çocukların Çalışan Çocuklar İçindeki Payı	53,4	64,3

1 <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=33778>

Sanayi ve inşaat sektöründe çalışan çocukların esas işte bir haftada genellikle çalıştıkları süreler, İş Yasasında yetişkin işçiler için belirlenen haftalık yasal çalışma süresinin üst sınırının (45 saat) bile üzerindedir ve yetişkinlerle neredeyse aynıdır. Tarımda çalışma süresi yasal sınırın altında gibi görülse de, alan araştırmaları özellikle mevsimlik ücretli tarım işlerinde çalışma süresinin günlük ve haftalık sınırların çok üzerinde uzun olduğunu ortaya koymaktadır.

1.3.Çocuklar iş kazasına uğruyor ve ölüyor

Çalışan çocukların iş kazası geçirme oranı yetişkin işçilerden bariz bir şekilde daha yüksektir.

İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Meclisi'nin (isigmeclisi.org) derlediği verilerin gösterdiği gibi, çocuklar yaptıkları işle bağlantılı olarak ölmektedirler. Çocuk işçiliği ile Mücadele Yılı ilan edilmiş olan 2018 yılında, 67 çocuk işçi iş kazasında hayatını kaybederken, 2019 yılında da 29'u 14 yaş ve altında olmak üzere yine 67 çocuk işçi, ölümlü iş kazalarının kurbanı oldu.⁽²⁾

SGK'nın 15-17 yaş aralığındaki çalışan çocuk işçilere ilişkin iş kazası verileri, dikkat çekici biçimde iş kazası geçiren sigortalı çocuk işçilerin oranının arttığını göstermektedir. Bu durumun kayıtlı çalışan çocuk işçi sayısı azalırken gerçekleşmesi, çocukların çalışma koşullarındaki kötüleşmenin bir göstergesi olarak okunmalıdır.

	2016	2017	2018
İş Kazası Geçiren Çocuk İşçi Sayısı	6.164	6.348	7.094
Sigortalı Çocuk İşçi Sayısı	140.458	66.568	71.064
İş Kazası Geçiren Çocuk İşçilerin İş Kazası Geçiren Sigortalılar İçerisindeki Oranı	4,4	9,5	10,0

1.4.Çocuk işçilik olgusuna dahil edilmesi gereken çıraklık

Çocuk işçilik olgusunun nicel boyutlarını her yönüyle, gerçekçi bir şekilde ortaya koyan veriler olmadığına değindik, bununla birlikte verilerin gizlediği bir olguya da değinmek zorunludur. Bu çıraklıktır. Çıraklık sistemi ilk bakışta, çocuklara meslek edindirmek amacıyla hayata geçirilen bir uygulama gibi gözükürken, bu görüngünün arkasında aslında işverenler tarafından çocukların düşük ücretlerle bir işgücü kaynağı olarak kullanılması gibi bir gerçeklik gizlenmektedir. Çıraklık sistemi filli olarak çocuk işçiliğinin bir biçimi olmasına rağmen, çıraklar resmi olarak öğrenci konumunda oldukları için çocuk işçilik verilerine dahil edilmemektedirler. SGK'nın 2017 yılı verilerine göre, ülke genelindeki çırakların toplam sayısı 368 bin 373'tür. Bu sayı, her geçen yıl artmakla birlikte çırak olarak çalışan çocuklar

işyerlerinden kaynaklı birçok sorun ile karşılaşmaktadırlar. Özellikle çıraklığın, küçük işletmelerin oluşturduğu özel işletmelerde yoğunlaşması, çocukların uzun çalışma sürelerinde, ağır çalışma koşullarında ve düşük ücretlerle çalıştırılmasına yol açmaktadır. Ayrıca bu işyerlerinde çocukları koruyucu ve denetleyici bir düzenlemenin olmaması, çocukların mesleki eğitim altında kötü muamele, şiddet ve ayrımcılık gibi hak ihlallerine maruz kalmalarına neden olmaktadır.

2. ÇOCUK İŞÇİLİĞİN ELE ALINMA BİÇİMİ

Çocuk işçiliğinin nicel durumunu tam olarak ortaya koyan verilere sahip değiliz. Çocuk işçilerin sayısı bilinenden daha çok ya da daha az olabilir ama bu durum Türkiye'de bir çocuk işçilik sorunu olduğu gerçeğini değiştirmez. Üzerinde durulması gereken asıl sorun budur. Bununla birlikte, çocuk işçilik tartışmalarının nicel durumun tam olarak bilinmemesinden daha önemli birtakım sorunlarla malul olduğu ileri sürülebilir.

2.1.Kuramsızlık ve kaçınılmaz eklektizm

Sözü edilen sorunların başında kuramsızlık gelmektedir. Konuyla ilgili çalışmaların büyük bir çoğunluğu olguyu çocuk işçilik sorununu kuramsal bir tartışmaya konu etmeden ele almaktadır. Böyle olduğu için de ortaya çıkan nihai ürünler eklektik olmak gibi çok temel bir sorunla maluldür. Başka bir ifade ile, çocuk işçiliğini konu alan çalışmalarda birkaç kuramsal yaklaşımın izlerini bir arada görmek mümkündür. Bu durum bilinçli olarak yaratılıyor ya da bilinçsizce ortaya çıkıyor olabilir. Nedeni her ne olursa olsun, çocuk işçilik olgusunu açıklamaya çalışırken aynı anda farklı kuramsal yaklaşımlardan hareket edilmesi karmaşaya ve kafa karışıklığına yol açmaktadır. Bu noktadaki sorun, farklı kuramsal yaklaşımların incelenen olgunun nedenlerine ilişkin olarak getirdikleri açıklamaların birbirinden bütünüyle başka başka olmasıdır. Örneğin, çocuk işçiliği konu alan çalışmaların ve bu konuda yürütülen faaliyetlerin büyük çoğunda yapısal-işlevselci kuram, liberal kuram ve sosyal inşacılık kuramının egemen olduğu gözlenmektedir. Bilindiği gibi liberal kuram çocuk işçiliği akılcı davranmayan bireyler üzerinden açıklarken, yapısal işlevselci kuram işlevini olması gerektiği gibi yerine getirmeyen toplumsal kurumlar üzerinden açıklamaktadır. Sosyal inşacılık kuramı ise bunu kültürel bir sorun olarak görmektedir. Dolayısıyla çocuk işçilik bahsinde birbirinden farklı bu kuramların hepsine birden yaslanmak, deyim yerinde ise, bir kakafoniye yol açmaktadır.

Çocuk işçilik, çocuk kategorisi ya da başlığı altında tüm çocuklara genellenemeyecek, sınıfsal bir sorundur. Öyle olmasına öyledir ama çocuk işçilik sorununa sınıfsal bir bakış açısıyla yaklaşan ve sorunu tarihsellik ve ilişkisellik bağlamında ele alan çalışmaların sayısı yok denecek kadar azdır. Sorun ekonomi politik bir sorun olarak kurulu düzenin işleyişi ve bu düzendeki karşıt sınıfsal çıkarlarla ilişkilendirilmediği, başka bir ifade ile toplumsal sınıflar mücadelesinin bir uzantısı olarak görülmediği için tarihsel ve toplumsal bağlamından kopartılmaktadır.

2 <http://isigmeclisi.org/20220-yasamak-ve-yasatmak-icin-direnecegiz-2019-yilinda-en-az-1736-isci-yasa>.

2.2.Var olan istatistiki verilerin yinelenmesi ve betimsel saha araştırmaları

Çocuk işçilik konusunda yapılan tartışmaların çoğunluğu, başta Uluslararası Çalışma Örgütü olmak üzere uluslararası kuruluşların ve ulusal düzeyde resmi kaynakların açıkladığı verilerin neredeyse birebir yinelenmesinden ibarettir. Bunun yanında belli alanlarda yapılan saha araştırmalarından elde edilen verileri içeren az sayıda çalışma da vardır. Çok az sayıdaki bu saha araştırmalarının çoğunluğu ise verilerin toplandığı sektör ya da işyerindeki durumu betimlemekten öteye geç(e)memektedir. Araştırma bulguları, çoğunlukla çocuk işçilerin kendilerine ya da mensubu oldukları haneye ilişkin tanıtıcı bilgilerle birlikte analitik olmayan bir biçimde, olduğu gibi sunulmaktadır. Özellikle çocuk işçiliğın nedeni olarak gösterilen sorunlar, analiz edilmeksizin verili olarak ve mekanik bir yaklaşımla alt alta sıralanmaktadır. Örneğın işsizlik, yoksulluk, göç, kayıt dışı istihdam vb olgular neredeyse her çalışmada çocuk işçiliğın temel nedenleri olarak gösterilmektedir. Asıl gözden kaçırılmak istenen ise, çocuk işçiliğın neden olarak gösterilmeye çalışılan işsizlik, yoksulluk, göç, kayıtdışılık gibi olguların birer ortak unsurudur. Kısaca onların bir bileşenidir; sonucu değil. Asıl neden bu olguları var eden kapitalist üretim biçimi ve onun ortaya çıkarmış olduğu eşitsizliklerdir. Buna karşın, bu olgular irdelenmeksizin her yerde ve her zamanda aynı niteliğın sahipmiş ve de ansiklopedik tanımlamalarla ifade edilebilmiş gibi sunulmaktadır.

3.ÇOCUK İŞÇİLİKLE MÜCADELE SÖYLEMİ VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Çocuk işçilik tartışmalarının en sorunlu yanlarından biri de çözüme ilişkin gündem ve çözüm önerileridir. Bir defa çocuk işçilikle mücadele etmek için politika üretmeye yönelik çaba, çalışma, araştırma vb. son derece yetersizdir. Çocuk işçiliğın konu alan çalışmaların büyük çoğunluğu betimsel düzeyde durum tespiti yapıp, en sonunda da yalnızca birkaç maddelik çözüm önerileri sıralamaktadır. Bunlar da çoğunlukla kimi sivil toplum kuruluşlarının uluslararası kuruluşlarla birlikte yürüttüğü projelerdir. Ortaya atılan çözüm önerileri, büyük oranda, sorunların kim ya da kimler tarafından, ne zaman, nasıl ve ne şekilde hayata geçirileceğın muğlak birtakım reçetelerden, hatta denilebilir ki, dilek ve temennilerden oluşmaktadır. Devleti başat aktör konumuna koyup sorunları çözmekle sorumlu tutan somut öneriler de bulunmaktadır. Devleti toplumsal sınıfların üstünde tarafsız bir konuma koyan bu önerilerin çocuk işçiliğın ilişkin yasal düzenlemeleri ölçüt olarak alıp devleti bu yasal düzenlemelerin (hem uluslararası hem de ulusal düzeyde yürürlükte olan yasal düzenlemelerin) gereklerini yapmaya davet eden ya da bunun devletin görevi olduğunu hatırlatan bir içeriğın sahip olduğu görülmektedir. Bu tür yaklaşımlardaki temel sorun devletin sorunun yaratıcı aktörlerinden biri olması rolünü görmezden gelmesidir.

Devlet kanadının faaliyetlerine bakılırsa, çocuk işçiliğın önlemeye yönelik gündemin gerçek dışı bir söylemden ibaret olduğu ileri sürülebilir. Çocuk işçiliğın önlemek için 2017-2023 dönemini kapsayan Çocuk İşçiliğın ile Mücadele Ulusal Programı yürürlüğe konulmuştur. Bu Program, özellikle üç alanda çocuk işçiliğın önlemeyi hedeflemektedir. Bunlar a) sokakta çalışma, b) küçük ve orta ölçekli işletmelerde ağır ve tehlikeli işlerde çalışma ve c) tarımda aile işleri dışında ücret karşılığın gezici ve geçici tarım işlerinde çalışma olarak belirlenmiştir. Programın uygulamaya konulduğu 2017 yılından beri bu alanlarda herhangi bir iyileşme olduğuna dair bir bilgi, bulgu, veri vb. bulunmamaktadır. Çocuk işçilik gerçekte bir devlet politikasıdır dersek yanlış olmaz. Çocuk işçiliğın önlenmesi şöyle dursun adı geçen Program'da yoksul çocukların çıraklık sistemine yönlendirilmesi resmi bir politika olarak belirlenmiştir.

Çocuk İşçiliğın ile Mücadele Ulusal Programı'nda, uzun süreli eğitim maliyetlerini karşılayamayacak yoksul ailelerin çocukları için çıraklık eğitiminin en doğru seçenek olduğun yönünde bir değerlendirme yapılmakta, daha doğrusu bu ulusal bir politika olarak belirlenmektedir.⁽³⁾ Devletin çocuk işçilik olgusuna karşı tavrını gösteren bir örnek de İş Kanunu'nun kapsamının dışında tutulan kesimlerdir. Bilindiğın gibi çocukların yaygın olarak istihdam edildikleri 50 ve daha az işçi çalıştıran tarım ve orman işlerinin yapıldığı işyerleri veya işletmelerinde, ev hizmetlerinde ve 507 sayılı Esnaf ve Sanatkarlar Kanununun 2. maddesinin tarifine uygun olarak üç kişinin çalıştığı işyerleri İş Kanunu'nun kapsamının dışındadır.

Çocuk işçilikle mücadele bahsinde değinilmesi gereken işlerden biri de mecliste siyasi partilerin verdiği soru önergeleridir. 2019 yılında muhalefet partileri tarafından 39 soru önergesi verilmiştir. Soru önergelerinin özellikle belli dönemlerde yoğunlaştığı ve bu dönemlerinde çocuk işçilerin iş kazalarında hayatlarını kaybettiğın dönemlere denk geldiğın ve aynı gün içerisinde aynı konuda birden fazla soru önergesi verildiğın görülmektedir. Soru önergeleri çocuk işçiliğın yaygın olduğun şehirlerin milletvekilleriince belirli bir olayın aydınlatılması, bir sektöre ışık tutulması, o sektörün takibinin yapılması ve orada çocuk işçiliğın dair politika geliştirilmesi talebiyle değil, partinin emek çalışmaları kapsamında sorumlu milletvekilinin çizdiğın genel çerçeve üzerinden ilerlemektedir. Bu değerlendirmeden hareketle, soru önergeleri de çocuk işçilikle mücadelede soruna çözüm üretici bir sonuç yaratmaktan uzaktır.

Bu konuda son olarak da sendikaların bir çocuk işçilik gündeminin olmadığını dile getirmekte yarar var. Çocuk işçiliğın yukarıda da ifade ettiğımız gibi sınıfsal bir sorun olarak görüyoruz. Bu nedenle, sorunun bu bağlamda ele alınıp mücadele politikalarının da sınıf mücadelesinin bir uzantısı olarak oluşturulması noktasında başrolü oynaması gereken sendikaların ilgisizliğın dikkate değerdir.

3 Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (ÇSGB) (2017), Çocuk İşçiliğın ile Mücadele Ulusal Programı 2017-2023, Ankara: ÇSGB, sayfa 59.

İşyerinde Göz Yaralanmalarının Sonucu Kimleri Etkiler?

Mustafa TAŞYÜREK (*)
mtasyurek@gmail.com

Bilgi güvenliğinizi anahtardır (1)

Her gün, onlarca işçi, iş yerinde göz yaralanmaları nedeniyle tıbbi tedavi görmektedir.

Birçok işçi, çalışma ortamlarındaki potansiyel tehlikelerin farkında değildir ve bu da onları yaralanmaya karşı daha savunmasız hale getirmektedir⁽²⁾.

Her yıl binlerce insan, işyerinde uygun göz ve yüz koruyucu donanımlarının seçilmesi ve kullanılması durumunda önlenilecek, iş kazaları sonucu görme kayıplarına uğramaktadır⁽³⁾.

İşverenler ve işçiler, özellikle de yüksek riskli mesleklerde çalışıyorlarsa, görme risklerinin farkında olmalıdır.

Yüksek riskli mesleklerle; inşaat, imalat, madencilik, marangozluk, oto tamir, elektrik işleri, sıhhi tesisat, kaynak ve bakım, aşındırıcı – korozif kimyasallarla, boyalar ve solventlerle yapılan çalışmalar örnek olarak verilebilir. Göz güvenliğine yönelik işyeri tehlikelerini ortadan kaldırma veya en aza indirme, uygun göz güvenliği koruyucularını seçme ve bunları çalışma ortamında takmak veya bu önlemlerin kombinasyonu (birleşimi) ile birçok göz yaralanmasını önleyebilir^(1,4).

Yan siperleri olan güvenlik gözlükleri, toz ve kimyasallara karşı kullanılan (goggles tipi) gözlükler, yüz siperleri ve/veya kaynak kaskları gibi kişisel koruyucu gözlükler işçiyi, uçan parçalardan, büyük talaşlardan, sıcak kıvılcımlardan, optik radyasyondan, erimiş metallerin sıçramalarından, nesnelere, parçacıklardan ve ark flaşı gibi ani parlamaların tehlikelerinden korur. Göz yaralanması riski ve önleyici tedbirlere duyulan ihtiyaç yapılan işe ve iş yerindeki koşullara bağlıdır⁽⁵⁾.

Amerika Birleşik Devletlerinde yapılan bir araştırmada; koruyucu gözlüklerin yaralanmaları önlediğine dair istatistiksel kanıtlara rağmen, göz yaralanması geçiren işçilerin yaklaşık % 60'ının kaza anında göz koruması kullanmadığı tespit edilmiştir⁽⁶⁾.

İş yerindeki göz yaralanmalarının işçilere ve bunların ailelerine verdiği ızdırabın yanında verimlilik kaybı, tıbbi tedavi ve işçilere ödenen tazminatlar gibi ekonomik zararı da endişe vericidir^(3,7).

Çalışma ortamındaki göz tehlikeleri^(3,7) :

- Uçan, fırlayan plastik, metal veya cam parçaları.
- Kayan veya arıza yapan aletler.
- Odun parçacıkları, metal talaşı veya kristal silika gibi parçacıklar.
- Kimyasalların sıçraması.

* Kim. Müh., İş Sağlığı+İşletme Yönetimi Bilim Uzmanı
Çalışma Bakanlığı Eski İş Güvenliği Müfettişi (1978-1985)
İş Güvenliği Uzmanı (A Sınıfı Sertifikalı)
Fişek Enstitüsü Çalışan Çocuklar Bilim ve Eylem Merkezi Vakfı Denetim Kurulu Üyesi

- Zararlı radyasyon.
Bunların veya benzer diğer tehlikelerin herhangi bir kombinasyonu.

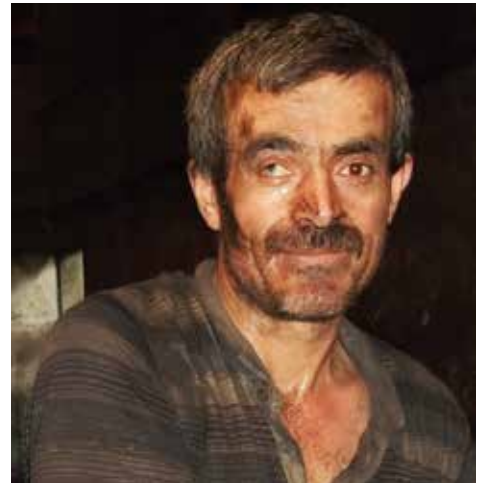
Göz tüm vücut yaralanmaları içinde % 10'luk oran ile en çok yaralanan organlardan biridir. İnsanların % 1'i hayat boyu en az bir kez göz kazasına maruz kalır^(4,6).

İŞYERİNDE GÖZ KAZASI NASIL OLUR?

Güvenlik gözlüğü, yüz siperlikli dökümcü bareti, solunum yolları koruyucusu (maske), alev almaz (kolay yanmaz) iş elbisesi ve dökümcü iş güvenliği ayakkabısı gibi kişisel koruyucu donanımların verilmediği ya da kullanılmadığı bir dökümhane, dökümhane işçisi; indüksiyon ocağında ergitilmiş çeliği potaya aldıktan sonra, arkadaşı ile birlikte yavaş yavaş kalıba dökerken, oluşan ani patlama sonucu etrafa saçılan eriyiğin bir parçası sağ gözüne isabet etmiş, bu gözü görme yetisini kaybetmiştir.

Resim 1 : Çelik eriyiğinin kalıplara boşaltılması.

Resim 2- Sağ gözüne metal eriyiği gelen ve sağ gözünü kaybeden dökümcü.

Türk Borçlar Kanunu (m.417) ve İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu (m.4), işverenlerin çalışma ortamındaki tüm çalışanların güvenliğini sağlamasını zorunlu kılmaktadır.

TS ISO 45001 Nisan 2018'in 8.1.2. maddesinde belirtildiği gibi kuruluşlar, aşağıdaki **kontrol hiyerarşisini** kullanarak tehlikeleri ortadan kaldırmak ve iş sağlığı ve güvenliği risklerini azaltmak için proses/prosesler oluştursa, bunları uygulasa ve sürekliliğini sağlarsa yukarıda bir örneği verilen göz kazaları tamamen önlenebilir idi. Bunun için İzlenmesi gereken yol, sırası ile;

- tehlikeleri tespit et(mek)/tanımla(mak),
- tehlikeleri ortadan kaldır(mak),
- daha az tehlikeli prosesler, operasyonlar, malzemeler veya ekipman ile ikame et(mek),
- mühendislik kontrollerini uygula(mak) ve işin yeniden yapılmasını sağla(mak),
- eğitim dahil olmak üzere idari kontrolleri kullan(mak) ve

f) **yeterli kişisel koruyucu donanımları kullan(mak)/kullandırmaktır.**

Yani, kimyasal, çevresel, radyolojik veya mekanik tahriş edici ve tehlikelere karşı korunmak için gerektiğinde (son çare olarak) göz ve yüz koruması sağlanmasıdır⁽²⁾.

Ayrıca tehlikeli durumlarda tüm çalışanların uygun

koruyucu gözlük takmaları zorunlu kılınmalıdır⁽⁵⁾.

Dökümhane işçisi, işyeri tehlikelerine karşı önlemler hiyerarşisine göre gerekli iş sağlığı ve güvenliği önlemleri alınarak riskler ortadan kaldırılmadığından gözünün tekinin kaybettirildiğinin acaba farkında mı? **Kendisi, eşi, çocukları maddi ve manevi bir tazminat aldılar mı? Alabilirler mi?**

Dökümhane işçisinin, "hatta eş ve çocuklarının da" maddi ve/veya manevi tazminat alıp, alamayacağına dair kesin bir kaniye, aşağıda örneklendirilen, yargılama sonucu kesinleşmiş, iki göz kazası olayı ile ilgili kararlar incelenerek varılabilir.

Göz kazası örnek olayı 1:

Endüstriyel tekstil üreten bir işyerinde, iplik büküm makinasında (Resim 4) çalışan işçi T.D.'nin gözlerinden birine ring etrafında yaklaşık 4000 devir/dakika hızla dönen kopça (Resim 5), yerinden fırlayarak çarptığı belirtilmiştir. 19.2.1984 tarihinde meydana gelen bu iş kazası sonucu sigortalı T.D., **mesleğinde kazanma gücünün %24,2 oranında kaybı** (maluliyeti) nedeni ile iş mahkemesine maddi ve manevi tazminat davası açmıştır. Yargıtay'dan geçerek sonuçlanan 1985/30 esas, 1987/50 karar sayılı dava dosyasında; **işveren bu kaza nedeni ile %20 kusurlu olduğu, %80 oranında da kaçınılmazlık kusuru bulunduğu**, kaçınılmazlık kusur oranı kesinleşen mahkemenin kararında açıklandığı üzere (o tarihte yürürlükte olan) Borçlar Kanununun 43.'nün maddesi uyarınca taraflara paylaştırılmış, neticede **davacı işçinin %27 oranında, davalı işverenin %73 oranında kusurlu oldukları Kocaeli 1. İş Mahkemesi'nce** kabul edilmiş, bu kusur oranları kesinleşmiştir.

[Not: İşyerinde iplik büküm makinasında çalışan

KUTU 1:

T.C.Yargıtay Hukuk Genel Kurulu; 30.4.2014 tarihli, 2013/250 Esas ve 2014/575 No'lu kararında⁽⁸⁾:

(1). Mülga (yürürlükten kaldırılan) 818 sayılı Borçlar Kanunu'nun 47. (6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu'nun 56.) maddesinde düzenlenen (miktarı adalete uygun şekilde belirlenen) **manevi tazminatta kusurun gerekmediği(ni), ancak takdirde etkili olabileceği, 22.06.1966 tarih ve 1966/7 Esas 1966/7 Karar sayılı İçtihadı Birleştirme Kararında açıkça vurgulandığını** belirtmiştir.

(2). Kararda: "Bu para tutarı, aslında **ne tazminat ne de cezadır**. Çünkü mamelek (malvarlığı) hukukuna ilişkin zararın karşılanması amaç edinmediği gibi, kusurlu olana yalnız hukukun ihlalinin dolaylı yapılan bir kötülük de değildir. Aksine, **zarara uğrayanda bir huzur duygusu uyandırmayı, aynı zamanda ruhi ızdırabın dindirilmesini amaç edindiğinden**, tazminata benzer bir fonksiyonu da vardır" denilmektedir.

(3). Ayrıca, **Manevi tazminat, beden gücü kaybı nedeniyle bozulan ruh huzurunun, duyulan ve ileride duyulacak elem ve ızdırabın kısmen ve imkan nisbetinde iadesini amaçladığını;** Hâkim belirlemeyi yaparken somut olayın özelliğini, zarar görenin ekonomik ve sosyal durumunu, paranın alım gücünü, maluliyet oranını, **beden gücü kaybı nedeniyle duyulan ve ileride duyulacak elem ve ızdırabın gözetilmesinin gerekli olduğu ifade edilmiştir.**(Hukuk Genel Kurulunun 28.05.2003 gün 2033/21-368-355 ve 23.06.2004 gün 2004/13-291-370 sayılı kararları)⁽⁸⁾.

işçilere ve kazalı T.D.'ye (Resim 4 'de görülen) "güvenlik gözlüğü" ve "işçi sağlığı ve iş güvenliği eğitimleri" verilmiş, ancak çalışırken kesinlikle kullanılmaması sağlanamamıştır.]

19.02.1984 tarihli iş kazasında, davacının maluliyetinin %24,2 olduğu, iş mahkemesinin kesinleşen kararında kabul edilmiş, buna göre **tazminata hükmedilmiştir.**

İş kazası nedeniyle tazminatını alan T.D., kaza geçirdiği işyerinden (diğer haklarını da alarak) ayrılmıştır.

İşyerinden ayrıldıktan 6-7 yıl sonra, T.D.'nin gözündeki görme kaybına bağlı maluliyet oranı artmıştır. 15.06.1992/988 tarih sayılı İzmit S.S.Kurumu Hastanesi 85/9529 sayılı kararı ile Sağlık İşlemleri Tüzüğüne uygun olarak yapılan inceleme sonunda 1.7.1992 tarihinden geçerli olmak üzere T.D.'nin (davacının) maluliyet oranı %24,2'den %39'a yükselmiş ve kesinleşmiştir.

Kazadan yaklaşık 9 sene sonra ikinci dava:

T.D., gözündeki görme kaybına bağlı maluliyeti (meslekte kazanma gücündeki azalma) %24,2'den %39'a yükselmiş olması nedeni ile; aradaki fark maluliyet oranı olan %14,8'lik maluliyet oranı için maddi ve manevi tazminat talebi ile 2. davasını açmıştır.

Davalı işyerinin vekilinin bu maluliyet oranına yapmış olduğu itirazlar S.S.K. Genel Müdürlüğüne yerinde görülmemiş %39 oranındaki maluliyet oranı kesinlik kazanmıştır.

Kocaeli 1. İş Mahkemesi (maluliyet oranının artışının nedenini 19.02.1984 tarihinde geçirilen iş kazasına bağlı oluşu gerekçesi ile): **27.09.1993** tarih ve 1992/355 Esas No'lu, ve 1993/385 sayılı kararı ile T.D.'nin **maddi ve manevi tazminat talebini, yasal faizi ile birlikte**

Resim 4- İplik büküm makinası

Resim 5- Ring etrafında ipi döndüren plastik kopça.

Resim 6 – İşyerinde gözüne fırlayan kopçanın çarptığı işçiye verilen güvenlik gözlüğü ve kopça örnekleri.

davalıdan alınarak davacıya verilmesine hükmetmiştir.

T.C.Yargıtay 9.Hukuk Dairesi'nin 1993/13970 Esas No ve 1994/2533 Karar No'lu Yargıtay İlamı ile Kocaeli 1. İş Mahkemesinin 27.09.1993 tarih 355/385 No'lu kararını 18.02.1994 tarihinde oybirliği ile onaylamıştır.

11.03.1994 tarihinde Kocaeli 3.İcra Müdürlüğüne hesaplanan borç miktarı olan 160.340.075 TL belirlenen hesaba 11.03.1994 tarihinde yatırılmıştır.

[Not: 29.03.1993'de hesap bilirkişisi davacı T.D.nin 1962 doğumlu ve 32 yaşında oluşu'na göre 160.340.075 TL yekün borç miktarı hesaplamış (1 ABD Doları = 21.958._TL) yani 7.302.; ABD doları ödenmiştir.]

Göz kazası örnek olayı 2:

İş kazası sonucu görme kaybına uğrayan işçinin, eş ve çocukları da manevi tazminat isteyebilir mi?

Bu sorunun somut (doğru) yanıtını 'Yargıtay 21. Hukuk Dairesi'nin 2014/24337 esas, 2015/9937 sayılı kararı açıkça vermektedir.

Karar:

1-Dosyadaki yazılara, kararın dayandığı delillerle, kanuni gerektirici nedenlere göre, davacıların **aşağıdaki bendlerin kapsamı dışında** kalan sair temyiz itirazlarının reddine,

2-Dava, sigortalının iş kazasından **sürekli iş göremezliği** nedeniyle kendisinin ve yakınlarının **maddi ve manevi zararlarının giderilmesi** istemine ilişkindir.

Dosya kapsamındaki bilgi ve belgelerden; davacı sigortalının davalıya ait **inşaatta kalıpcı ustası olarak kolon kalıbına beton çivisi çakarken, çivi başının sağ gözüne girmesi sonucu görme kaybı oluşacak şekilde yaralandığı ve sürekli iş göremezlik oranının % 42** olduğunun belirtildiği anlaşılmaktadır.

"Zararlandırıcı olay tarihinde yürürlükte bulunan 818 Sayılı Borçlar Kanununun 47. maddesine göre manevi tazminat isteme hakkı doğrudan doğruya cismani zarara maruz kalan kişiye aittir. Yansıma yoluyla aynı eylem nedeniyle üzüntü duyanlar manevi tazminat isteyemezler". Hal böyle olunca doğrudan doğruya cismani zarara maruz kalan yalnızca maddi sağlık bütünlüğü ihlal edilen kişi midir? **Zarar kavramına** (B.K. 46 ve 47) **ruhsal bütünlüğün ihlali, sinir bozukluğu veya hastalığı gibi hallerin girdiği bu maddelerde sadece maddi sağlık bütünlüğünün değil, ruhsal ve sinirsel bütünlüğün de korunduğu doktrinde ve Yargıtay kararlarında kabul edilmektedir.** Öyleyse, bir kişinin cismani zarara uğraması sonucunda, onun (ana, baba, karı, koca ve çocuklar gibi) **çok yakınlarından birinin de aynı eylem nedeniyle ruhsal ve sinirsel sağlık bütünlüğünün ağır şekilde bozulmuşsa, onların da manevi tazminat isteyebilecekleri kabul edilmelidir.** Nitekim, kaza sonucu ağır yaralanan ve 2 kez ameliyata rağmen iyileşmeyen çocuklarının durumu sebebiyle ruhsal bütünlüğü bozulan anne ve babanın (H.G.K. 26.4.1995 gün ve 1995/11-122, 1995/430) ve haksız eylem sonucu

ağır yaralanan ve iktidarsız kalan kocanın karısının manevi tazminat isteyebileceklerine (H.G.K. 23.9.1987 gün ve 1987/9-183 1987/655) ilişkin Yargıtay Hukuk Genel Kurulu kararları aynı esaslara dayanmaktadır.

Karar tarihinde yürürlükte bulunan 6098 sayılı **Türk Borçlar Kanunu**'nun 56. maddesi ile bu konu yeniden düzenlenmiş olup özetle **“ağır bedensel zarar yada ölüm halinde zarar görenin veya ölenin yakınlarına da manevi tazminat olarak uygun bir miktar para ödenmesine karar verilebileceği”** hükmü getirilmiştir. Bu yeni düzenleme ile 818 sayılı Borçlar Kanununun yürürlük zamanında içtihatlarla düzenlenen husus yasa koyucu tarafından açıklığa kavuşturulmuş **ve yaralanan sigortalının yakınlarının manevi tazminat davası bakımından hak sahipliği durumunun ön şartı olarak “ağır bedensel” zarar koşulunu getirmiştir.**

Somut olaya gelince; zararlandırıcı olay tarihinde yürürlükte bulunan 818 sayılı Borçlar Kanunu ile karar tarihinde yürürlükte bulunan 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu, yukarıda açıklanan ilkeler ve **Yargıtay Hukuk Genel Kurulu** kararları ışığında, **iş kazası nedeniyle sağlık bütünlüğü bozulan sigortalının eşinin ve çocuklarının manevi tazminat talep etme haklarının bulunduğu**, ayrıca olayın özelliğine, yaralanmanın niteliğine, meslekte kazanma gücündeki kayıp oranına ve özellikle sigortalının yaralanmasının ağır bedensel zarar oluşturmasına göre **davacı eş ve çocuklar yararına uygun bir miktar manevi tazminata karar verilmesi** gerekirken, **yazılı şekilde manevi tazminat istemlerinin reddine karar verilmesi doğru olmamıştır.**

O halde, davacıların bu yönleri amaçlayan temyiz itirazları kabul edilmeli ve hüküm bozulmalıdır.

Konunun özeti: T.C. Yargıtay Hukuk Genel Kurulu 30.4.2014 tarihli, 2013/250 esas, 2014/575 sayılı kararı ile; **manevi tazminat, beden gücü kaybı nedeniyle bozulan ruh huzurunun, duyulan ve ileride duyulacak elem ve ızdırabın kısmen ve imkan nisbetinde iadesini amaçladığından hâkim, MK'nın 4. maddesi gereğince hak ve nesafete göre takdir hakkını kullanarak, manevi tazminat miktarını tespit etmelidir^(9,10).**

İşyerinde göz güvenliği herkesin işidir⁽⁵⁾.

Göz yaralanmasına karşı en iyi savunma nedir? Göz yaralanmasını önlemeye yardımcı olmak için yapılabilecek üç şey vardır^(7,6):

- **İş yerindeki göz güvenliği açısından olası tüm tehlikelerin bilinmesi.**
- Çalışmaya başlamadan önce olası işe bu tehlikelerin ortadan kaldırılması. Makine koruyucuları, çalışma ekranları, veya diğer mühendislik kontrollerinin uygulanması.
- Uygun göz koruması (güvenlik gözlükleri, yüz siperlikleri vb.) kullanılması. Ciddi göz yaralanmalarının % 90'ından fazlasını önleyebilir⁽⁷⁾.

Bir göz yaralanması meydana gelirse, bu durum küçük görünse bile hemen bir sağlık kuruluşunun acil servisine götürülmeli veya kazalı bir göz hekimine muayene ettirilmelidir. Tıbbi yardımın geciktirilmesi kalıcı görme kaybına veya körlüğe neden olabilir⁽³⁾.

GÖZ YARALANMASINI ÖNLEMELİK İÇİN NE YAPILIR?

Belirli çalışma durumları için seçilen göz koruması, tehlikenin niteliğine ve kapsamına, maruz kalma koşullarına, kullanılan diğer koruyucu ekipmana ve kişisel görme ihtiyaçlarına bağlıdır. Göz koruması bir kişiye uygun veya uygun kapsama alanı sağlayacak şekilde ayarlanabilir olmalıdır.

Rahat olmalı ve yeterli çevresel görüşe izin vermelidir.

EĞİTİM

Şirketler bu kişisel koruyucu donanım (KKD) konusunda çalışanları eğitmek zorundadır. Çalışanların bilme hakkı vardır. İş güvenliği eğitim programlarında göz güvenliğine sürekli olarak dikkat çekilmelidir⁽⁵⁾.

Güvenlik gözlükleri gibi KKD'lerle ilgili eğitim en az aşağıdaki soruları yanıtlayacak kapsamda olmalıdır.

Ne zaman gereklidir?

Hangi tipi gereklidir?

Nasıl düzgün bir şekilde takılır, çıkarılır, ayarlanır ve giyilir?

Koruma sınırlamaları nedir?

Doğru temizlik, bakım, onarımı (ve kullanılmadığı zaman muhafazası) nasıl yapılmalı? Faydalı ömür ne kadar, nasıl bertaraf edilmeli^(6,11).

Gözler için tehlikenin olduğu işyerlerinin çoğunluğunda, işçilere genellikle *“kişisel koruyucu donanım teslim tutanağı”* ile bir göz koruyucusu teslim edilir. Ancak; buğulanma olasılığı olan yerlerde buğu önleyici malzeme bulundurulmadığı/verilmediği⁽¹¹⁾, gözlük temizleme istasyonları kurulmadığı, uygun temizlik yöntemi ve hijyenik muhafaza şekli öğretilmediğinden yeterince kullanılmamaktadır.

Resim 5 -Toz veya kalıntıları temizlemek için camları ılık suyla durulayın.

Resim 6 -Gözlükleri silmek için mikrofiber bez kullanın

Resim 7- Bir kılıf kullanmak gözlüklerinizi çizilmelere karşı koruyacaktır⁽¹²⁾

**“GÖZLÜK CAMININ (LENSİN) ÇİZİLMESİNİ
ÖNLEMELERİ İÇİN GÜVENLİK GÖZLÜKLERİNDEKİ
LENSLERİ TEMİZLEMELERİ İÇİN EN İYİ
YÖNTEM NEDİR?”**

Güvenlik gözlükleri üreticilerinin çoğu, darbelere karşı gözlerin korumasında mükemmel dayanıklılıkta olan polikarbonat lens malzemesi kullanır. Ancak, düzgün temizlenmediğinde bu ürün çok kolay çizilir. Aslında, gözlük camının çizilmesinin bir numaralı nedeni lenslerin temizliğinin uygun yapılmamasıdır. İkinci neden olarak da kullanılmadığı zaman güvenli muhafaza edilemediği söylenebilir.

Güvenlik gözlüklerinde çiziklerin oluşmasını önlemek için üç kolay adım:

1. Gözlük camlarındaki gevşek kir veya kirlerin kalıntıları hafifçe üflenmeli.
2. Lensler bir musluk altında durulanmalı veya işyerlerinde gözlük camı temizleme istasyonunda bulunması gereken bir temizleme spreyi kullanılmalı. Hiçbiri mevcut değilse, lensin her iki tarafını yavaşça silmek için bir lens temizleme havlusu veya lens temizleme spreyi kullanılmalıdır.
3. Çizgileri ve temizleme solüsyonu kalıntılarını gidermek için gözlük camları yumuşak bir mikrofiber bezle kurulanmalıdır.

Koruyucu gözlükler kullanılmadığı zamanlarda koruyucu bir kılıfta veya mikrofiber gözlük torbasında saklanmalıdır.

Vardiyanın veya molanın başlangıcında, sık sık temizlik güvenlik gözlüklerinin ömrünü arttırır, güvenli kullanımına katkı sağlar⁽¹²⁾.

KUTU2:

ÖZDEMİR İnce'nin “Şiir ve Gerçeklik” adlı kitabında, beni çok etkileyen bir hikâye var. Olay, **New York'ta Brooklyn Köprüsü**nde geçiyor.

Köprü'nün üzerinde yürüyen adam, **âmâ bir dilenciye rastlar**.

Ona, **“Nasıl, geçinebiliyor musun”** diye sorar. Ama dilenci, **“Eh işte, geçinip gidiyorum”** cevabını verir.

Bunun üzerine adam, **“Şimdi ben sana yardım edeceğim”** der ve dilencinin elindeki karton parçasını alıp, üzerine bir cümle yazar.

Kartonu tekrar dilenciye verirken, **“Ben bir hafta sonra gelip, sana durumu soracağım”** der.

Nitekim bir hafta sonra gelip, aynı yerde dilenciye bulur ve **“İşlerin nasıl”** diye sorar.

Dilenci, **“Beyefendi, siz bana ne yaptınız? Sanki bir mucize oldu. Sizden önce günde 5 doları bile zor toplarken, şimdi 20-25 dolar topluyorum”** der.

Adam şu cevabı verir:

“Fazla bir şey yapmadım. Elindeki kartonda, ‘Doğuştan âmâ yoksula bir sadaka’ yazılıydı. Onu karalayıp yerine şu cümleyi yazdım:

‘Yine bahar geldi ve ben görmeyeceğim.’”

*Gölge ve Ben, Ertuğrul Özkök, 27.04.2003
Hürriyet⁽¹³⁾*

Kaynaklar

1. <https://www.bisselleyecare.com/workplace-eye-safety-2/>
2. <https://www.osha.gov/SLTC/eyefaceprotection/>
3. <https://www.aao.org/eye-health/tips-prevention/injuries-work>
4. <https://www.corporatewellnessmagazine.com/article/workplace-eye-wellness-protect-your-vision-on-the-job>
5. https://www.nei.nih.gov/sites/default/files/health-pdfs/HVMPPreventingInjuries_Tagged.pdf
6. <https://www.pecsafety.com/safetymeetings/EYE-SAFETY-SM-ALL-IN-ONE-2016.pdf>
7. <https://www.preventblindness.org/eye-safety-work>
8. <https://www.hukukmedeniyeti.org/karar/2267/is-kazasi-manevi-tazminat/> (Erişim 01.02.2020)
9. <https://www.hukukmedeniyeti.org/karar/2267/is-kazasi-manevi-tazminat/>
10. <https://www.kararara.com/forum/viewtopic.php?t=26209>
11. <https://www.swmosafety.com/how-to-improve-workplace-eye-safety-7-simple-best-practice-tips/>
12. <https://blog.safetyglassesusa.com/how-to-clean-your-safety-glasses/>
13. <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/golgem-ve-ben-38456771>

Demiryolu Özelleştirmesi Kim/Ne İçin? İngiliz (British Rail) Deneyimi ve TCDD İçin Çıkarılacak Dersler

Levent DEMİRELLİ^(*)

Geçtiğimiz Ocak ayı içinde Ulaştırma (ve Altyapı)⁽¹⁾ Bakanlığı-Demiryolu Düzenleme Genel Müdürlüğü, bir yönetmelik taslağı (*Demiryolu Yolcu Taşımacılığında Kamu Hizmeti Yükümlülüğü Yönetmelik Taslağı*) yayınladı. Böylece, AKP dönemi boyunca adım adım bünyesindeki (arazi, istasyon, lojman vb.) varlıklardan ve (liman vb.) hizmet alanlarından kopararak, deyim yerindeyse, “kuşa çevrilen” Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları’nın (TCDD), demiryolu hizmeti kapsamında geriye kalan son kamu hizmeti alanlarından biri olan yolcu taşımacılığı hizmetinden de çekileceği açıkça ortaya konuldu. Peki bu noktaya nasıl gelindi? Öncelikle ve kısaca bu soruyu yanıtlayalım.

Osmanlı dönemini de hesaba katarak, Türkiye’deki demiryolu ulaşımının serüvenine baktığımızda üç dönüm noktası görürüz. Birincisi, demiryolu ulaşımının Anadolu’daki başlangıcını temsil eder ve 1856 yılında İzmir-Aydın hattı için İngilizlere verilen imtiyazla gerçekleşir. Dönemin emperyal ülkelerinin kolonyal amaçları doğrultusunda temel bir araç olan demiryolu ulaşımının Türkiye’deki ikinci dönüm noktası, Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasından sonra, yabancıların mülkiyetindeki demiryollarının peyderpey satın alınması ve gerek altyapı gerek taşımacılık hizmetinin sağlanması için 1924 yılında 506 sayılı kanunla “Anadolu-Bağdat Demiryolları Müdüriyeti Umumiyesi’nin kurulmasıdır. Sözü edilen Genel Müdürlük, 1927 yılında çıkarılan 1042 sayılı kanunla “Devlet Demiryolları ve Limanları

⁽¹⁾ Ulaştırma da dâhil olmak üzere, AKP döneminde sıkça değiştirilen bakanlık adlarına göndermede bulunmak amacıyla, bakanlığın güncel isminin bir kısmını paranteze almayı uygun görüyoruz. Yapılan değişikliğin isim değişikliğiyle sınırlı olmadığını, her yeni isimle bakanlığın örgütlenmesinin ve kimi zaman da personele ait düzenlemelerin değiştiğini hatırlatalım.

^(*) Dr. Öğr. Üyesi, Beykent Üniversitesi,

İdare-i Umumiyesi”, 1953 yılında çıkarılan 6186 sayılı kanunla ise “Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları İşletmesi (TCDD)” adını almıştır. Dolayısıyla demiryolu ulaşımı açısından 1920’lerle başlayan süreç, millileştirme ve devletleştirme politikalarını ve bu doğrultudaki somut uygulamaları içerir. Üçüncü dönüm noktasına ise Kasım 2002’den beri iktidarda bulunan AKP iktidarı ile varıyoruz ve bu dönüm noktasını ifade etmek için tek bir sözcüğümüz bulunuyor: özelleştirme. Dolayısıyla, ilk demiryolu hatlarının ve işletmesinin yabancılar elinde bulunmasını bir kenara bırakırsak, yeniden başlangıç noktasına döndüğünü söyleyebiliriz. Bu yazıda, 2002 yılı sonrasında Türkiye’deki demiryolu hizmetine ilişkin atılan adımları (Avrupa Birliği dolayımıyla olsa da) çoğunlukla birebir kopyaladığımız ülke olan İngiltere’de yıllar önce başlayan ve olumsuz biçimde sonuçlanan demiryolu özelleştirmesi sürecini irdeleyeceğiz. Fakat izlenen politikalar ve atılan somut adımlar bağlamında aralarındaki benzerliği gözlemleyebilmek ve yakın geleceğe dair olası tahminlerimizde daha da netleşmek için öncelikle, AKP dönemiyle birlikte demiryolu hizmetinin nasıl adım adım dönüştürülüşüne kısaca bakalım.

Cumhuriyet ile birlikte devlet tekeline alınan demiryolu hizmeti, 1930’larda kesin örgütlenme biçimini bulmuş; demiryolu altyapısını kurma görevi 1934 yılında kurulan Demiryollar, Limanlar ve Hava Meydanları İşletmesi’ne verilirken, bu hattın bakımı, onarımı ve hat üzerinde taşımacılık hizmeti gibi görevler TCDD’ye bırakılmıştır. Fakat 2007 yılında alınan bir Yüksek Planlama Kurulu kararı ile altyapı hizmeti de DLHMI’den alınarak TCDD’ye verilmiş, böylece TCDD, demiryolu hizmeti konusunda tek yetkili örgütlenme hâlini almıştır. Esasında yapılan aynı bakanlık bünyesinde bulunan iki ayrı işlevi tek bir örgütte birleştirmekten ibarettir.

Yıllar içerisinde gelişen TCDD, 1990'lara gelindiğinde dev bir örgütlenme hâlini almıştır. Temel parolası, sunmakla mükellef olduğu taşımacılık hizmeti için *doğrudan* ya da *dolaylı* tüm bileşenleri kendi örgütü bünyesinde toplamak olmuştur. TCDD'yi, bu nedenle, yalnızca yük ve/veya yolcu taşımacılığı yapan bir işletme kuruluşu olarak görmek mümkün değildir. Aksine TCDD, lokomotifini (TÜLOMSAŞ), vagonlarını (TÜVASAŞ), diğer demiryolu bileşenlerini (TÜDEMSAŞ, Afyon Beton Travers Fabrikası, Ankara Demiryolu Fabrikası vd.) kendisi üreten bir kuruluştur. Demiryolu hizmetiyle *doğrudan* ilişkili olan bu örgütlenmelerin yanı sıra, hizmete katkısı *dolaylı* olan basımevi, dikimevi, yemekhane, sağlık, dinlenme, barınma gibi birçok hizmeti de yine kendi bünyesinde toplamıştır. Demiryolu bağlantısı bulunan limanlar da (Haydarpaşa, Derince, Samsun, Mersin, İskenderun, Bandırma, İzmir) yine TCDD'ye bırakılmıştır. Bu örgütlenme mantığı içerisinde TCDD kuruluşundan bu yana, bir yandan demiryolu hizmeti için hemen hemen tüm bileşenleri kendi çatısı altında üretir ve kullanırken, çalışanları memur ya da kamu işçisi statüsünde olan ve bunlara sağlık (TCDD Hastaneleri), barınma (lojman, misafirhane), dinlenme (kamplar vb.), giyinme (dikimevi) gibi hizmetleri de sunan bir kuruluş olmuştur.

TCDD'nin özelleştirilmesine dair politikalar ilk olarak 1980'lerde gündeme gelmiş, özelleştirmenin hayata geçirilebilmesi için atılması gereken somut adımlar 1990'larda tasarlanmış, fakat hayata geçirilememiştir. Hayata geçirme, bütünüyle AKP'ye kalmıştır. AKP, işe öncelikle limanları ('işletme hakkının devri' yöntemiyle) özelleştirerek başlamıştır. Yine TCDD'ye ait meslek lisesi, basımevi, çamaşırhane, dikimevleri ve kurum eczaneleri bu dönemde kapatılmış; dinlenme kamplarının çoğu kapatılmış ya da özelleştirilmiş; TCDD hastaneleri SSK'ya devredilmiş; sahip olduğu taşınmazların bir kısmı ise ya belediyelere devredilmiş ya da özelleştirilmiştir. Demiryollarının çoğunlukla kent merkezlerine yakın bir noktadan geçmesi nedeniyle arazilerinin taşıdığı yüksek rant potansiyeli, bazı yerlerde demiryolu hatlarının istikametinin değiştirilerek söz konusu arazilerin imara/ranta açılmasını zorlamıştır. Bu süreçte, hizmeti yerine getiren personel sayısında da radikal bir düşüş olmuş (2000 yılında 47.212 olan sayı 2012'de 28.073'e gerilemiştir), memur ve kamu işçisi statüsünde çalışan sayısı azalırken, sözleşmeli

ve taşeron personel sayısı artmıştır.

Yukarıda anlattıklarımızı kısaca toparlarsak, 2011 yılına dek TCDD'nin, *doğrudan* demiryolu hizmetinin bir bileşeni olarak kabul edilemeyecek varlıklarından ve örgütlerinden koparıldığını söyleyebiliriz. 2011 yılında çıkarılan 655 sayılı KHK ile Ulaştırma Bakanlığı bünyesinde "Demiryolu Düzenleme Genel Müdürlüğü" adında bir genel müdürlük ile "Kaza Araştırma ve İnceleme Kurulu" ve "Demiryolu Koordinasyon Kurulu" adında iki kurul oluşturulmuştur. KHK marifetiyle oluşturulan yeni birimlerin, özünde, demiryolu taşımacılığını devlet tekeline çıkararak, hizmeti 'piyasaya' açma ve devlete ise 'düzenleme' (*regulation*) görevini bırakma temelinde kurgulanan işlemlerle donatıldığını söyleyebiliriz. Böylece Türkiye'deki demiryolu taşımacılığı, en azından hukuki olarak ve kısmen, özel girişimcilere açılmıştır.

2013 yılında çıkarılan bir kanunla (6461 sayılı *Türkiye Demiryolu Ulaştırmasının Serbestleştirilmesi Hakkında Kanun*) doğrudan TCDD'nin örgütsel yapısı değiştirilmiştir. Yasayla TCDD, biri altyapı işletmecisi göreviyle sınırlandırılan ve TCDD adını koruyan, diğeri ise taşımacılık işiyle sınırlandırılan ve TCDD Taşımacılık AŞ adını alan iki ayrı örgüte bölünmüştür. Başka türlü ifade edersek, 'böl ve özelleştir' mantığı temelinde altyapı ve üst yapı birbirinden ayrılmıştır. Sadece TCDD'nin yapısıyla sınırlı kalmayan yasa, özel girişimcilerin de hem altyapı inşa edebilmesini ve bunları işletebilmesini hem de taşımacılık yapabilmesini yasallaştırmıştır. Yasada TCDD'nin geleceğine, diğer bir ifadeyle devletin şu anda sürdürdüğü taşımacılık hizmetinin geleceğine dair önemli bir konu daha vardır: 'Kamu hizmeti yükümlülükleri'. Buna göre devletin gereksinim duyduğu taşımacılık hizmetleri 'kamu hizmeti sözleşmesi' aracılığıyla üçüncü kişilere gördürülebilecektir. İşte, yazımızın başında andığımız yönetmelik taslağı, tam da bu yasa hükmünü hayata geçirmeyi hedefliyor. Böylece 1920 ve 30'lardan günümüze gelen noktada demiryolundaki devlet tekelinin kaldırıldığını, bir kamu hizmeti alanının daha 'serbestleştirildiğini' ve bu alanda yıllardır faaliyet gösteren bir kamu örgütlenmesinin ortadan kaldırılmasına ramak kaldığını söyleyebiliriz. Tam da bu noktada şöyle bir soru soralım:

Demiryolu hizmeti ve örgütlenmesi neden özel girişimcilere devrediliyor? Siyasilerin ve neoliberal ideolojiye gönül vermişlerin cevabı hazır: devlet zararı azalacak, devletin mali-idari yükü hafifleyecek, bilet

fiyatları ucuzlayacak, altyapı ve taşımacılık hizmetlerinin kalitesi artacak... Peki, işler gerçekte böyle mi olacaktır? Sorumuzun yanıtları, esasında, Türkiye'den yıllar önce söz konusu politikaları aynen ve daha radikal bir biçimde uygulamış olan İngiltere deneyiminde yatıyor.

İngiltere'de demiryolu hizmetinin günümüze dek gelişimi dört temel kesite ayrılabilir: 1825-1922 yılları arasında kapsayan birinci dönemde, demiryolu hizmeti bütünüyle özel girişimciler elindedir; bunlar kendi hatlarını inşa eder ve bu hatlar üzerinde taşımacılık hizmeti sunarlar. Dolayısıyla hem özel girişim elinde hem de parçalı olan bir yapı söz konusudur. 1923-1947 arası dönemde ise, sermaye birikiminin 'doğası' gereği, küçük demiryolu girişimlerinin yerini zamanla özel ve fakat büyük girişimler (tekeller) alır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında iktidara gelen İşçi Partisi ise, özel girişimciler elindeki hatları ve varlıkları devletleştirir, demiryolu hizmeti alanına devlet tekeli getirir, demiryolu hizmetinden sorumlu tek örgüt olarak *British Rail*'i kurar ve böylece 1948-1979 yılları arasındaki üçüncü dönem başlatır. 1979 yılında M. Thatcher önderliğinde iktidara gelen Muhafazakâr Parti ile başlayan dördüncü dönem ise 'özelleştirme' dönemidir.

Muhafazakâr Parti'nin temel politikalarının, özel sektörün (devletten) daha verimli olduğu; özel sektörün geniş ölçekli yatırımları finanse edebileceği; özel sektör ile birlikte rekabetin gerçekleştirileceği varsayımları etrafında şekillendiğini söyleyebiliriz. Kamu hizmeti alanının küçültülmesi amacı doğrultusunda bu varsayımlar ise üç somut politika adımında somutlaşır: (1) özelleştirme (*privatization*), (2) kuralıslaştırma (*deregulation*), (3) taşeronlaştırma (*contracting out*). İşte TCDD örneğinde büyük oranda gördüğümüz üzere, İngiliz demiryolları söz konusu üç adımı TCDD'den önce ve çok daha radikal bir biçimde yaşamıştır. Şimdi kısaca bu sürecin nasıl gerçekleştirildiğini aktaralım.

İngiliz demiryolları açısından Muhafazakâr Parti dönemini (1979-1997) ikiye ayırabiliriz. Thatcher dönemini (1979-1990) kapsayan birinci dönem, Türkiye'de kısmen AKP'yi önceleyen dönem gibi, 'özelleştirmeye hazırlık dönemidir'. Bu kapsamda, önce taşımacılık hizmetiyle *dolaylı* bağlı olan bileşenler (oteller, feribot hizmetleri, yeme-içme hizmetleri vs.)

özelleştirilmiş; demiryolu hizmetindeki devlet tekeli kırılarak, özel girişimlerin önü açılmış; *British Rail* ise yeniden yapılandırılmıştır.⁽²⁾ Yine Muhafazakâr Parti iktidarını kapsayan ikinci dönem (1990-1997) ise *British Rail*'in tamamen özelleştirilmesidir. Bu kapsamda 1993 yılında çıkarılan bir yasayla (1993 Railways Act) altyapı ve üstyapı birbirinden ayrılmıştır. Altyapı *Railtrack* adında tek bir örgüt olarak yapılandırılırken, üstyapısal unsurlar ise 92 küçük parçaya ayrılmıştır. Söz konusu parçalar ya sonradan kapatılmış ya da (kârlı olanları) özelleştirilmiştir. Dolayısıyla Muhafazakâr Parti döneminin (1997 yılının) sonuna dek, İngiltere'de demiryolu hizmeti bütünüyle özel sektöre devredilmiştir. Peki, İngiltere'de özelleştirme ne şekilde sonuçlanmıştır? Şimdi, bilhassa Türkiye'deki sürece dair çıkarımlarda bulunabilmek için, bu soruyu yanıtlayalım.

Öncelikle özelleştirme sırasında yaşanan bir soruna değinelim. *Railtrack* 1996 yılında 1.9 milyar sterline özelleştirilmiştir. Oysa 1993 yılında *British Rail*'in altyapıya dair varlıklarının toplam değeri 6.5 milyar sterlindir. Diğer yandan, 1998 yılında *Railtrack*'in değeri 7.8 milyar sterlin olarak ifade edilmiştir. Benzer şekilde, *British Rail*'in envanterindeki taşıtları kapsayan üç örgüt, 1996 yılında 1.8 milyar sterline satılmışken, aynı üç örgüt, özelleştirmenin üzerinden bir yıl geçmeden 2.6 milyar sterline tekrar satılmıştır. Dolayısıyla daha özelleştirme sırasında açık ve azımsanamayacak bir kamu zararı söz konusudur.

İngiltere'deki demiryolu hizmetlerinin özelleştirilmesi, özelleştirme savunucularının ifade ettiği gibi, özel girişimlerin daha verimli oldukları sonucunu getirmemiştir. Örneğin, özelleştirmeden hemen önce, 1993 yılında demiryolunun toplam işletme maliyeti yaklaşık 3.6 milyar sterlin iken, bu rakam özelleştirme sonrasında, örneğin 1997 yılı sonunda 4.8 milyar, 2005 yılında ise 12.2 milyar sterline ulaşmıştır. Maliyetlerin bu denli artmasının bir kaç temel nedeni vardır. Öncelikle, çok sayıda küçük parçaya ayrılmış bir biçimde faaliyet gösteren (özel) işletmelerin, bütünlük (entegre) bir örgütlenme olan

⁽²⁾ Devlet söz konusu olduğunda örgütsel 'yeniden yapılandırma', genellikle, personel sayısında azaltma, hükümetin yakın gelecekteki politikalarına uyumlu hâle getirme vb. amaçların bir yolu/kılıfı olarak düşünülmelidir.

British Rail gibi 'ölçek ekonomisi'nden faydalanması mümkün değildir. Diğer yandan bu parçalı hizmet yapısı/ mantığı içerisinde dahi gittikçe derinleşen 'taşeronlaşma' beraberinde ekstra (işlem) maliyetleri beraberinde getirmiştir. Ayrıca özelleştirme öncesinde *British Rail* kendi altyapısını kullanırken, yeni yapıda taşımacılık hizmeti sunan özel girişimler, demiryolu hatlarını işleten şirkete (*Railtrack*) 'kullanım ücreti' ödemek durumundadırlar. Dolayısıyla, özelleştirme sonrasında bir yandan işletme maliyetleri artarken, diğer yandan demiryolu hizmetinin toplam maliyeti yükselmiştir. Sözgelimi 1994 yılında yalnızca altyapının işletme maliyeti 1.8 milyar sterlin iken, 2000 yılında 2.4 milyara, 2011 yılında ise 5.4 milyara yükselmiştir.

Bir diğer sorun, özel şirketlerin öncelikli olarak hissedarların çıkarlarını düşünmesinden kaynaklanmıştır. Örneğin *Railtrack* 1996-2001 yılları arasında elde ettiği net işletme kârının yüzde 59'unu kâr payı ödemesine ayırmıştır. 472 milyon sterlin zararla kapadığı 2000-01 döneminde bile 138 milyon tutarında kâr payı ödemesi yapmıştır. Esasında bu durum, özelleştirme öncesinde 'hizmet-içi'nde kalan mali kaynağın hizmetin dışına taşınması anlamına gelir. Diğer bir ifadeyle, özel girişimlerdeki hissedar önceliği, demiryolu hizmetinin her bakımdan iyileştirilmesi için harcanması gereken parayı doğrudan hissedarların cebine koyar. Sonuç ise tren kazaları olmuştur. 1996, 1997, 1999, 2000 ve 2002 yıllarında yaşanan tren kazalarında toplam 50 kişi hayatını kaybetmiş, 790 kişi yaralanmıştır. Yaşanan kazalardaki nedenler ise altyapının bakım-onarımının yapılmaması, daha ucuz olduğu için tecrübesiz kişilerin istihdam edilmesi, gerekli sayıda personelin istihdam edilmeyişidir.⁽³⁾

Özelleştirme ile piyasada oluşacak rekabetin bilet fiyatlarında getireceği düşüş beklentisi de gerçekleşmemiştir. Aksine İngiltere, demiryolu taşımacılığın en pahalı olduğu ülkelerden biri hâline gelmiştir. Fiyatlardaki artışa karşın hizmet kalitesinin de aynı oranda arttığını söylemek mümkün değildir. Örneğin 1961-1990 yılları arasında *British Rail* yıllık yol yenileme oranını yüzde 2 seviyesinde tutarken, 1995-2000 arasında aynı oran yüzde 0.5'e gerilemiştir. Diğer yandan, *British Rail* döneminde toplam taşımacılık hizmetlerinde

yaşanan gecikme yüzde 10 seviyesinde iken, 2001-02 döneminde aynı oran yüzde 22'ye yükselmiştir.

Özelleştirme, devletin omzundaki yükün ortadan kaldırılması biçiminde de sonuçlanmamıştır. Çünkü, yukarıda kısaca sözünü ettiğimiz, özel girişimlerin borçluluk oranlarına artış olarak yansımıştır. Örneğin *British Rail*'in özelleştirme öncesindeki toplam borcu 2.5 milyar sterlin iken, yalnızca altyapı işletmecisinin borcu 2009 yılında 22 milyar düzeyine ulaşmıştır. Bunun sonucunda ise devlet, şirketleri kurtarmak adına girişimde bulunmuş, varlıkları tekrar devlet mülkiyetine almak yerine, mali yardım yapmaya başlamıştır. Rakam vermek gerekirse, 2012 yılında devletçe yapılan mali yardımın tutarı 16.5 milyardır ki bu, demiryolu hizmeti alanındaki bütün girişimlerin 26.7 milyar tutarındaki toplam gelirlerinin yüzde 62'sine denktir; özelleştirme öncesinde *British Rail* için yapılan yıllık ortalama 740 milyon civarındaki yardımın ise kat kat üzerindedir. Dolayısıyla, vergi gelirleriyle esasında özel girişimlerin finanse edildiğini söyleyebiliriz. Hatta girişimlerin borçları ve bilançoları, örneğin altyapı şirketi *Railtrack* ile İngiliz hükümeti arasında sürtüşmelere neden olmuş ve *Railtrack*'ın yönetimi 2006 yılında mahkeme kararıyla 'devlet kontrolü'ne geçmiştir. Bu somut örnek, özelleştirme sürecinin vardığı noktayı bize göstermesi açısından ayrıca önemlidir.

Türkiye'den yıllar önce demiryolunda özelleştirme sürecini yaşamış olan İngiltere'de sonuçların, pek de özelleştirme savunucularının ifade ettikleri gibi, olumlu biçimde gerçekleştiğini söylemek mümkün görünmüyor. Aksine, maliyetlerde, fiyatlarda, borçlarda, devletin mali desteğinde ve kazalarda artışlar yaşanmıştır. Türkiye'de hükümetin, 'Avrupa Birliği'ne uyum' süreci adı altında gerekçelendirerek gerçekleştirmeye başladığı ve son aşamasına vardırılmaya çalıştığı TCDD'nin özelleştirilmesi sürecinde izlenen yöntem esasında İngiliz modelidir. İngiltere'nin uyguladığı özelleştirme modeli, AB'de 'demiryolu paketleri' adı altında direktiflerle ve düzenlemelerle üye ülkelerde uygulanmaya çalışılmıştır. Demiryolu özelleştirmesine dair söz konusu yasal düzenlemelerin hayata geçirilmesi, örneğin Fransa ve Almanya'da demiryolu çalışanlarının eylem ve grevleriyle, kısmen de olsa, durdurulmuştur. Fakat, bir yandan *Brexit*, diğer yandan da İngiltere'de demiryolu hizmetinin özelleştirme sonrasında içine düştüğü acınası durum hesaba katıldığında, ileride telafisi olmayan zararların önüne geçilebilmesi için, TCDD'nin özelleştirilmesinden vazgeçilmesinin gerekliliği apaçık ortadadır.

⁽³⁾ Sözünü ettiğimiz sorunları daha açık gözlemleyebilmek için Ken Loach'un *The Navigators* (2001) filmi izlenebilir. Diğer yandan, 8 Temmuz 2018 tarihinde Çorlu'da yaşanan tren faciasının nedenlerinden biri olarak, demiryolu hattının rutin ve gündelik kontrolünü sağlayan yol bekçilerinin artık istihdam edilmemesi gösterilmiştir.

Yerinden Edilmenin Sonuçlarına Toplumsal Cinsiyet Rollerini ve Çocuk Yoksulluğu Açısından Bakmak⁽¹⁾

Hatice Çoban KENEŞ (*)

GİRİŞ

1998'de "Ülke İçinde Yerinden Olma konusunda Yol Gösterici İlkeler"i kabul eden Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonuna göre ülke içinde yerinden olmuş kişiler; "Zorla ya da zorunda kalarak evlerinden veya sürekli yaşamakta oldukları yerlerden, özellikle silahlı çatışmaların, yaygın şiddet hareketlerinin, insan hakları ihlallerinin veya doğal ya da insan kaynaklı felaketlerin sonucunda veya bunların etkilerinden kaçınmak için, uluslararası düzeyde kabul görmüş hiçbir devlet sınırını geçmeksizin kaçan ya da bu yerleri terk eden kişiler ya da kişi grupları" olarak tanımlanmaktadır (<http://www.ceidizleme.org>). Birleşmiş Milletlerin "yerinden olmuş" kişiler tanımı doğal afetler gibi felaketleri, geniş ölçekli kentsel dönüşümler gibi nedenleri de kapsamına alan geniş bir çerçeve sunduğu için söz konusu ilkeler içinde bir alt kategori olarak tanımlanabilecek "yerinden edilme" kavramı sadece iç savaş ve çatışmalardan doğan ve kişilerin neden olduğu istem dışı göç olarak tanımlanmaktadır (Ünalın, 2008: 29).

Zorunlu göç hem sebepleri, hem de sonuçları açısından isteyerek yapılan göçten ve siyasi mülteci olmaktan çok farklıdır". Bu açıdan da özellikle kırılın konumları nedeniyle çocuklar, yaşlılar, kadınlar için çok daha ağır sonuçlara yol açabilmektedir. Nitekim "Yol Gösterici İlkeler"in "Genel İlkeler" başlığı altında yer alan 4. İlkesi bu kırılın konumdaki insanları özel olarak ele almaktadır: "Çocuklar, özellikle yalnız başlarına olan küçükler, hamileler, küçük çocuklu anneler, aile reisi kadınlar, özürüllü ve yaşlılar gibi ülke içinde yerinden olmuş belirli kişiler, durumlarının gerektirdiği koruma ve yardımdan faydalanma ve özel gereksinimlerini dikkate alan bir muameleye tabi olma hakkına sahiptirler (<http://www.ceidizleme.org.s.3>).

Türkiye, 1990'lı yıllardan itibaren Kürt sorunuyla ilişkili olarak yerinden edilme sorununu yoğun biçimde yaşamaya başlamaya birlikte "Yol gösterici İlkeler" için 2005 Ağustos'unda resmi adım atmıştır. İnsanların kitleler halinde göç etmeye zorlanması ya da göç etmek zorunda kalması, mevcut sorunların köylerden kentlere taşınmasına ve yeni sorunların oluşmasına yol açmıştır. Kürt sorunundan bağımsız olarak düşünülecek olan yerinden edilme sorunu (Kurban

Fotoğraf, www.google.com/search?q=Yerinden+Edilme&tbm=isch&ved=2ahUKEwiQ adresinden alınmıştır.

ve Yüksek, 2008: 21) Türkiye'nin yaklaşık 40 yıldır yaşamakta olduğu uzun süreli ve kitlesel olarak hak ihlallerine yol açan bir sorun olma niteliğini taşımaktadır (Çoban Keneş, 2019:631).

Özellikle de çocuklar nedenini bilmedikleri, anlamadıkları ama maruz kaldıkları çatışmaların en korunmasız kesimidir ve yerinden edilmiş kişiler üzerine yapılmış aşağıda değinilecek olan çalışmalarda da vurgulandığı gibi ihmal edilmiş bir grubu oluşturmaktadır (Çoban Keneş, 2019: 632-633). UNICEF'in 2014'te yayımladıkları "Children Of The Recession: The Impact Of The Economic Crisis On Child Well-Being in Rich Countries" isimli raporda Türkiye'nin yoksulluk riski altındaki 16 yaş altı nüfus oranının % 30,2 ile Avrupa Birliği ve OECD ülkeleri arasında çocuk yoksulluğunun en yoğun yaşandığı ülkelerden biri olduğu belirtilmektedir. söz konusu veriler dikkate alındığında çocuk yoksulluğunun Türkiye'de sosyal politika ve toplumsal sorunlar alanındaki en ciddi sorunlardan biri olduğu görülmektedir (s.8). Kahraman ve Sallan Gül, çocuk yoksulluğuna dair çarpıcı veriler ortadayken çocuğun yaşadığı çok boyutlu yoksulluk halinin Türkiye sosyal bilim literatüründe gereken ilgiyi henüz görmediğini söylemektedirler. Yazarlar, yoksulluk olgusunun genellikle "yetişkinler ve hanelerin ekonomik yoksullukları ve deneyimleri üzerinden temellendirilen bir sorun alanı olarak" ele alındığını, özellikle çocukların arka planda kaldıklarını ya da gündeme gelmediğinin altını çizerek (2015:341). Nitekim bu konuyu ele alan araştırmacılar da yazarların tespitlerinin yanı sıra çocuk yoksulluğunun ele alındığında bile sadece maddi yoksulluk olarak ele alınmasının eksikliğine vurgu yaparlar.

UNICEF'in (2005:18) "Dünya Çocuklarının Durumu 2005" isimli rapor çocuk yoksulluğunu çok boyutlu

(1) Bu çalışma, Mülkiye Dergisi, 43 (3) 'te yayınlanan Çoban Keneş H (2019). "Türkiye de Zorunlu Göç Mağduru Çocuklar: Çatışmalar ve Yıkımlar Nedeniyle "Kendi Evinde Mülteci Olmak" başlıklı çalışmanın verilerinden yararlanılarak yapılmıştır. Adı geçen çalışma 2017 yılında Sur'dan taşınmak zorunda bırakılan ailelerin ve çocukların çatışmalar ve zorla yerinden edilmenin sonuçlarını birer mülteci gibi yaşadıklarını beş temel gösterge ile ortaya koymaktadır. Bu makale ise yerinden edilmenin sonuçlarına çocuk yoksulluğu ve toplumsal cinsiyet perspektifinden daha dar bir kapsamda bakmaktadır.

(*) Dr. Öğretim Üyesi, Munzur Üniversitesi

Fotoğraf, www.ozgurdenizli.com/tag/zorla-yerinden-edilme/ adresinden alınmıştır.

olarak ele almaktadır; “Yoksulluk içinde yaşayan çocuklar, yaşama, büyüme ve gelişmeleri açısından gerekli maddi, manevi ve duygusal kaynaklardan yoksun biçimde yaşamakta, böylece haklarından yararlanamamakta, potansiyellerini tam olarak geliştirememekte ve topluma tam ve eşit üyeler olarak katılamamaktadırlar. Bu yaklaşımla hareket ederek yaptıkları “Child poverty in the EU: The breadth of poverty and cumulative deprivation” (2011) adlı çalışmalarında Roelen ve Notten de yoksulluğun sadece maddi boyutları ile ilişkilendirilmesinin yetersiz ve sınırlı bir görüş olduğunu; çocukların çok boyutlu yoksulluk içinde ele alınması gerekliliğine; onların sadece yeme içme gereksinimlerini karşılayıp karşılayamadıklarına bakılmasının mikro bir perspektif olduğuna ve yoksulluğun birikimli olarak geliştiğine dikkat çekerler: “Yoksulluk sadece gıda sepetini doldurma kapasitesiyle ilgili olmadığı gibi, erişimde eksiklik ve çeşitli alanlardan dışlanma süreçlerini de içermektedir”. Nitekim Aydın’ın (2014: 30) vurguladığı gibi “ölmeseler ve yaralanmasalar bile, savaş yüzünden yaşadıkları annesiz/ babasız kalma, sevdiklerini, akrabalarını, arkadaşlarını kaybetme, kaçırılma ya da şiddet, fiziksel, duygusal ya da cinsel istismara uğrama, yerlerinden olma, okulundan ve diğer sosyal destek yapılarından yoksun kalma, yoksulluk gibi olumsuzluklar çocuklarda psikolojik ve psiko-sosyal yaralara yol açabilmektedir.

Çalışmanın bundan sonraki kısmında görüşmelerden elde edilen ifadelerin analizi ile yerinden edilmenin toplumsal cinsiyet rolleri ve çocuk yoksulluğu açısından betimsel olarak analizi yapılacaktır.

YERİNDEN EDİLMENİN ÇOCUK YOKSULLUĞU VE TOPLUMSAL CİNSİYET ÜZERİNE ETKİLERİNİN ANALİZİ

Çalışma kapsamında Sur’dan ayrılan ailelerin sahip olduğu 6 kız, 5 erkekten oluşan 11 çocuğa ulaşılmıştır. Çocukların altısı görüşme yapıldığı sırada 6-11 geriyekalan beş çocuk ise 12-18 yaş aralığındadır. Çocuk-

ların çatışmaların yaşandığı dönemdeki yaşlarının iki yaş daha küçük olduğu vurgulanmalıdır. Görüşmelerin yapıldığı dönemde çocukların ikisi hariç diğerleri ilköğretim dönemi çocuklarıdır. Çocukların anne ve babaları sağdır ve ailelerinin hiçbirinin daimi geliri yoktur.

Haneleri yoksulluktan sefaletle sürükleyen bu süreçten yetişkinler yanında çocuklar da etkilenmiştir. Yoksulluğun aileler ve çocukları üzerinde etkilerine vurgu yapan Gönen, Hablemitoğlu ve Özmete (2002), yoksul insanın kendi işgücünün en önemli kaynak olduğunu; gerçek geliri düşük olan yoksul hane halklarında kadınların ve çocukların da içinde olduğu her bireyin işgücüne ihtiyaç duyulduğunu; yoksul hane halklarının genellikle eğitimden tamamen mahrum kaldıkları ya eğitim düzeylerinin düşük olmasının, niteliksiz işgücü olarak görülmelerini kolaylaştırdığını ve bunun da yoksulluklarını pekiştirdiklerinin altını çizerler (Akt. Karnaz, 2007:51) Nitekim aşağıda yer verilen ifadeler yerinden edilmenin ailelerin yoksulluktan sefaletle evrilmelerinde nasıl etkili olduğunun göstergesidir:

Babam zaten doğru düzgün çalışmıyordu eskiden beri. Birazcık biriktirdiklerimiz vardı ve başkalarından da borç edip o yıkılan (Sur’daki) evimizi yeni almıştık. Olaylardan sonra bile o evin borcunu ödüyorduk bu sefalet ve rezilliğin içinde. Olaylardan dolayı evimizi bırakıp başka bir eve taşınıp yıkık evin borcunu ödedik. Konu komsudan borç aldık, verilen kiraları biriktirdik içinde yaşamadığımız evin borcunu verdik. Şimdiki evimiz kira, önceden kira ödemiorduk şimdi ödüyörüz. Sonuçta eski evimizde bir geçim derdimiz yoktu. Burada ne yapacağız, ne edeceğiz derdi var. Ailem de sürekli kavgalı ve bu yüzden stresli. (Fatmanur 16/18 yaş)⁽¹⁾.

(1) İlk rakam Sur’da yaşarken, olayların geçtiği 2015 yılına ait yaşlarını, ikinci rakam ise 2017 yılında çalışmanın yapıldığı zamandaki yaşlarını göstermektedir.

20 yıldır evliyim toptasam kocam 5 yıl çalışmamıştır. Zar zor kendi evimizde geçiniyorduk şimdi daha zor (Fatmanur'un annesi)

Fatmanur ve annesi genel olarak ekonomik durumlarının yerinden edilme süreciyle bozulmasının sonuçlarını dile getirirken, Fatmanur'un daha önceki yaşantılarına dair aşağıda yer verilen ifadesi zaten yoksul olan bu hanelerin sefalet koşullarına sürüldüklerini ortaya koymaktadır.

Pek çok zorlukla aldığımız eşyalarımız orda kalmıştı. Benim çok beğendiğim kırmızı bir ceket vardı, okul harçlıklarımı biriktirdim gidip almak istedim ama param yetmedi. Okuldan temizlik parası istiyorlardı, ailemden aldığım temizlik parasını da kendi paramın üzerine koydum ve o kırmızı ceketini aldım. Kapının arkasında öyle duruyordu, etiketi bile üstündeydi, hiç giymedim, kıyamıyordum giymeye. O kırmızı ceketim orda kaldı, onu getiremedik, çok üzüldüm o ceket için, ağladım hatta (Fatmanur 16/18).

Oradaki evimiz dümdüz oldu. Buraya taşındığımızda hiç eşyamız yoktu (Adem 11/13).

Aşağıda 6 yaşındaki Kevser ile 9 yaşındaki Abdullah'ın ifadelerinin bize açıkça işaret ettiği şey çocuk yoksulluğunun yalnızca maddi yoksunluk olarak ele alınamayacağıdır:

Oradaki evimizin hepsi yandı, ağaçlarımız vardı, üzümlerimiz vardı, kuş vardı, tavşan vardı. Cıvcivim vardı, bomba patladı hepsi yandı (Kevser 4/6)

Ben çok çok gitmek istiyorum. (Sur'u göstermek istiyor görüşme için, Sur'daki yıkılan evlerinin eski görüntülerini gösteriyor). Bak burası ninemin bahçesi, orayı çok özleyorum (Abdullah: 7/9).

Sur'daki evimizin avlusu büyüktü, güzeldi, bahçesi vardı ... Eski evimizde daha güzel yaşıyorduk. Evimiz, yıkıldı, evimizi yıktılar ... önce köye gittik, biraz orada kaldık. Köydeki evde bir oda vardı bir de mutfak, tuvalet evin dışındaydı. 6 kişi o odada kalıyorduk (Pervin 12/14).

Kevser'in, Abdullah'ın ve Pervin'in üstünde durdukları ve vurguladıkları noktalar zorunlu göçün temel geçim kaynaklarını yok etmesiyle doğrudan ilişkili değildir. Geçimle ilgili sorumluluğun yetişkinlerle ilgili olduğu düşünüldüğünde bu oldukça normal bir durumdur. Zorunlu göçle ilişkili olarak bu ifadelerde çocukların yoksunluğunu hissettikleri ve onları üzdüğünü söyledikleri "şey"ler; kuş bakmak, tavşan beslemek, sevdikleri bahçeden mahrum kalmak gibi onlara manevi olarak keyif veren "şey"lerle ilişkidir. Bu nedenle çocuk yoksulluğunun onların sadece temel gereksinimlerinin karşılanıp karşılanmamasıyla ilişkili olarak ele alınmasının çocuk yoksulluğunu anlamada yeterli olmadığına dair yapılan tespitler önemlidir. Nitekim çocukların zorunlu

göçün sonuçlarıyla ilişkili olarak dile getirdikleri şeylerin aksine örneğin aşağıda yer verilen Abdullah'ın annesinin, Adem'in anne ve babasının ifadeleri daha çok temel gereksinimlerini karşılayamamanın yarattığı maddi geçim sıkıntılarıyla ilişkilidir:

Bizi gönderdiler, bütün bunlar için bir milyar para veriyorlar niye yalan konuşalım. Kiramızı veriyoruz. Vermeseler öleceğiz, nerdeyse çadır açacağız. Niye? Ödeyemiyoruz kiraları. Oradaki, bizim kendi evimizdi. Arka tarafı bahçe idi, her şeyimizi ekiyorduk, Dicle nehrine bakıyordu, taze taze yiyorduk, sabah erkenden kalkar kışılığımızı yapardık. 10 TL ile her şeyimizi alıyorduk o bahçelerden, dolabı dolduruyorduk. Burada 50 TL götürüyoruz iki kilo domates iki kilo salatalık vallahi böyle meyve de almıyoruz. Meyve de alsak yetmez. Bazen haftada bir mecbur alıyoruz meyve bazen misafir geliyor işte ev hali (Abdullah'ın annesi).

Önceden sebze meyve de olsa kendi içimizde satar geçirdik. Buradaysa böyle bir şey yok. Orda 20 yıllık bir komşuluk vardı. Burada kapının önüne yarım metre yaklaşınca benim evimin önü deyip kızıyorlar. Bir şey satamıyoruz. (Adem'in 11/13 annesi).

Bir pikabımız vardı, Sur'dayken yandı. Bize vermediler ne devlet ne de başkası. İstemek için gittik, geç kaldınız dediler. Her şeyimiz orada kaldı. Destek olarak sadece 5 bin TL alabildik. Yakılan arabanın borcunu hala bitirememiştim. Kirada çok zorlanıyoruz. Eskiden yetiyordu artık yetmiyor. (Adem'in 11/13 Babası).

2015 yılı sonlarında başlayan askeri operasyonlar ve çatışmalar nedeniyle yerinden edilen çocukların ve annelerinin ifadelerinden çıkan kanımca önemli sonuçlarından biri ailelerin hane sahipliğinden kiracı durumuna düşürülmüş olmaları ve yoksulluktan sefalet koşullarına sürüklenmeleridir. Düzenli gelirleri olmayan, Sur'da sahibi oldukları müstakil, bahçeli, kuyusu olan, sebze yetiştirebildikleri evlerinde komşularıyla dayanışma halinde kendilerini idame ettirmeye çalışan haneler, evlerinden, eşyalarından olmuş ve taşınmak zorunda kaldıkları evlere de kira ödemek durumunda kalmışlardır. Hanelerin yoksullaşmasına paralel olarak çocukların da çalışma hayatına girmek zorunluluğu, eğitim hayatlarının kesintiye uğraması ya da sonlanması gibi onların gelecek dönemlerini belirleyecek trajik sonuçlar zorunlu göçle bağlantılı olarak gelişmiştir.

Öte yandan göç üzerine yapılan çalışmalar "göç nedenleri, göç sürecine katılım, bu süreç esnasındaki yaşam deneyimleri ve göçün etkileri, göç edenlerin tutumları ve tepkileri açısından kadınlar ve erkekler arasında önemli farklılıklar olduğuna işaret etmektedir (Gina Buijs 1996. Akt. İlkaracan ve İlkaracan, 1998: 2). Bu farklılıkların temelinde ise kadın-erkek arasındaki aile

Fotoğraf, [içi iş bölümü ve bu iş bölümünü de belirleyen toplumsal cinsiyet rolleri yatmaktadır \(İlkkaracan ve İlkkaracan, 1998; 2\). Zorunlu göçün kadınlar ve erkekler için farklı sonuçlara yol açtığına, kadınlar ve erkekler tarafından farklı deneyimlendiğine dair vurgu, yerinden edilmenin ve zorunlu göçün toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında ele alınması gerektiğine işaret etmektedir \(Demirler, 2007:1\). Göçle birlikte sarsılan ekonomik koşullarda erkekler ailenin geçimini sağlayamaz hale geldiklerinde geleneksel toplumsal cinsiyet rolleri de sarsılmakta ve çatışmalar yaşanmaktadır. “Kadınlar ve genç kızlar, bir yandan yeni ortamda aile geçimine katkıda bulunmak zorunda kalmaları, bir yandan da eşlerinin, babalarının ve ağabeylerin geleneksel davranış kalıplarına uymaları yönünde artan baskısı arasında sıkışarak, yeni ruhsal sıkıntılar yaşamaya başlıyorlar” \(TESEV, 2012: 12\).](http://www.google.com/search?q=Yerinden+Edilme&tbm=isch&ved=2ahUKEwi adresinden alınmıştır.</p></div><div data-bbox=)

Çalışmada yerinden edilmenin, zorunlu göçün kız çocuklarını aynı yaş grubundaki erkek çocuklara göre sınıfsal ve cinsiyet kimliklerinin birbirine eklenmesiyle daha fazla etkilediği de tespit edilmiştir. Göçün derinleştirdiği yoksulluğun, yarattığı işsizliğin, ataerkil değerlerin ve toplumsal cinsiyetin zorunlu göç koşullarında birbirine eklenerek kız çocuklarının sömürülmelerini ve/veya ikincilleştirilmelerini kolaylaştırdığı görülebilen çocukların aşağıdaki ifadelerinden anlaşılmaktadır.

Sur’daki evde kapının önünde otururduk, çok özledim oturmayı. Burada hemen kızıyor annem bize kapiya ya da pencereye çıktığımızda, sürekli

evin içindeyiz. Eski evimizin olduğu yerde rahattık, mahalle güzeldi, anneme hiç söylemeden çıkardık. Ama burada öyle değil. ... Orada arkadaşlarımızla oynuyorduk, sokağa serbestçe çıkıyorduk, dolaşıyorduk her şeyi yapıyordum burada öyle değil. ... Burada hiçbir şey yapamıyoruz. Dışarı çıkıyoruz hemen anneme söylüyorlar kızların dışarı çıktı diye... biz de annem üzülmesin diye dışarı çıkmıyoruz, istediğimiz şeyleri yapamıyoruz... (Zahide14/16).

Sokağımızdan ayrılmak zorunda kalmak beni çok üzdü. Sokağımız çok güzeldi, herkes tanıdıktı, birbirimizi tanıyorduk... orada (Sur’da) rahat dışarı çıkıp oyun oynuyordum, arkadaşlarımla geziyordum... burada dışarı çıkamıyorum annem izin vermiyor korkuyor. Hep dışarı çıkmak istiyorum ama annem kızıyor (Pervin 12/14).

Eski mahallede kızların yanına giderdik, onlarla oynardık. Burada rahat değiliz (Adem, 11/13).

Adem’in anlatımı toplumsal cinsiyet rollerinin erkek çocuklar için de ağırlığını gösteren bir örnektir. Ancak ataerkil cinsiyet rollerinin yoksullukla birleşmesinin de bir sonucu olarak çatışmaların, zorla yerinden edilmenin bedelini daha çok kız çocukları ödemektedir; kesintiye uğrayan eğitim hayatının ardından kız çocuklarının eve kazanç getirmesi amacıyla çalışmak zorunluluğu ya da ek maddi külfetten kurtulmanın yolu olarak evlenmeye

zorlandığını çalışmalar (İlkaracan ve İlkaracan, 1998; Demirler, 2007; TESEV, 2012; Üstel ve Özlem, 2004) ortaya koymaktadır. Nitekim Zahide'nin anlatımı da bu durumu gösteren bir örnektir:

Başlarda bomba seslerinden korkudan hiç ders çalışmıyordum, olayların olduğu zaman ben TEOG sınavına hazırlanıyordum olaylar zamanı 56 gün hiç okula gidemedim, bomba seslerinden korkudan hiç ders çalışmadım sınavım çok kötü geçti ve istediğim liseye yerleşemedim. Çok üzülüm, ders çalışma isteğim falan hepsi kaçtı ve okula gitmek istemedim, bıraktım okulu, sonra da zaten adres değişikliği falan okula çok geç başladım falan ben de okulu bıraktım. Sınav öncesi 56 gün hiç okula gitmedim, berbat geçti sınav. Buradaki ev kira, bizim değil. Bu beni etkiledi, babam çalışmıyor, istediğim şeyleri yapamıyordum, maddi sıkıntı çekiyorduk ben de işe başladım. Şimdi evlere temizliğe gidiyorum, gündelikçilik yapıyorum (Zahide 14/16).

Zahide, çatışmalar nedeniyle kesintiye uğrayan eğitim hayatından söz etmekte, yoksulluklarının derinleşmesine vurgu yapmakta ve tüm bunların sonucunda güvencesiz de olsa evlere temizliğe gitmek yoluyla para kazanma zorunluluğunun hayatında nasıl dramatik değişimlere neden olduğunu anlatmaktadır. Bu örnek, zorunlu göçe maruz kalan kişilerin cinsiyet, yaş gibi özelliklerinin de dikkate alınması gerekliliğine işaret etmektedir. Bu nedenle “cinsiyetlendirilmiş göç” ve ‘cinsiyetlendirilmiş zorunlu göç’ kavramları, göç ve zorunlu göç/yerinden edilme/ mültecilik olgularının bütün bileşenlerini (hukuki statüler, karar mekanizmaları, kalkınma, sağlık, iş gücü, eğitim, şiddet vb.) toplumsal cinsiyet perspektifinden görmek” (Colson 2008 ve Demirler 2008 Akt. Pala, 2013: 14) gerekliliğine yapılan vurgu da önemlidir.

SONUC

Zorunlu göçlerin etkilerine dair yukarıda alıntılanan ifadeler üzerinden yapılan betimsel analiz ve tespitler elbette yerinden edilmenin sonuçlarına dair genelleştirilebilir tespitler değildir. Ancak yapılan başka çalışmalar ve özellikle az sayıda da olsa yerinden edilmenin sonuçlarına çocuklar açısından bakan çalışmalardan çıkarılan sonuçlarla birlikte ele alındığında zorunlu göçün yaratabileceği psiko-sosyal ve ekonomik olumsuzluklara dair yol göstericidir. Nitekim söz konusu çocuklar olduğunda onların bedensel ve ruhsal olarak sağlıklı olmaları, iyi eğitim olanağına sahip olmaları ve içinde yaşadıkları toplumla barışık olarak yetişmeleri kuşkusuz sağlıklı bir toplumun inşası için de oldukça kritiktir. Bu açıdan zorunlu göçlerin mevcut düzeni bozan ve hayatı kesintiye uğratan bir süreç olarak ele alınması ve sağaltılması gerekliliği açıktır. Bu çalışmada da çıkan sonuçlardan biri zorunlu göçün sonuçlarından ona maruz kalan tüm aile bireylerinin psikolojik, sosyal ve ekonomik olarak etkilenmekle birlikte çocukların, özellikle de kız çocuklarının toplumsal cinsiyet rollerine bağlı olarak da etkilendikleridir. Dolayısıyla kesintiye

uğrayan eğitim hayatının bedelini kız çocuklarının ödemek durumunda kaldıkları, eğitim hayatının sona ermesini ise çoğunlukla güvencesiz olarak çalışmak ve/veya evlenmeye zorlanmanın takip etmesi göz önünde bulundurmamak, zorunlu göçlere ve bir alt kategori olarak ele alınan yerinden edilme sorununa kız çocukları açısından bakan çalışmaların çoğaltılması gerekliliği bu çalışmada bir öneri olarak belirmiştir. Ancak son söz olarak vurgulanmalıdır ki görüşülenlerin ifadelerinden ve onların gözlemlenebilir davranışlarından anlaşılabilen belki de çocuk yoksulluğunu yaratan en önemli şeyin diğer kayıplar ve yoksunluklara neden olmakla bağlantılı olarak çatışmalar ve yerinden edilme sürecinde kaybettikleri çocukluklarıdır.

Kaynaklar

- Avşar Kurnaz Ş (2007). “Çocuk Yoksulluğu”. *Aile ve Toplum* Yıl: 9 Cilt: 3 Sayı: 12 Nisan-Mayıs-Haziran
- Aydın N (2014). *Savaşın Çocuklar Üzerindeki Psikolojik, Sosyal ve Kültürel Etkileri*.
- Çoban Keneş H (2019). “Türkiye’de Zorunlu Göç Mağduru Çocuklar: Çatışmalar ve Yıkımlar Nedeniyle “Kendi Evinde Mülteci Olmak”. *Mülkiye Dergisi*, 43 (3), 625-656.
- Demirler D (2007). “İnsan Hakları ve Egemenlik Sarkacında Türkiye’de Yerinden Edilme ve Toplumsal Cinsiyet”. *Kültür ve Siyasette Feminist Yaklaşımlar*, 4, 46-65.
- İlkaracan P ve İlkaracan İ (1998). *1990’lar Türkiye’sinde Kadın ve Göç*. http://kadinininsanhaklari.org/wp-content/uploads/2018/06/kadin_goc.pdf. Son Erişim Tarihi 05.06.2018.
- Kahraman F ve Sallan Gül S (2015). Türkiye’de Çocuk Yoksulluğu: Gaziantep Üzerine Bir Araştırma. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8 (1), 339-366.
- Kurban D ve Yüksek H D (2008). “Zorunlu Göç” ile Yüzleşmek: Türkiye’de Yerinden Edilme Sonrası Vatandaşlığın İnşası. İstanbul: TESEV.
- Pala A (2013). *Zorunlu Göç ve Kadın Deneyimi: Diyarbakır Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Roelen K. ve Notten G. (2011), “Child poverty in the EU: The breadth of poverty and cumulative deprivation”, (erişim adresi: http://www.unicef-irc.org/publications/pdf/iwp_2011_04.pdf), (erişim tarihi: 12.01.2020)
- TESEV (2012). *Türkiye’de Ülke İçinde Yerinden Edilme Sorunu: Tespitler ve Çözüm Önerileri*
- UNICEF (2005), Dünya Çocuklarının Durumu Raporu. (<http://www.unicef.org/turkey/pdf/dcd05.pdf>), (Son Erişim Tarihi 10.02. 2019).
- UNICEF (2014), Children Of The Recession: The Impact Of The Economic Crisis On Child Well-Being in Rich Countries, https://www.unicef.org/publications/index_76438.html(Son erişim Tarihi:12.01.2020).
- Ünal T (2008). Ülke İçinde Yerinden Edilme Konusunda Dünyada Durum ve Mevcut Eğilimler. İçinde: Kurban, D vd (der), “Zorunlu Göç” İle Yüzleşmek: Türkiye’de Yerinden Edilme Sonrası Vatandaşlığın İnşası, İstanbul: TESEV, 29-38.
- Üstel F ve Özlem E (2004). Zorunlu İç Göç Sonrası Köye Dönüş Ön Rapor. www.tesev.org.tr (Son Erişim Tarihi: 25.01.2020). (<http://www.ceidizleme.org.s.3>).

Federal Almanya Cumhuriyeti'nde Mesleki Eğitim ve İkili Sistem

Deniz GÜRSOY

GİRİŞ

Federal Almanya Cumhuriyeti, Avrupa ülkeleri arasında genç işsizliğinin en düşük olduğu ülke konumundadır. Bunda birçok etkenin rolü bulunmakta birlikte 19. Yüzyıl'ın sonunda temelleri atılan ve günümüzde mesleki eğitimde uygulanmakta olan İkili Sistem'in (Duales System) etkisi oldukça fazladır. Teorik ve uygulamalı eğitimi birarada vermeyi temel alan İkili Sistem, mesleki eğitimin hem teorik eğitim veren okullarda hem de uygulamalı eğitim imkanı sunan işletmelerde verilmesine imkan sağlamaktadır. Bu çalışma, Almanya'da mesleki eğitimin ve İkili Sistem'in özelliklerini ortaya koymak amacıyla yapılmıştır. Bu amaca uygun olarak öncelikle İkili Sistem'in ortaya çıktığı koşullara ve Avrupa'daki lonca örgütlenmesine odaklanılacaktır. Ardından Almanya'da mesleki eğitime dair düzenlemeler ve İkili Sistem'in özellikleri ele alınacak ve son olarak İkili Sistem'in uygulamada karşılaştığı sorunların başında gelen "uyum sorunu" incelenecektir.

LONCALAR VE MESLEKİ VE TEKNİK EĞİTİM

Mesleki ve teknik eğitim, genel hatlarıyla bireysel ve toplumsal yaşam için zorunlu olan bir mesleğin gerektirdiği bilgi, beceri, tavır ve meslek alışkanlıkları kazandırarak bireyi zihinsel, duygusal, sosyal, ekonomik ve kişisel yönleriyle dengeli bir biçimde geliştirme süreci olarak tanımlanabilir (Şahinkesen, 1992: 691). Böylesi bir tanımın da işaret ettiği üzere, "mesleki ve teknik eğitim" kişinin gelişiminde farklı alanlar arasında bir denge kurulmasını ve dolayısıyla gerek bireysel gerekse toplumsal yaşamda bütüncül ve dengeli bir gelişimin eğitim vasıtasıyla teşvik edilmesini amaçlamaktadır. Bu amacın gerçekleştirilmesi için gereken koşulların başında ise nitelikli öğrenme alanlarının sağlanması ile kuramsal ve uygulamalı alanların her ikisini de kapsayacak bir eğitim modelinin geliştirilmesi gelmektedir. Özellikle Kıta Avrupası'nda, söz konusu iki koşulun sağlanması için geliştirilen ve günümüzde uygulanan eğitim modellerinin temelinde Ortaçağ lonca örgütlenmesi ve usta-çırak ilişkisi içerisinde harmanlanan kuramsal ve uygulamalı eğitim yatmaktadır. Özellikle Federal Almanya Cumhuriyeti'nde uygulanan ikili sistemin (duales System) tatmin edici şekilde anlaşılabilmesi için loncalardan kısaca söz edilmesi yerinde olacaktır.

Loncaların kökenine dair süregiden tartışmaya rağmen Pirenne, loncaların kökeninin Roma İmparatorluğu'nda kent zanaatkarlarının içinde kümelendiği collegia ve artes örgütlenmelerinde arandığını belirtmektedir. 11. Yüzyıl'a kadar antik özelliklerini koruyan birliklere rastlanmakta birlikte kentlerde fraternitates ve caritates gibi, zanaatkarların mesleki temelli kardeşlik birliklerine rastlanmaktadır (Pirenne, 2009:

201). Ortaçağ Avrupası'nda loncalar "özgür insan"ların kurduğu dayanışmacı birlikler olduğu kadar disiplin temelinde işleyen ve ekonomik faaliyetin sosyal organizasyonunu sağlayan bir yapıya da sahiptir. Yerel nitelikleri ve yerel yönetimlerle kopmaz şekilde bağlı olan örgütsel yapılarının temelinde de söz konusu ekonomik faaliyetin geliştirilmesi ve ekonomik etkinliğin artırılması amacı yatmaktadır. Loncalar, 11. Yüzyıl boyunca etkisini arttırmıştır. Kentlerde üretimin kaliteli olmasını sağlamak için en iyi yöntem, zanaatkarları mesleklerine göre ayırmak ve onları denetlemekten geçmekteydi (Ülgen, 2013: 473). Böylece dokumacılar, balıkçıları, ayakkabıcıları gibi çeşitli mesleklere sahip zanaatkarlar hem üretimin kalitesinin artırılması hem de belirli bir zanaatın denetlenebilecek şekilde icra edilip öğretilmesi için ayrı loncalarda bir araya getirilmiştir. Bu anlamda loncalar, kendi bünyelerinde örgütlenen zanaatların -çoğunca yerel- kamu otoritelerince belirlenen hukuki ve idari düzen çerçevesinde icra edilmesi konusunda tekel gücüne sahip birlikler olarak anlaşılabilmektedir. Kamu otoritelerince belirlenen hukuki ve idari çerçeve göz önünde bulundurulduğunda loncaların öz yönetime sahip birlikler olmadığı, kamu otoritelerinin kontrolü altında işleyen bir yapıya sahip oldukları görülmektedir. Gerçekten de tarihsel olarak bakıldığında birçok kentte loncaların kent otoritesinin vesayetinden hiçbir zaman kurtulamadıkları ve onların denetimi altında işleyen birlikler olarak kaldıkları belirtilmelidir (Pirenne, 2009: 205).

Loncalar zaman içerisinde gerek tüccar loncaları ve zanaatkar loncaları arasındaki farklılıklar ve mücadeleler gerekse nüfus artışı, üretimde yaşanan gelişmeler ve toplumsal formasyonda gerçekleşen dönüşümler ile birlikte kamu otoriteleri ile yaşanan güç mücadeleleri sonucunda özellikle 16. Yüzyıl ile birlikte gücünü büyük ölçüde kaybetmeye başlamıştır. Fransız Devrimi'nin getirdiği düşüncelerle fabrika üretim rejiminin yeni ihtiyaçlarına cevap verecek yeni yöntem arayışları lonca yapılanmasının gücünü kaybetmesinde büyük bir rol oynamıştır. Fabrika üretimi ile yaşanan değişimlerin başında sermaye birikiminin yatırıma dönüştürülür hale gelmesi, işbölümünün gelişmesi, maliyetlerin düşmesi, kalitenin yükselmesi ve üretimde devamlılığın sağlanması gelmektedir ve bu değişimler lonca üyesi zanaatkarların bağımsızlığını azaltmış; dolayısıyla usta-çırak ilişkisi çerçevesinde işleyen çıraklık eğitiminin de önemli bir kriz geçirmesine neden olmuştur (Şahinkesen, 1984: 367). Mesleki ve teknik eğitimin yaşadığı söz konusu kriz, devletlerin fabrika üretim rejimi ile dönüşüme uğrayan ve fonksiyonunu giderek yitirmeye başlayan çıraklık konusunda bu dönemden itibaren yasal düzenlemeler yapması vasıtasıyla aşılmaya çalışılmıştır.

Paradoksal bir durum olarak değerlendirilebilecek bu sorunun, talep ve ihtiyaçların örtüşmemesinden kaynaklandığı ifade edilebilir. Bu uyumsuzluğun temelinde eyaletler bazında arz ve talebin farklılaşabilmesinin yanısıra farklı mesleklerin ikili sistem çerçevesinde mesleki eğitimini sürdürenler nezdinde farklı düzeylerde cazibeye sahip olması ile başvuru sahiplerinin belirli meslekler için yeterliliklerinin düşük olması yatmaktadır (Strate ve Wolf, 2019: 2). İşletmelerde boş kalan kontenjanların, dolayısıyla karşılanmayan işgücü talebinin yüksek; başarısız başvuru sayısının, dolayısıyla talepte başarısızlığın düşük olduğu ya da tam tersinin geçerli olduğu durumların aksine uyum sorununun temel göstergesi, hem boş kalan kontenjanların hem de başarısız başvuruların sayısının yüksek oluşudur. Resmi verilere göre İkili Sistem dahilinde çalışan işletmelerde boş kalan kontenjanlar, uyum sorununun büyümeye başladığı 2011'den 2013 yılına kadar %13 artarken, başarısız başvurulara ise artış oranı %15,5 olarak ölçülmüştür (Matthes vd., 2014: 1). 2017 yılında başarısız başvuruların artışı ise %15,4 oranında gerçekleşmiştir (BMBF, 2018: 12). Aynı yıl 48.000 kontenjan boş kalırken 80.200 kişinin başvurusu da olumsuz sonuçlanmıştır (Strate ve Wolf, 2019: 2).

Tüm bu veriler, uyum sorununun halen mesleki eğitim bağlamında önemli bir iş piyasası sorunu olduğunu ortaya koymaktadır. Bu soruna karşılık verebilmek ve olumsuz etkilerini asgari düzeye indirebilmek amacıyla Federal Ekonomi ve Enerji Bakanlığı (BMWi) ve Almanya için Avrupa Sosyal Fonu (ESF) tarafından finanse edilen bir tam istihdam programı (Programm "Passgenaue Besetzung") uygulamaya konmuştur. Uygulama süresi 2015-2020 yılları arasında kapsayan program meslek odaları, işletmeler ve ilgili kurumları istihdamdaki uyumsuzluğun giderilmesi konusunda desteklemekte ve program danışmanları mesleki eğitimdeki ihtiyaç analizinden iş görüşmeleri ve işe alım süreçlerine kadar birçok alana etkiye bulunmaktadır (BMBF, 2019: 108). 2018 yılında program çerçevesinde danışmanlık vermek üzere farklı oda ve kurumlarda toplam 168 danışmanlık kadrosu söz konusu program tarafından finanse edilmiş ve İkili Sistem çerçevesinde toplam 5011 kontenjana yerleştirme yapılmıştır (BMBF, 2019: 108-109). Program, uyum sorununun olumsuz etkilerini azaltma konusunda etkili olmuş olsa dahi, bu etkilerin bertaraf edilebilmesi açısından uzakta olduğu ileri sürülebilir.

SONUÇ

Mesleki eğitimde uygulanan İkili Sistem, Avrupa ülkeleri arasında Almanya'da genç işsizliğinin en düşük seviyede olmasının temel etkenlerinden biri sayılmaktadır. Gerek uygulama ve teori birlikteliğinin amaçlanması gerekse işletmelere kalifiye işçileri kendi bünyelerinde yetiştirme olanağı sağlaması ile İkili Sistem'in, Avrupa'daki lonca örgütlenmesinin güç kaybettiği dönemlerde başlatılan mesleki eğitimin devlet eliyle planlanması sürecinin ihtiyaçlar doğrultusunda

biçimlendirilmiş bir sonucu olduğu ifade edilebilir. Her ne kadar Almanya'da genç işsizliği Avrupa'daki en düşük orana sahip olsa da, İkili Sistem'in de karşı karşıya olduğu ciddi sorunlar mevcuttur. Yukarıda sözü edilen uyum sorununun yanısıra Almanya'da son yıllarda en önem verilen temaların başında gelen dijitalleşme (Digitalisierung) süreci de gerekli önlemler alınmadığı takdirde İkili Sistem'in verimini düşürme tehlikesini doğurmaktadır. Bu tehlike karşısında mesleki eğitim mevzuatında dijitalleşme çağına uygun değişiklikler yapılmakta ve İkili Sistem'e dahil olan meslekler sürekli güncellenmektedir. Buna paralel olarak 2018 yılının Eylül ayında Almanya Federal Meclisi bünyesinde "Dijital İş Dünyasında Mesleki Eğitim" (Berufliche Bildung in der digitalen Arbeitswelt) adında bir araştırma komisyonu kurulmuş olup bu komisyonun odak noktasını dijitalleşen iş dünyasında mesleki eğitimi hangi olası zorluk ve sorunların beklediği oluşturmaktadır. Komisyon yaptığı analizlerin sonucunda hangi siyasi, hukuki ve kurumsal önlemlerin gerekli olduğu konusunda çalışmalar yapmayı amaçlamaktadır.

Son olarak, Almanya'da İkili Sistem'in, tüm sorunlara rağmen dinamik bir yapıya sahip olduğu, federal, yerel ve özel aktörler tarafından ihtiyaçlar doğrultusunda revize edildiği ve sadece Avrupa'da değil, dünya genelinde mesleki eğitimde teori ve uygulama birlikteliği bakımından bir örnek teşkil etmeyi sürdürdüğü ifade edilebilir.

KAYNAKÇA

BiBB (2019). Datenreport zum Berufsbildungsbericht 2019: Informationen und Analysen zur Entwicklung der beruflichen Bildung. https://www.bibb.de/dokumente/pdf/bibb_datenreport_2019.pdf [erişim tarihi: 20.11.2019].

BMBF (2018). Berufsbildungsbericht 2018. https://www.bmbf.de/upload_filestore/pub/Berufsbildungsbericht_2018.pdf [erişim tarihi: 22.11.2019].

BMBF (2019). Berufsbildungsbericht 2019. https://www.bmbf.de/upload_filestore/pub/Berufsbildungsbericht_2019.pdf [erişim tarihi: 22.11.2019].

Matthes S., Ulrich J. G., Krekel E. M. ve Walden G. (2014). Wachsende Passungsprobleme auf dem Ausbildungsmarkt: Analysen und Lösungsansätze, Bundesinstitut für Berufsbildung (BiBB). https://www.bibb.de/dokumente/pdf/a2_passungsprobleme-ausbildungsmarkt.pdf [erişim tarihi: 23.11.2019].

Pirenne H. (2000). *Ortaçağ Avrupasının Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, (Çev. Uygur Kocabaşoğlu) İletişim Yayınları, Ankara.

Strate, G. ve E. Wolf (2019). Aktueller Begriff: Duale Berufsausbildung in Deutschland. <https://www.bundes-tag.de/resource/blob/589710/64c7b80131e797231cde-e4c7ae8c62f3/duale-berufsbildung-data.pdf> [erişim tarihi: 13.11.2019].

Şahinkesen A. (1984). Federal Almanya'da Çıkrıklık Eğitimi, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 1:21, 367-378. <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/40/516/6427.pdf> [erişim tarihi: 13.11.2019].

Şahinkesen A. (1992). Eğitimde İkili Sistem, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 2:25, 687-701. <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/40/501/6005.pdf> [erişim tarihi: 11.11.2019].

Ulgen P. (2013). Geç Ortaçağ Avrupasında Lonca Teşkilatı, *History Studies*, 5:2, 471-487.

Elit/entelektüel Bir Hareket Olarak Sendikacılık⁽¹⁾

Taner AKPINAR (*)

Sendikacılık hareketi üzerine yürütülen tartışmalar genellikle sanayi kapitalizmi ile birlikte bu hareketin doğuşu, kapitalist birikim rejiminde Fordist-Taylorist üretim siyasetinin egemen olduğu dönemde yükselişi ve yeni liberalizmin egemenliği döneminde de düşüşü gibi bir dönemselleştirme etrafında dönüp durmaktadır. Böylesi bir yönetsel yaklaşım, sendikacılığı tarihsel sürecin her anında sermaye sınıfına karşı işçi sınıfının zıt çıkarlarını temsil eden, kayıtsız koşulsuz bir işçi sınıfı hareketi konumuna koymaktadır. Bu da, sendikacılığın kendisinin eleştirel bir gözle görülmesine engel olmaktadır.

Gramsci'nin (2000: 92) belirttiği gibi, sendikalar verili örgütler değildir. Bu demektir ki, sendikalar nasıl biçimlendirilirse o nitelikte örgütler olurlar. Bu görüş tarihsel gerçeklikle örtüşmektedir. Tarihsel süreçte tek tip bir sendikacılık değil, birbirinden farklı nitelikte sendikal akımlar boy göstermiştir. Üstelik bunlar içerisinde, sendikaları, işçi sınıfını kapitalist sistemle uzlaştırmaya dönük yapılar olarak biçimlendiren yaklaşımlar da bulunmaktadır. Örneğin, sosyal-reformist düşünce sendikalara iki temel işlev yüklemektedir. Birincisi sendikalar ücret artışı sağlayarak işçilerin refah düzeyini ve yükselen refah düzeyi de işçilerin verimliliğini arttıracaktır (Walker, 1876: 387-388). İkincisi ise sendikalar işçi sınıfını kapitalist sistemle uzlaştıracak uzlaşmacı (korporatist) araçlar olacaktır (Webb ve Webb, 1911: 818-822). Buna karşın sosyalist ve anarşist düşünceler sendikaları işçi sınıfının gerçek kurtuluşu için burjuva toplumsal düzeni yıkmaya dönük örgütler olarak görmektedir. Ancak bu bağlamda da tek tip bir sendikacılık yaklaşımından söz edilemez.

Sosyalist düşüncenin öncüsü Marx ve Engels sendikaların ilk iş olarak işçi sınıfının özellikle en yoksullardan başlayıp bütün kesimlerine ulaşip maddi yaşam koşullarını iyileştirmesi gerektiğini ve oradan politik mücadeleye girişmesini savunmaktadır. Marx ve Engels için asıl olan işçi sınıfının aşağıdan yukarıya doğru politik eyleme geçirilmesidir. Onlara göre sendikalar bu doğrultuda çaba göstermeli iseler de olmazsa olmaz değildirler (Marx, 1900: 15-160; 1985; Engels, 1888; 1943: 212-240). Lenin ise sendikaları sosyalist devrimin okulu olarak görmektedir. Ancak Lenin yönetsel olarak Marx ve Engels'ten ayrılmaktadır. Lenin'in düşüncesinde sendikalar işçi sınıfına sosyalist bilinci

taşıyacak ve yukarıdan aşağıya işçi sınıfını devrim yolunda eğitecek kurumlardır. Çünkü işçi sınıfı kendi başına bırakılacak olursa, kapitalist düzeni dönüştürmek yerine bu düzende maddi koşullarını iyileştirmek yönünde bir bilinç geliştirmektedir (Lenin, 1936: 53-63; 1961; 1966).

Anarşist düşüncenin öncü isimlerine kulak verilirse, bir yandan özel mülkiyeti hırsızlık olarak gören anarşist düşünürler (Proudhon, 1969), diğer yandan işçi sınıfının kendiliğinden siyasal ya da ekonomik eylemlerini meşru görmemektedir. Örneğin, Proudhon işçilerin ücret artışı için mücadele etmelerini beyhude bir çaba olarak görmekte (1888: 149) ve grev ya da başka herhangi bir kolektif eyleme gitmelerinin kabul edilemeyeceğini savunmaktadır (1888: 369-370). Bakunin ise işçilerin zırcahal olduklarını, bu nedenle eğitilip bilinçlendirilmeleri gerektiğini düşünmektedir (Bakunin, 1973: 164-165). Son tahlilde, anarşistler işçileri yukarıdan aşağıya bilinçlendirerek onları doğrudan eyleme geçirmenin gerekliliğine inanmaktadırlar. Bunu yapacak olan da sendikalardır. İşçi sınıfını kapitalist düzende var olan hiyerarşi ve otoriteyi ortadan kaldırmak için anarşist elitlerin kendilerinin hazırlayacağı eylem planını hayata geçirecek görev gücü konumuna koymaktadırlar. Hiyerarşik düzeni ve otoriteyi yok etmeyi amaçlayan anarşist görüş, toplumsal sınıfları yok etmek gibi bir ideale sahip değildir. Bunun yerine sınıflararası korporatist bir yapı kurmaktan yanadır (Guillaume, 1973: 376-377).

Sendikalara yönelik sosyalist ya da anarşist beklentiler ve idealler böyle olsa da, Marx'ın (1931: 94) gözlemi sendikaların rotasının sistemi dönüştürmek yönünde olmadığı biçimindeydi. Çok sonraları Trotsky de ideolojik yaklaşımı ve politik çizgisi fark etmeksizin bütün sendikaların tekeli kapitalizme eklemeliğini gözlemlemiştir (Trotsky, 1978). Reformist sendikaların 1900'lerin başlarında Avrupa düzeyinde biraraya gelme çabasının temel nedenlerinden biri göçmen işçilere karşı ortak bir tavır almaktır (Milner, 1988, 14). Bu çizgideki sendikal hareket soğuk savaş döneminde de emperyalist yayılmacılıkla el ele yürümüştür (van der Linden 2000, 531). Herkesin bildiği gibi, yerelde kimi sendikaların askeri darbelere alkış tuttuğu olmuştur. Yakın tarihli bir araştırmada Roca ve Heras (2018) sendikaların emekçi sınıflar lehine politik dönüşüme engel olduklarını ortaya koymaktadır.

Sendikalar yeni liberal çağda bir yok olma sürecine girmiştir dersek yanlış olmaz. Bu düşüşte yeni liberal ideolojiye göre oluşturulan sermaye birikim koşulları ve stratejilerinin rolü bütün boyutlarıyla ortaya konulmuştur. Ancak, bu yöndeki çözümler meselenin bir

(1) Bu yazı 16. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi'nde aynı başlıkla sunulan bildiriye dayanmaktadır.

(*) Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi İİBF Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü Öğretim Üyesi ve Fişek Enstitüsü Çalışan Çocuklar Bilim ve Eylem Merkezi Vakfı Gönüllüsü

tarafını eksik bırakmaktadır. Sendikacılığın düşüşünde ve bir karşı strateji geliştirememesinde sendikacılık hareketinin kendi içsel sorunlarının da rolü vardır. Sendikacılığın, bu bağlamda varlıkbilimsel bir sorgulamaya tabi tutulması gerekmektedir.

Sendikalara yönelik kimi eleştiriler de yok değildir. Denilebilir ki, sendikacılığın kendisine yönelik eleştiriler neredeyse sarı sendikacılık kavramıyla ifade olunan ve sermaye sınıfı ile uzlaşmacı bir anlayış benimseyen sendikalara yönelik suçlayıcı tavrıdan ibarettir. Buna ek olarak, sendika içi demokrasinin zayıf olduğu, kadın çalışanların sendikalarda yeterince temsil edilmediği, sendikaların geçici-gündelik işlerde çalışanları örgütlemek için yeterince çaba sarfetmediği ya da etkili bir ücret pazarlığı yapmadığı gibi eleştiriler yöneltilir. Bu tavır, aslında, sendikal harekete yönelik varlıkbilimsel bir sorgulama olmanın ötesinde, sendika yöneticilerinin böyle bir yola meyil etmelerine yöneliktir. Gramsci'ye (2000: 201-202) atıfla, eleştiriler konjonktürel duruma yöneliktir, organik durum eleştirilmez.

Sendikacılık açısından eleştirel bir yaklaşımla ele alınması gereken en temel sorunlardan birisi, bu hareketin esasında elitler/entelektüeller tarafından biçimlendirilen ve yönlendirilen bir hareket olduğudur. Bugün de sendikalara ilişkin tartışmalar ağırlıklı olarak bu kesimlerce yürütülmektedir. Böyle olması kendi başına bir sorun değildir. Bu bağlamda asıl sorun sendikalara ilişkin tartışmaların konunun doğrudan muhatabından, emekçi kesimlerden kopuk bir şekilde elit/entelektüel kesimlerin kendi arasında yürütülüyor olmasıdır. Örneğin, Hyman (2007) tarihin öznesi olabilmek için sendikaların yeni yol ve yöntemler bulmak zorunda olduğunu söylemekte, Onaran vd. (2015) sendikaları eski gücüne kavuşturmanın ekonomik büyümeye katkı sağlayacağını savunmakta, Galgoczi (2014) ise çevreci bir dönüşüm sürecinde sendikalara önemli bir görev düştüğüne inanmaktadır. Bu öneri ve iddialar, bunları dile getirenlerin kendi görüşleridir, emekçi sınıflarla birlikte ortaya konulmuş öneri ve iddialar değildir. Kim bilir, emekçi sınıfların bunlardan haberi bile yoktur.

Emekçi sınıfları tartışma sürecinin dışında tutarak onlar adına söz söylemek onları nesneleştiren bir yaklaşımdır. Silver (2006) günümüz kapitalist sisteminde taşımacılık işlerinde çalışan işçilerin sistemi felç edebilecek bir potansiyele sahip olduğuna dikkat çekip, bu potansiyelin gerçekleşeceğine dair öngöründe bulunmaktadır. Bu yöndeki öngörüler işçilerin kendilerinden sağlanan bilgi, bulgu, veri vb.'ne dayanmakta, işçilere uzaktan bakan ve onları nesneleştiren bir yaklaşımdan hareketle oluşturulmaktadır. Böylesi öngörüler tıpkı meteorolojik bir tahmine benzemektedir.

Hobsbawm'ın (1984, 26) ileri sürdüğü gibi, emekçi sınıflar örgütlenip kolektif eyleme geçmediği sürece dünyayı dönüştüremezler. Ancak, bunun, elitler/entelek-

tüeller tarafından hazırlanıp onlara sunulacak kurtuluş reçeteleriyle olmayacağı açıktır. Sorunun doğrudan muhatablarıyla birlikte kafa yormak gerekmektedir.

Kaynaklar

Bakunin M. (1873) The Policy of the International (1869). In *Bakunin on Anarchy -Selected Works by the Activist-Founder of World Anarchism*, edited and translated by S. Dolgoff, 160-174. London: George Allen & Unwin Ltd.

Engels F. (1888) Preface. In *Manifesto of the Communist Party*. By Karl Marx, and Friedrich Engels, Authorized English Translation, edited by F. Engels, 3-6. London: William Reeves.

Engels F. (1943) *The Condition of the Working-Class in England in 1844*. Translated by Florence Kelley Wischnewetzky, Fifth Edition. London: George Allen & Unwin Ltd.

Galgoczi, B. (2014) The changing role of trade unions in the sustainable development agenda. *International Review of Sociology*, 24(1): 59-68.

Guillaume J. (1973) On Building the New Social Order (original title 'Ideas on Social Organization'). In *Bakunin on Anarchy -Selected Works by the Activist-Founder of World Anarchism*, edited and translated by S. Dolgoff, 356-379. London: George Allen & Unwin Ltd.

Gramsci A. (2000), *The Gramsci Reader -Selected Writings 1916-1935*, Edited by David Forgacs, New York: New York University Press.

Hobsbawm, E. J. (1984) *Worlds of Labour -Further Studies in the History of Labour*. London: Weidenfeld and Nicolson.

Hyman R. (2007) How can trade unions act strategically?. *Transfer: European Review of Labour and Research*, 13(2): 193-210.

Lenin V. I. (1936) What is to be done? Burning Questions of Our Movement (1902). In *Selected Works 2*, edited by J. Fineberg, 25-192. London: Lawrence & Wishart.

Lenin V. I. (1961) One Step Forward, Two Steps Back - The Crisis in Our Party (1904). In *Collected Works Vol. 7*, edited by D. Skvirsky and G. Hanna, 203-425. Moscow: Progress Publishers.

Lenin V. I. (1966) The Role and Functions of the Trade Unions under the New Economic Policy (1922). In *Collected Works Vol. 33*, edited by C. Dutt, translated by A. Fineberg and N. Jochel, 184-196. Moscow: Foreign Languages Publishing House.

Marx K. (1900) *The Poverty of Philosophy*. Translated by H. Quelch. London: The Twentieth Century Press.

Marx K. (1931) *Value, Price and Profit: Addressed to Working Men*. Edited E. Marx Aveling. Fourth Impression. London: George Allen & Unwin Ltd.

Marx K. (1985) Inaugural Address of the Internati-

onal Working Men's International Association (1864). In *Karl Marx and Friederick Engels Collected Works, Volume 20*, 5-13. London: Lawrence & Wishart.

Milner, S. (1988) *The International Labour Movement and the Limits of Internationalism: The International Secretariat of National Trade Union Centres, 1901-1913. International Review of Social History*, XXXIII: 1-24.

Onaran Ö., Guschanski A., Meadway J. and Martin A. (2015) *Working for the economy: The economic case for trade unions*. Greenwich Papers in Political Economy No. GPERC 32, Greenwich Political Economy Research Centre, University of Greenwich.

Proudhon P. J. (1888) *System of Economical Contradictions or, the Philosophy of Misery*. The Works of P. J. Proudhon, translated from the French by Benjamin R. Tucker. Cambridge: John Wilson and Son.

Proudhon P. J. (1969) *What is Property? An inquiry into the Principle of Right and of Government*. Translated from the French by Benjamin R Tucker. London: William Reeves.

Roca, B., and J. L. Heras (2018) Trade unions as retaining walls against political change: A Gramscian approach to remunicipalisation policies in a Spanish City. *Capital&Class* doi: 10.1177/0309816818815242, Available in OnlineFirst, <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0309816818815242> (24.4.2019).

Silver B. J. (2006) *Forces of Labor –Workers' Movements and Globalization since 1870*. Cambridge: Cambridge University Press.

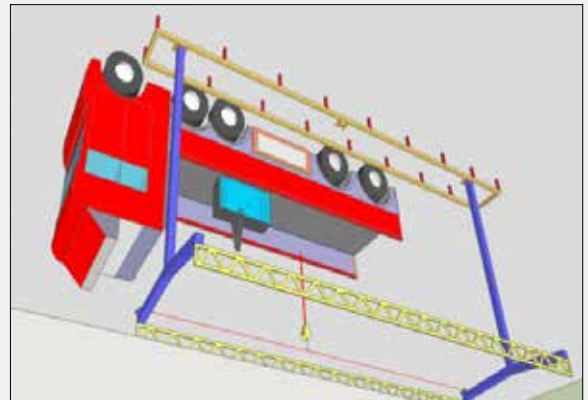
Trotsky L. (1978) Trade Unions in the Epoch of Imperialist Decay (1940). In *Trade Unions under Capitalism*, edited by T. Clarke and L. Clements, 84-92. Hassocks, Sussex: The Harvester Press.

van der Linden, M. (2000) Conclusion: The Past and Future of International Trade Unionism. In *The International Confederation of Free Trade Unions*, edited by A. Carew, M. Dreyfus, G. Van Goethem, R. Gumbrell-McCormick, and M. van der Linden, 519-540. Bern: Peter Lang.

Walker F. A. (1876) *The Wages Question –A Treatise on Wages and the Wages Class*. New York: Henry Holt and Company.

Webb S. and Webb B. (1911) *Industrial Democracy*. New Edition in Two Volumes Bound in One, London: Longmans, Green and Co.

- rına zarar vermemesi için gerdirme kemeriyle bağlanarak emniyete alınmalıdır.
- Yük, karayolu ile taşıyırken düşerek başkala- koryucunun donanımları kullanılmaktadır. güvenliği ayakka bısı ve iş eldiveni gibi kişisel ve saat takamamalı, baret, güvenli göz lüğü, iş kamyon kasasına çikan işçi alyans dahil yüzük almış ve belgelenmiş olmalıdır.
- ları dahil temel iş sağlığı ve güvenliği eğitimler koryucunun donanımları güvenli kullanma" konu- Söfor ve işçiler "yükselte çalışma", "kişisel bulunmalıdır.
- lik raporlarında "yükselte çalışabilir" ibaresi ve periyodik sağlık muayeneleri olmalıdır. Sağ- işçilerin; sigortalı işe giriş bildirgesi, işe giriş lanmalıdır.
- meye başlamadan önce iş izin sistemi uygu- (prosedür/talimatı)" olmalıdır. Araç yüklen- işyerinde "yükselte çalışma (iş) izin sistemi kemeri kullanılarak yapılmalıdır.
- platformunda, sok emicili, paraşüt tipi emniyet işi; kesinlikle yatay yaşam hattı olan bir yüklemesi üzerine çadır branda gelişmesi ve bağlanması menin düzün istiflenmesi, emniyete alınması, Aracın kasası üzerine çikilarak yapılan malze- ve yerleştirilmelidir.
- nına güvenli bir şekilde kaldırılmı, taşınmalı caraskal, forklift, transpalet vb.), kamyon kasa- Yük olabildiğince mekanik araçlarla (ving, Yükleme sahasında araç takozlanmalıdır.
- getirilmelidir.
- cına güvenli bir şekilde konulabilecek duruma işçilerle istiflenmeli, bağlanmalı, taşıma ara- Yük öncelikli toplanıldığı yerde düzenli bir

Ne yapılmalı?

İKİ DAKİKA DÜŞÜN > Sayfa 39'un yanıtı

Çocuk İşçiliği İle Mücadelede Sendikaların Etkisi(zliği)

Emirali KARADOĞAN (*)

GİRİŞ

Çocuk işçiliği gelişmişlik düzeyi ayrımı gözetmeden tüm ülkelerde farklı biçimlerde ve boyutlarda varlığını sürdürmektedir. Çocuk işçiliğinin temel nedenleri olarak da yoksulluk, bozuk eğitim sistemi, kayıtdışı / enformel ekonomi, çocuk işçiliğinin düşük maliyeti, işçi örgütlerinin eksikliği/yokluğu, sosyal koruma eksikliği, sosyal gelenekler ve tutumlar (ILO, 2000: 11), daha kolay disipline edilme (şiddeti kanıksama) ve göçün her biçimini sayabiliriz. Ancak tüm bu nedenleri de üreten ve süregelen kök neden ise kapitalist üretim ilişkileri ve onun yaratmış olduğu ve mülkiyet eşitsizliğidir.

Bu çalışmada çocuk işçiliği ile mücadelede sendikaların bir etkisinin olup olmadığı ortaya konmaya çalışılacaktır. Bu amaçla sendikaların çocuk işçilik ile mücadeledeki etkileri, sendikaların bu yönde yürütmüş oldukları / yürüttükleri çalışmalar ile tüzük hükümleri üzerinden analiz edilecektir. Tüzükler dışında, belki de daha da önemlisi, sendikaların yaptırım sağlayan en önemli yazılı belgeleri, toplu iş sözleşmeleridir. Bu doğrultuda toplu iş sözleşmelerindeki sendikal tavır da, çocuk işçilerin yoğunlukla çalıştığı iş kollarındaki sendikaların uzmanları ile yapılan görüşmeler çerçevesinde aktarılacaktır. Elde edilen veriler doğrultusunda çocuk emeği ile mücadelede sendikaların olumlu bir etkisinin olup olmadığı araştırılacaktır. Böylece, sendikaların sadece üyelerinin değil, toplumun diğer kesimlerini de kapsayan etkin politikalarının olup olmadığının izi sürülecektir.

SENDİKALAR ÇOCUK İŞÇİLİĞİ İLE MÜCADELEDE NE KADAR DUYARLI?

Kapitalizmin kriz yaşadığı her dönemde işgücü piyasasının en hassas ve güvencesiz kesimleri krizin faturasını ağır bedellerle ödemektedir. Bu bedel örgütlü ve kayıtlı işçi için işsizlik tehdidi ile düşük ücretlerle kötü çalışma koşulları; güvencesiz ve kayıt dışı çalışan emekçiler için ise sömürü ilişkilerinin derinleşmesi şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu sömürünün en hassas grubu kuşkusuz çocuk işçilerdir. Her ne kadar devlet koruması altında gözükseler de, çocuk işçiler, yetişkinlerin aksine kendilerini temsil edebilecek örgütlerden yoksundurlar. Bu nedenle sendikaların vb. örgütlerin desteğine ihtiyaç duyarlar.

Sendikaların çocuk işçiliği ile mücadele geçmişi 19. yüzyıla kadar gitmektedir. Sendikaların çocuk işçiliği ile mücadele geçmişi bu kadar eskiye dayanmasına karşın;

bu konuda büyük mücadeleler verildiğini söylemek pek de mümkün görünmemektedir. Genellikle sendika kampanyalarının bir sonucu olarak, hükümetlerin, çocukları sanayileşme ve çalışma ilişkilerinin getirdiği tehlikelerden korumak için yasalar çıkardıkları bilinmektedir. Bu gelişmelerle birlikte zorunlu eğitime ilişkin mevzuat, "çocuklar işyerinde değil, okulda olmalı" fikrine yol açmıştır (ILO, 2000: 1). Çocuk işçileri korumaya yönelik ilk sosyal politika önlem ve düzenlemelerinin kamu otoriteleri tarafından yapılmış olması ve sendikaların aktif olarak ortaya çıkışından önceye dayanması, toplumun diğer kesimleri gibi sendikalar açısından da çocukları işgücü piyasalarından korumaya yönelik düzenlemelerin yapılması ve denetlenmesinin devlet otoritesine bırakılması gibi bir sonucu ve kabulü de beraberinde getirmiştir. ILO düzenlemeleri ile birlikte ikinci dünya savaşı sonrası refah ve sosyal devlet uygulamaları da sendikaların bu sorunu uzaktan seyretme tavrını pekiştirmiştir. Bu bağlamda ILO tarafından yapılmış olan bir çalışmanın verileri bu yönde çarpıcı sonuçlar içermektedir. ILO tarafından 81 üye ülkeden 111 sendika ile yürütülmüş olan bir araştırmada çocuk işçiliği ve ilgili konuların sendikaların gündemindeki yeri tespit edilmeye çalışılmıştır (Hybrechts ve Develtere, 2006). Bu çalışmanın aşağıdaki verilerinde de görüldüğü gibi çocuk işçiliği ile ilgili sorunlar alt gündemlerde kendisine yer bulmaktadır.

- Örgütlenme ve Toplu Pazarlık Hakkı: % 89
- Örgütlenme Hakkı ve Örgütlenme Haklarının Korunması: % 84
- İstihdam: % 80
- Sosyal Koruma: % 78
- Mesleki Güvenlik ve Sağlık: % 77
- Eşit Ücretlendirme: % 70
- Ayrımcılık (İstihdam ve Meslek): % 65
- Çocuk İşçiliğinin En Kötü Biçimleri: % 61
- *Asgari Yaş*: %54,
- Zorla Çalıştırma İşleminin Kaldırılması: % 43
- Zorunlu Çalıştırma: % 38

TÜRKİYE'DEKİ DURUM VE SENDİKALARIN ETKİSİ(ZLİĞİ)

Türkiye'de çocuk işçiliği ile mücadele edebilmek için, öncelikle sorunun boyutunun net olarak anlaşılması büyük önem taşımaktadır. Bu amaçla öncelikle ihtiyaç duyulacak çocuk işçiliğine ilişkin niceliksel verilerdir. Bu tür verileri elde edip derleyen resmi kurum Türkiye İstatistik Kurumudur (TÜİK). TÜİK tarafından 1994, 1999,

(*) Dr. Tez-koop-İş Sendikası Genel Başkan Danışmanı ve Fişek Enstitüsü Çalışan Çocuklar Bilim ve Eylem Merkezi Gönüllüsü

2006 ve 2012 yıllarında Çocuk İşgücü Anketi uygulanmıştır (AÇSHB, 2017: 20). Ancak TÜİK 2012'den bu yana çocuk işçiliğine yönelik bir veri paylaşmamıştır. 2012 verilerine göre 6-17 yaş arasındaki çocukların yüzde 5,9'u (893 bin) çocuk işçi olarak çalışmaktadır. Aşağıdaki tabloda çalışan çocukların çalıştığı sektör dağılımı da verilmiştir. Küresel dağılıma paralel biçimde (ILO, 2017) çocuk işçilerin büyük bir oranı Türkiye'de de tarım sektöründe çalışmaktadır.

Tablo 1: Sektörlere Göre Çocuk İşçi Sayısı

Sektör	Çocuk İşçi sayısı	Sektörel Oran (%)
Tarım	399.000	44,7
Hizmetler	277.000	31
Sanayi	217.000	24,3
Toplam	893.000	100

Kaynak: AÇSHB, 2017

Sayılar çok da takılmadan, önemli olan sorunun sendikalar açısından görünümünü vermeye çalışalım.

Yaptığımız inceleme ve veri taramasında Türkiye'de çocuk işçiliğini engelleme ve yok etmeye yönelik sendikaların etkili bir mücadele yürüttüğünü söylemek pek mümkün değildir. Buradan "hiç bir şey yapmıyorlar" gibi bir söylemde bulunmak da hatalı olur. 12 Haziran Dünya Çocuk İşçiliği İle Mücadele Günü kapsamında çoğu sendika bildiri, basın açıklaması vb. gibi faaliyetler gerçekleştirilmektedir. Ve bu tür uygulamaların çok ötesine geçildiğine yönelik bir veriye en azından biz ulaşamadık. Fakat özellikle 1990'lı yılların başından itibaren tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de ILO, IPEC (Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Uluslararası Programı) aracılığı ile sendikaları bu yönde çalışmaya zorluyor. Burada "zorluyor" ifadesi bilinçli kullanılmıştır. Çünkü ILO/IPEC sonrası çok geçmeden başlayan çalışmaların yavaşça ortadan kalktığını görüyoruz.

ILO/IPEC Türkiye'de uygulanmaya başladığı projelere işçi sendikaları da dahil edilmiştir. Öncelikli amaç sendikaların bu yöndeki kapasitelerini geliştirmek olarak belirleniyor. DİSK, Hak-İş ve Türk-İş'in bu süreçte yer aldıkları görülüyor. Türk-İş tarafından çocuk işçiliği etkinliklerini koordine etmek ve çocuk işçiliğini ortadan kaldırmaya yönelik uygun politikalar formüle etmek için 1 Kasım 1993 tarihinde Çalışan Çocuklar Bürosu kuruluyor (Karabulut, 1998: 40). Büronun amaçları arasında toplumsal bilinci yükseltmek ve çocuk işçiliği ile mücadelede siyasi erk üzerinde baskı yaratmak da yer alıyor. Ayrıca IPEC kapsamında Türkiye'deki üç işçi sendikası konfederasyonu, çalışan çocukları okula yönlendirecek geniş bir eğitim kampanyasında öncü rolü üstlenmek üzere birlikte hareket ediyorlar. Bu sayede çalışan çocukların ailelerine ulaşmaya çalışan sendikaların, küçük yaşlarda çalışmanın olumsuz yönlerini

aktararak, ailelerin bilinçlenmesine katkı sağladıkları savunulmakta, ayrıca DİSK, Hak-İş ve Türk-İş'in IPEC projelerinin gücünü kullanarak, Türkiye'nin ILO'nun 182 sayılı sözleşmesinin imzalanıp onaylanmasında etkili oldukları ifade edilmektedir (Dayıoğlu ve Hoşgör, 2010: 84-111).

IPEC'in ikinci aşaması olarak Türk-İş Çalışan Çocuklar Bürosu aracılığı ile bağlı sendikalarının etkinliklerinin artırılmasına yönelik projeler başlatıyor. Bu yönde çeşitli eğitim seminerleri ile birlikte ağaç, metal ve deri iş kolundaki sendikalara yönelik çalışmaların yapıldığı görülüyor (Karabulut, 1998: 42). Bu süre boyunca IPEC aracılığı ile değerli çalışmaların yapıldığını ve bir bakıma çocuk işçiliği sorunun sendikaların gündemine sokulabileceğini söyleyebiliriz. Fakat IPEC projesi sona erince sendikaların da çocuk işçiliği ile mücadele hevesi gittikçe zayıflamış ve bu konudaki faaliyetleri yazı yazmanın ve bildiri okumanın ötesine geçememiştir.

Daha önce de ifade etmiş olduğumuz gibi, küresel düzeyde sendikalar son yirmi yılda çocuk işçiliği ile ilgili yeniden mücadeleye yönelik söylem ve kimi yerlerde toplu iş sözleşmelerinde hükümler geliştirmişlerdir. Peki Türkiye'deki sendikaların gündeminde çocuk işçiliğinin yeri var mı?

COCUK İŞÇİLİĞİ İLE MÜCADELE TÜRKİYE'DEKİ SENDİKALARIN GÜNDEMİNDE Mİ? SENDİKALARIN TÜZÜK VE TOPLU İŞ SÖZLEŞMELERİ BİZE NE ANLATIYOR?

Sendikalar genellikle hangi konulara önem verdiklerini/vereceklerini tüzüklerindeki amaç, yetki ve ilkeler kısımlarında hüküm altına almaktadır. Bu amaçla Türkiye'deki mevcut işkollarında önemli ve yetkili gördüğümüz 5'i işçi sendikası konfederasyonu (DİSK, Hak-İş, Tüm-İş, Türk-İş ve Ülkem-İş) ile özellikle çocuk işçiliğinin yoğun bir şekilde görüldüğü tarım ve tekstil imalat işyerlerinde örgütlü olanlar olmak üzere 41'i sendikanın tüzüğü incelendi. Tüzük metinlerinde çocuk işçiliğine dair hüküm olup olmadığı araştırıldı. Konfederasyonlar düzeyinde ise sadece DİSK, Hak-İş ve Ülkem-İş'in tüzüğünde çocuk işçiliğine dair hükümün yer aldığı görüldü. Diğer konfederasyonların tüzüklerinde ise çocuk işçiliğine dair bir ifadeye rastlanmamıştır. DİSK ve Tüm-İş'in tüzüklerinde çocuk işçiliği ile mücadeleye bağımsız bir madde olarak değil, kadın ve çalışma yaşamının risk grupları ile birlikte aynı hüküm içerisinde yer verirken, Hak-İş ise bağımsız bir madde hükmü şeklinde yer vermiştir. DİSK'in tüzüğünde "çocuk" yerine "küçük" ifadesinin kullanılmış olması ise dikkat çekicidir.

Aşağıdaki tabloda da görüldüğü gibi farklı iş kollarında ve farklı konfederasyonlara üye 41 sendikanın 10'u tüzüğünde çocuk işçiliğine dair hükme yer vermiştir. Fakat bu 10 sendika içerisinde çocuk işçilerin yoğun bir şekilde çalıştığı işkollarında örgütlü olan sendikalar yer almamaktadır. Bu durum çocuk işçiliği ile mücadelede sendikaların ne yaptığına değil de ne yapmadığına dair bize bir ön bilgi verir niteliktedir.

Tablo 2: Sendikanın Tüzüğünde Çocuk İşçiliği İle Mücadeleye Dair Hüküm Var Mı?

	Sendika adı	Evete	Hayır		Sendika adı	Evete	Hayır
1	A.Sağlık-İş		x	21	Limter-İş	x	
2	Ağaç-İş		x	22	Nakliyat-İş		x
3	Avmes		x	23	Oleyis		x
4	Avukatlara Sendikası		x	24	Öz-Çelik-İş		x
5	Bank-Sen	x		25	Öz-Gıda-İş		x
6	Banksis		x	26	Öz-İplik-İş		x
7	Basın-İş		x	27	Öz-Orman-İş		x
8	Basisen		x	28	Öz-Sağlık-İş		x
9	Belediye-İş		x	29	Petrol-İş	x	
10	Birleşik Metal-İş	x		30	Selüloz-İş		x
11	Cam Keramik-İş	x		31	Sosyal-İş	x	
12	Çelik-İş		x	32	Tekgıda-İş		x
13	Demiryol-İş		x	33	Teksif		x
14	Genel-İş	x		34	Tes-İş		x
15	Hizmet-İş		x	35	Toleyis		x
16	Hür Tekstil-İş		x	36	Tez-Koop-İş	x	
17	T.Koop-İş		x	37	Tümtis		x
18	Kristal-İş		x	38	Türk Metal-İş		x
19	Lastik-İş	x		39	Türkiye Çimse-İş		x
20	Liman-İş	x		40	Türkiye Maden-İş		x
				41	Yol-İş		x

Kaynak: AÇSHB, 2019

Tüzüğünde çocuk işçiliğine dair hükme yer veren sendikaların üçü dışında tamamı DİSK'e bağlı sendikalardır. Ancak yapılan inceleme neticesinde DİSK'e bağlı sendikaların DİSK'in tüzüğündeki hükümden hareketle, bir örnek yazım tekniği ile benzer hükmü kopyaladıkları gibi bir izlenim edinilmiştir. Bu nokta da sendikaların bunu ne kadar içselleştirdikleri ve bu konuda faaliyette bulunmaya istekli oldukları da bir soru işaretidir. Fakat aynı yazımlarda çocuk işçiliği ile mücadele (engellemek ya da yok etmek bağlamında) değil, "... çocuk işçilerin sorunlarının çözüme kavuşturulmasını sağlama" ifadesinin yer alması dikkat çekicidir. Her ne kadar hüküm içerisinde ILO normlarına atıf yapılsa da, bu ifade çocuk işçiliği ile mücadeleden çok, çocuk işçiliğini kabullenen; ancak çalışma koşullarının düzeltilmesi ve varsa sorunlarının düzeltilmesine yönelik bir görüşü yansıtmaktadır. Buna karşın, Liman-İş ve

Tez-Koop-İş sendikaları kendi tüzüklerinde sendikanın amaçları arasında bağımsız bir madde olarak, sırasıyla "Çocuk işçiliğinin önlenmesini" ve "Çocuk işçiliğinin önlenmesi için mücadele" ifadelerine yer vermişlerdir. Tüzüklerde çocuk işçilerin çalışma koşulları, sağlık ve güvenlik koşullarına yönelik de bir bulguya da rastlanmamıştır.

Daha önce ifade etmiş olduğumuz gibi en çok çocuk işçi, yaklaşık yüzde 45'i, tarım sektöründe çalışmaktadır. Bu bağlamda da tarım, tekstil imalatı ve genel işlerde örgütlü sendikaların faaliyetleri ayrıca incelendi ve sendika uzmanları ile görüşmeler yapıldı. Tüzüklerinde çocuk işçiliği ile mücadele dair ifade bulamadığımız sendikaların toplu iş sözleşmelerinde acaba durum neydi? Bunu öğrenmek adına görüştüğümüz sendika uzmanları, toplu iş sözleşmelerinde çocuk işçiliğine dair bir hükümlerinin bulunmadığını ifade etmişlerdir.

Uzmanlar, imzaladıkları işyerlerinin kayıtlı ve örgütlü olmasının çocuk işçiliğini doğrudan engellediği için buna yönelik bir hükme ihtiyaç duyulmadığını ayrıca belirtmişlerdir. Buradan da sendikaların örgütlü işyerleri ile sınırlı bir faaliyet sunduklarını söylemek sanırız hatalı olmayacaktır.

Diğer yandan çocuk işçileri sadece mevzuatın tanımladığı yaşın altındaki kayıt dışı işçiler olarak da görmek gerekir. Özellikle çıraklık eğitim merkezleri ve meslek liseleri gibi eğitim kurumlarında mesleki eğitim için işyerlerine gönderilen kayıtlı çocuk işçiler azımsanmayacak kadar çoktur. Sendikalı işyerlerinde çırak ve stajyer emeği kullanılma olasılığı oldukça yüksektir. Ancak bu çocukların çocuk işçi olarak görülmemesi, egemen sınıfın algı yönetimi ile mevzuat bağlamında işçi sınıfına ve topluma kabul ettirerek meşruluğunu sağladığı bir durumdur.

Kısaca Türkiye'deki sendikaların çocuk işçiliği ile mücadeleyi "sözel"de bile gerçekleştiremediklerini söyleyebiliriz.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Özellikle 2000'li yıllardan itibaren çocuk işçiliğine duyarlılığın artması, sendikaları bu konuda daha aktif bir şekilde rol almaya itmiştir. Çocuk işçiliğinin çok farklı biçimlerde ortaya çıkması hükümetlerin tek başlarına sorunu çözmesini imkânsızlaştırmaktadır. Bu imkânsızlığı besleyen ve dayatan kapitalist küreselleşmenin ve diğer bir ifade ile egemen sınıfların devlet aygıtı üzerindeki talebini de yadsımamak gerekir. Diğer yandan çocuk işçiliği sorunun sınırları aşması sorunun çok uluslu ve çok paydaşlı uyumlu bir şekilde çalışmayı da zorunlu kılmıştır. Güçlü bir baskı grubu olarak, sendikaların toplu pazarlıkta ve ulusal ve uluslararası düzeyde sosyal seferberlik çabalarında rol oynamaları zorunlu kılmaktadır.

Yukarıdaki aktarılan bilgilerin ışığında sendikaların çocuk işçiliği ile mücadelede çok etkili görev aldıklarını ya da çocuk işçiliği gibi toplumun canını yakan bir sorunu kendilerine dert edindiklerini söylemek ne yazık ki mümkün değildir. Türkiye'de sendikaların belli dönem ve tarihlerde kendilerine tanımlanmış zorunlu bir görev yerine getirircesine bildiri, basın açıklaması ve toplantılarda boy göstermenin ötesinde bir iş yaptıklarını ifade etmek çok güç. Oysaki toplu iş sözleşmelerine

çocuk işçiliği ile mücadeleye dair hükümler koyabilir; en azından kendi işyerlerinde çocuk işçi olmasa da eğer varsa tedarik zincirlerinde ve fason üretim yapan diğer alt işverenlere yönelik dolaylı baskı kurabilirler.

Sendikalar üyeleri aracılığı ile toplumun geniş bir kesimini gözlem altında tutabilir ve toplumu harekete geçirebilirler. Hatta sendika üyesi işçilerin kendi çocuklarının çocuk işçi olarak çalışıyor olma ihtimali az olmasa gerek. Özellikle eğitim sektöründe örgütlü sendikaların üyelerinin, -örneğin öğretmen sendikalarının- çocukların eğitime devamsızlığından çocuk işçilere ulaşma imkanı yüksektir, ve bu çocuk işçiliği ile mücadelede çok önemli bir güç niteliğindedir. Sonuç olarak, çocuk işçiliği sadece kamu görevi olarak görülerek, devletin düzenleme ve kontrol mekanizmalarına bırakılmayacak kadar önemli ve derin bir sorundur. Bu soruna müdahil olmak sendikaların hem sınıfsal hem de toplumsal bir görevidir.

Kaynaklar:

AÇSHB (2017), Çocuk İşçiliği İle Mücadele Ulusal Programı: 2017-2023, https://www.ailevecalisma.gov.tr/media/1322/cocukisciligimucadele_2017_2023_tr.pdf (Erişim 01.10.2019)

AÇSHB (2019), "İşçi-İşveren Sendikaları ve Bağlı Oldukları Konfederasyonların Tüzükleri", <https://www.ailevecalisma.gov.tr/tr-tr/sendikalar/isci-isveren/> (Erişim: 10.11.2019)

Dayıoğlu, M.ve Hoşgör, A. G. (2010), Türkiye'de Çocuk işçiliğiyle mücadelede izlenen strateji ve yöntemler: IPEC Deneyimi", Türkiye'de Çocuk Emeği (Der. Kemal İnal), Ütopya Yayınları, Ankara, s. 77-132

Hybrechts, A. and Develtere, P. (2006), "Trade Unions and Fight Against Child Labour: Evidence of Policies and Practices", LIRGIAD, K.U.Leuven,

ILO, (2000), Trade Union And Child Labour, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_dialogue/---actrav/documents/publication/wcms_116635.pdf (Erişim Tarihi: 15.11.2019)

ILO, (2017) Global estimate of Child Labour, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@dgreports/@dcomm/documents/publication/wcms_575499.pdf (Erişim, 10.11.2019)

Karabulut, Ö. (1998), Çocuk İşçiliğine Karşı Sendikal Mücadele: Türk-İş Modeli, Türk-İş Yayınları, Ankara

Çocuğa Yönelik Cinsel İstismar: “Söylemeye Korkmak”

Çocuğa yönelik cinsel istismar, küresel bir halk sağlığı sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır. Çocukların içerisinde buldukları çeşitli sosyo-ekonomik, siyasal ve kültürel şartlar sonucunda cinsel istismara maruz kalma ihtimalleri yükselen yabancı düşmanlığı ve artan yoksullukla birlikte giderek yükselmekte. Cinsel istismarın önlenmesi ve failerin cezalandırılması konusunda işletilen adli sistem, sağlık ve koruma sistemlerinde ise önemli sorunlar dikkatimizi çekmeye devam ediyor. Çocuk koruma alanında uzun yıllar çalışmış ve çocuğa yönelik cinsel istismarın açığa çıkmasından sonra çocukların dahil olduğu bu sistemlerde çocukla karşılaşan profesyonellerin çocuğun öncelikli yararını gözeterek ona bir “dosya” değil, bir “birey” ve “bir yaşam” olarak bakmaları gereğinin altını çizerek bu alanda önemli çalışmalara imza atan Kocaeli Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü Dr. Öğretim Üyesi Figen PASLI ile Ocak ayında Nika Yayınevi’nden çıkan kitabı “Söylemeye Korkmak: Çocuk Cinsel İstismar Vakaları” adlı kitabı üzerine konuştuk.

□ **Bu çalışmayı yapma motivasyonunuzdan kısaca bahsedebilir misiniz?**

■ Profesyonel meslek yaşamım boyunca çocuklarla çalıştım; yetiştirme yurtlarında, sokakta yaşayan ve çalışan çocuklarla, ihmal ve istismara maruz kalan çocuklarla. Güç koşullarda yaşayan ve olumsuz yaşam deneyimlerine sahip çocukların bir şekilde dahil oldukları sistemlerde süreci onlarla birlikte deneyimledim, yaşadım ve izledim. Çocukların çoğu zaman “birey” olarak algılanmadıklarına tanık oldum. Bir birey olarak yaklaşımın, değer görmeyen yaşadıkları olumsuz süreci atlatmalarında onları nasıl etkilediğini ve de aynı zamanda bürokratik süreçlerde tamamlanması gereken “bir dosya” olarak görülmelerinin de nasıl olumsuz etkilediğini gözlemledim. Mesleki uygulamalarda çocuk odaklı yaklaşımın, öncelikle çocuğun yararını gözetmenin, umudu yeşertmede etkili olacağına ilişkin deneyimlerimi paylaşmak istedim.

□ **Çocuğa yönelik cinsel istismarın küresel bir halk sağlığı sorunu olarak ele alınması, sorunun önlenmesine yönelik yaklaşımın bütüncül ve çok boyutlu olması ihtiyacını da beraberinde getiriyor. Sizce adli sistem, sağlık, çocuk koruma ve sosyal hizmet sistemleri önleme ve müdahale alanlarında çalışan profesyonellerin çocuğa yönelik cinsel istismarı kategorik olarak bir “küresel halk sağlığı sorunu” olarak ele almasına ve soruna bu açıdan yaklaşmasına yönelik sistematik önlemler alabilmekte midir?**

■ Sistemler kendi sorumlulukları ve sınırları içerisinde çalışmalar yürütüyor, ancak aralarında yeterli eşgüdüm yok. Çocukları gerçekten koruyacak bütüncül bir sistemin varlığından söz etmek pek olanaklı değil. Sistemlerde yeralan profesyonellerin çocuk odaklı bakış açısına ve çocuğun öncelikli yararını gözetecek yaklaşımlara sahip olduklarını söyleyemeyiz. Bireysel çabalar çok değerli, ama bu yaklaşımlar sistematik olmayınca yeterince etkili olamıyor. Dolayısıyla sistemlerin çocuğa yönelik cinsel istismarı küresel halk sağlığı sorunu olarak ele alarak, profesyonellerin yaklaşımını belirleyecek önlemleri yeterince almadığını söylemek yanlış olmaz. Çocuklar mağduriyet yaşadıkdan sonra sistemlere dahil

Dr. Figen Paslı

Kocaeli Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi
Sosyal Hizmet Bölümü Öğretim Üyesi

Söylemeye Korkmak

Çocuk Cinsel İstismar Vakaları

Figen Paslı

oluyor, dolayısıyla önlemeye yönelik çalışmaların varlığından söz etmek de olanaklı değil. Müdahale sürecinde de sistemlerin hem kendi sınırlarını tam olarak bilememelerinden, hem de aralarında eşgüdüm eksikliğinden, hem de profesyonellerin bu konudaki yetersiz eğitim ve denetim eksikliklerinden kaynaklanan nedenlerle bütüncül yaklaşımdan söz edemiyoruz.

❑ **Cinsel istismarın ortaya çıkmasının ardından işletilen süreçlerde bazı durumlarda çocukların adeta bir “ikincil örselenme” yaşadığını ifade ediyorsunuz. Bu kavramı biraz açabilir misiniz? Alandaki profesyonellerin yanısıra ailelerin de bu örselenmede etkisi olduğunu söyleyebilir miyiz?**

■ Cinsel istismarın açığa çıkmasından sonra çocuklar dahil oldukları sistemlerde çeşitli güçlükler yaşıyor. Çocuklara bürokratik işlemin bir parçası gibi davranılıyor; çocuklara ve ebeveynlere sürecin nasıl işleyeceği hakkında yeterli bilgi verilmiyor, tekrar tekrar öykü almalar, yinelenen beden muayeneleri, sorgulayıcı, yargılayıcı, suçlayıcı

tutumlar çocukları bu süreçte örseliyor. Yaşanan travmanın etkisi adeta katlanıyor. Yani çocuğun psikiyatrik tedavi alması tek başına yeterli değil, eğer gittiği kurumlarda, yani kollukta, savcılıkta, eğitim kurumunda, sosyal hizmet kurumunda, adliyede, mahkemede çocuğu koruyucu yaklaşım, tutum ve davranışlar olmayınca çocuğun örselenmesi devam ediyor; yaşadığı istismarın etkileri artarak devam ediyor. Çocuğu koruyacak mekanizma olmayınca incinmeye devam ediyor. Böylece ikincil örselenme yaşamış oluyor. Ailelerin de koruyucu tutum ve davranışlar içerisinde olmaması, yeterince destek olmaması çocuğu yalnızlaştırıyor, güçsüzleştiriyor ve aile de ikincil örselenmeye yol açıyor.

❑ **Kitabınızda yasal süreci açıklamanın yanısıra çalışma kapsamındaki kişilerin bireysel ifadelerine de yer veriyorsunuz. Bunlar arasında öne çıkan hususlardan biri, özellikle kolluk kuvvetlerinin bazı durumlarda istismara uğrayan çocuklara yönelik tavrı. Kitabınızın atf kısmına da yansıyan bir ifade olarak bir kolluk görevlisinin çocuğa yönelik “evin tuvaleti” adlandırması bir utanç vesikası olarak duruyor. Özellikle soruşturma evresinde kolluk kuvvetlerinin çocuk koruma hassasiyeti ve alana dair yaklaşımı hakkında ne söyleyebilirsiniz?**

■ Bir komiserin söylediği o ifadeye maruz kaldığında çocuk 15 yaşındaydı, 10 yıl sonra kendisiyle görüştüğümde bunu unutamadığını ve hala “evin odası” olduğunu kanıtlamaya çalıştığını belirtti. Düşünün ki, ben deneyimli bir profesyonel olarak bu cümleyi ilk duyduğumda, yıllar sonra ikinci kez duyduğumda, konuşmaları analiz ederken, yazarken, yani o tanımı her duyduğumda kötü oluyorum, kendimi her seferinde onun yerine koyuyorum. Çocuk zaten ağır bir olay yaşamış, cesur davranarak annesiyle paylaşmış, anne şikayetçi olmuş. Kendini kötü hissetmesi için çok neden var, bir de aşağılamak ne kazandırıyor o çocuğa ya da anneye? Ve daha önemlisi aşağılamaya kimin ne hakkı var?

Özellikle çocuk şube polislerine yönelik son yıllarda düzenli eğitimler söz konusu ve bu eğitimler çocuklara yönelik davranış ve tutumları olumlu etkiliyor elbette ama bu eğitimlerin sürekliliği ve içselleştirilmesi önemli. Eğitimin tavır ve tutumlara yansımaları, kişilerin çocuğa bakış açısı ve çocuk algısını olumlu etkilemesiyle olanaklı. Araştırmada çocuğu koruma hassasiyetiyle davrananlar olduğu da görülüyor; ama empatik yaklaşımdan yoksun davranışlar daha fazla gözlemleniyor. Daha çok bürokratik işlem

olarak yürütülen bu süreçte çocuğa hak sahibi birey olarak yaklaşmak önemli. Böyle olmadığı sürece sistemin çocuğu yeterince korumadığını söylemek yanlış olmaz.

❑ **Kitapta son derece anlaşılır ve açık dil kullanıyorsunuz. Alanı da gözettiğimizde bu bilinçli bir tercih mi?**

■ Kavramlar sorunların doğru saptanmasında ve çözüm üretilmesinde önemli; o nedenle açık ve anlaşılır olmalı. Çocuklarla ya da yetişkinlerle çalışırken onları anlayabilmek kadar bizim onlar tarafından anlaşılabilmemiz de önemli. Eğitim ve öğretim sürecinde bireylere, gruplara ya da topluluklara bilgiyi doğru aktarabilmek ve anlaşılabilirlik için de dil önemli. Deneyimlerimi, gözlemlerimi, kuramsal bilgiyi aktarmaya çalışırken net ve anlaşılır olmayı önemsiyorum. Ne söyleyeceksem açık ve net olmaya özen gösteriyorum. Dolayısıyla bir profesyonel ve akademisyen olarak benimsediğim, dili kullanma yöntemini çalışmaya da yansıttığımı söyleyebilirim, yani bilinçli tercih de diyebiliriz.

❑ **Çocuk işçiliği Türkiye'nin önemli sorunlarından biri. Çalışan çocuklar ve cinsel istismar konusunda gerek çalışmanız gerekse alandaki mesleki deneyimleriniz ışığında neler söyleyebilirsiniz?**

■ Çocukların çalışma ortamında olmaları her şeyden önce ekonomik olarak sömürülmeleri, yani emeklerinin sömürülmesi anlamına gelir. Çalışma ortamındaki çocukların yeterince korundukları söylenemez. Çalışma ortamında sağlık, eğitim haklarından yoksun olan çocukların cinsel istismara uğrama olasılıkları vardır. Aile içinde, eğitim ortamında, kurumlarda istemediği herhangi bir şeye hayır diyemeyen çocukların çalışma ortamındaki ilişki hiyerarşisi içersinde yetişkinlerin taleplerine hayır diyebilmeleri çok zordur. Çocuğu birey olarak değil, kendine ait gibi gören anlayışın çalışma ortamında da çocuğu istismar edeceğini söylemek yanlış olmaz. Dolayısıyla birey olarak görülmeyen çocukların çalışma ortamında yeterince korunamama ve cinsel istismara maruz kalma riski yüksektir.

❑ **İç göç ve kentleşme olguları ile çocuklara yönelik cinsel istismar vakaları arasında nasıl bir ilişkiden söz edebiliriz?**

■ Kırsal yerleşimden kentsel yerleşime göç sürecinde insanların barınma, sağlık, eğitim, beslenme, sosyal ve kültürel ihtiyaçlarının karşılanmasında yetersizlikler ve yoksunluklar görülür.

Göçle birlikte, uyum sorunları, ekonomik yoksunluk, işsizlik sorunları gündeme gelir. Çocukların sokaklarda ve marjinal sektörlerde çalışmak durumunda kalması da bu sorunlardan kaynaklanmaktadır ve bu koşullarda yaşamak durumunda kalan çocuklar korunmasız, güvenliksiz olup, duygusal, fiziksel ve cinsel istismara uğrama riski yüksek olan çocuklardır.

❑ **2011'deki iç savaştan sonra çok sayıda Suriyeli Türkiye'ye göç etmek durumunda kaldı. Bunların önemli bir bölümü de çocuklar. Genel olarak yerinden edilmenin, özel olarak ise Türkiye'deki durumun çocukların kırılabilirliğine etkisi konusunda ne düşünüyorsunuz?**

■ Savaşlar, göç, yerinde edilme çocukların temel ihtiyaçlarının karşılanamaması durumunu yaratıyor. Türkiye'ye sığınmak durumunda olan çocukların büyük kısmının da eğitim, sağlık, güvenlik, barınma gibi ihtiyaçları yeterince karşılanamamakta, ucuz iş gücü olarak kullanma yoluyla emekleri sömürülmektedir. Verilere göre ülkemizde sığınmacı çocukların cinsel istismara uğrama oranı her yıl artmaktadır. Çocuklar göç süresince, ihmal ve yoksunluklar nedeniyle, çoğu zaman insan ticareti mağduru olmakta. Çocuklar, bu süreçte, kuma ve erken yaşta evlendirilmeye kadar varan cinsel istismar türlerine, uyuşturucu ticareti, dilencilikten diğer ağır işlere kadar farklı çalışma alanlarında işgücü olarak sömürüye maruz kalmaktadırlar.

❑ **Çocuklara yönelik cinsel istismar vakalarının yasal süreç dahilinde çeşitli aşamalarını çalışmanızda detaylandırıyoruz. Soruşturmadan kovuşturmaya, yargılamadan cezanın infazına değin geniş bir süreci göz önünde bulundurduğumuzda Türkiye'de konuya ilişkin mevzuatın çocuğun üstün yararı ilkesi ve çocuk koruma alanındaki evrensel ilkeler açısından yeterli ve etkili olduğunu söyleyebilir miyiz?**

■ Mevzuata baktığımızda, çocukları yeterince koruyan, önleyici hükümleri göremiyoruz. Çocuklar bir suçun mağduru ya da faili olduğunda sisteme dahil oluyorlar. Bu durumlarda mevzuat açısından yeterli olmasa da olumlu gelişmeler olduğu söylenebilir. Ancak, uygulayıcıların bakış açısında, yaklaşımında çocuğun üstün yararı ilkesi öncelikli olmadıkça çocuklar için olumlu süreçler yaşanmamaktadır. Dolayısıyla çocukların korunmasına ilişkin iyi uygulama örnekleri bulunsa da, bunlar sistemli olmadığından, evrensel ilkeler açısından yeterli ve etkili mevzuat var diyemeyiz.

Bir Yıl Daha Geçti, Sağlıkta İşbirliği Ne Zaman?

Ayşen BULUT(*), Melih BULUT(**), Melike YAVUZ(***) , Pınar OKYAY(****)

GİRİŞ

Halk sağlığı uzmanları için Kasım ayı özel bir zaman. Halk sağlığının önderi Nusret Fişek'in bir Kasım günü ölümü üzerinden yirmi dokuz yıl geçti, 2020 de otuz olacak. Her yıl Kasım ayında onu, özel bir toplantıda, bir araya gelerek anıyoruz. Aslında belli bir zamanda değil, neredeyse her gün anıyoruz, özellikle son yıllarda yeni olarak tanıtılan her sağlıkta dönüşüm programını duydukça...

İktidarlar, kendi sağlık programlarını etiketlemeye koşullular. Son iktidarımız da kırk yıllık Sosyalleşmiş Sağlık Hizmetleri Sistemi'ni Sağlıkta Dönüşüm Programı adıyla geriye doğru dönüştürdü (Bulut, 2018). Sağlık ocaklarında bir ekip tarafından, nüfusa göre, entegre ve yerinde sunulan birinci basamak sağlık hizmetleri artık ekibin olmadığı, bireyi temel alan, sadece sağlık kurumuna başvurana hizmetin verildiği aile sağlığı merkezlerinde veriliyor (Kasapoğlu, 2016). Tek hekimli model koruyucu sağlık hizmeti sunumunda yetersiz kalınca önce "toplum sağlığı merkezleri" aracılığıyla sonra da "sağlıklı yaşam merkezleri" ile eksiklikler giderilmeye çalışıldı. Saptanan her açığa yönelik bir yeni yapı kazandırılan sistemde bu merkezlerin birbiriyle nasıl bir işbirliği içinde çalışacağı belirsiz (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2018). Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması 2018 raporunda sürekli yama yapılarak yürütülen modelin işe yaramadığını düşündüren bulgular var. Ülkemizde son beş yılda tam aşıllılık hızı düşmüş, karşılanmayan aile planlaması ihtiyacı artmış (TNSA, 2019).

İkinci basamakta da durum pek farklı değil. Gereğinden fazla büyük şehir hastaneleri yaparak, nüfusun tedavi hizmetlerine ulaşması bekleniyor. Basamaklı sevk sisteminin olmadığı koşullarda hastanelerin verimli kullanımını beklemek bir hayal. Ayrıca, özel sektör ve kamu sektörü işbirliği ile yürütülmeye çalışılan sistemin geri ödeme yapısını karşılama sözü sağlanamayacak maliyetler olarak karşımıza çıkıyor (Reuters, 2020). Performansa dayalı ödeme sistemi içinde sağlık çalışanları kendilerini rekabet için yarışma çabası içinde buluyor. Çalışma barışını zedeleyen, rekabetle yaratılan gergin ortamlarda sunulan hizmetin niteliğine dair eleştiriler sağlık çalışanlarına karşı şiddet eylemleriyle ifade ediliyor. Sorunun özünü kaçıranlar ise şiddeti yasaklayan yasalardan medet umuyor. Sağlık meslekleri için

yetişen öğrenciler de gelecekte çalışacakları ortamlardan emin değil ve endişeliler.

Biz bunları konuşurken sağlık bilimlerinde teknoloji alabildiğine geliyor, yenilikler hizmet ve eğitim olanakları halinde sunuluyor. Örneğin insanlar artık evlerinde arttırılmış ve sanal gerçeklik sayesinde üst düzeyde anatomi öğrenebiliyor. Yapay zeka sağlık alanında büyük bir hızla ilerliyor (Bulut, 2019a). Bilginin üssel biçimde arttığı ve demokratikleştiği bir çağda, zamanın ruhunu iyi kavramalıyız.

Bilimsel devrimin ana taşıyıcıları olan; biyoloji, fizik, kimya, genetik, matematik, mühendislik gibi alanlardaki buluşlarla, psikoloji ve sosyoloji gibi bireyi ve toplumu tanımayı sağlayan sosyal bilimin temel disiplinlerini birlikte kullanmalıyız. Kaynakları doğru kullanmayı amaçlayan ekonomi disiplinini de yanımıza alarak, bu alanlarda yetişmiş insan gücünü işbirliğimizi alabildiğine ilerletmeliyiz (Bulut, 2019b).

Hekimler olarak ekip çalışmasını, işbirliğini en iyi bilen meslek gruplarından birisiyiz. Sağlık hizmeti verirken birçok durumda klinik disiplinler arasında konsültasyon gerekmektedir. Hekimler tarihten gelen güçleriyle, hiyerarşi basamaklarında kendilerini en üst seviyeye koymaktalar. Birbirleri arasında rekabet de olsa işbirliği yapmak zorundalar. Diğer sağlık meslek mensupları ile işbirliği yapmakta zorlanmaları hem hiyerarşi düzeylerine uygun olmadığı için, hem de diğer disiplinlerdeki çalışanları yakından tanımadıkları için olmalı, bilgisizliklerine bağlı olabilir.

Yenilikçi ve özgür ruhlu biri olan Nusret Fişek'in öğrencileri olarak bizlerin görevi yeniliklere açık olarak, sağlık hizmet çalışanlarını doğru yönlendirmek ve işbirliği için cesaretlendirmek olmalı. Geleceğe yön vermek adına en çok öğrenciler cesaretlendirilmelidir. Toplumda iyi sağlık hizmeti sunmak sadece tıp fakültesi mezunlarının başarabileceği bir durum değildir. Bu, ancak pek çok disiplinden ilgililerin bir arada verimlilik ve mutlulukla çalışmasıyla gerçekleşebilir.

(*) Halk Sağlığı Uzmanı

(**) Sağlık Yöneticisi

(***) Halk Sağlığı Uzmanı, Bahçeşehir Üniversitesi Tıp Fakültesi

(****) Halk Sağlığı Uzmanı, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Tıp Fakültesi

Fotoğraf, www.halduncezayirlioglu.com/2010/04/varto-merkez-i-nolu-saglik-ocagi/ adresinden alınmıştır.

BİR GİRİŞİM DENEMESİ

Gelecekte farklı sağlık alanlarında çalışacak öğrencilerin meslek yaşamına birlikte hazırlanmalarının yararına inanıyoruz. Bu inançla sağlığın farklı alanlarında öğrenim gören öğrencilerin, gelecekteki meslek yaşantıları üzerine düşünmeleri ve birlikte çalışabilmek için kazanmaları gereken bilgi, beceri ve tutumların farkına varmalarını amaçlayan bir etkinlik planladık.

TURKMSIC¹ Halk Sağlığı Kolu Direktörü Bahadır Haytabey² aracılığıyla, HASUDER³ Yönetim Kurulu'nun onayı ve Halk Sağlığı Öğrenci Birimi'nin ilgisinde "Sağlık İçin Öğrenci İşbirliği Girişimi" başlığında, 15 Aralık 2019 tarihinde İstanbul'da bir tıp fakültesi yerleşkesinde düzenlediğimiz etkinliğe sağlıkla ilgili temel bilimler ve uygulamalı alanlardan, bir kısmı yüksek lisans ve doktora öğrencisi olan 30 öğrenci davet edildi.

Bu toplantıda gelecekte işbirliklerinin geliştirilmesi amacıyla pek çok alternatif düşüncenin üretilmesi beklendi. Katılımcılar program öncesi kendilerini tanımlayan bilgileri duvara yerleştirilen kağıtlar üzerine kaydettiler. Farklı ilgilerde öğrencilerin katılımını görmek amaçlanan etkinlik için güçlendirici bir bulgu oldu.

Toplantılarda önemli birikimlerin kahve arasında kazanıldığı düşünülerek ilk oturum "Gençlik Kafe" başlığında gerçekleştirildi. Katılımcıların rasgele dördü gruplar halinde bir arada kahve-çay içerken; kişisel başarılarını, kendi alanlarında Türkiye'de neler yapıldığını ve neler yapılması gerektiği konusundaki görüşlerini 20 dakikalık dönüşümlerle paylaştılar.

İkinci oturum, "Hayallerle Gelecek" başlığını taşıyordu. Öğrenimleri sırasında nelerle ilgilendiklerini paylaşarak, geleceğin nasıl olması gerektiğini tartıştılar. Ortak ilgi alanlarında sinerji oluşturmayı amaçlayan bu oturumda beklentiler sonrasında ayrıntılı olarak tartışılmasında yarar görülen konular, ilgilenenler tarafından

ortaya atılarak grup çalışmalarıyla irdelendi. Oluşturulan öneriler, temel başlıklar haline getirildi.

Grup çalışmalarında konunun neden önerildiği, ideale istenen duruma ulaşmak için nelerin nasıl yapılması gerektiği ve yapılabilirse bu etkinliklerin nasıl değerlendirilebileceği konularında görüşler oluşturdular. "Serbest Kürsü" başlığıyla gerçekleşen son oturumda da söylenmesi gereken her fikir paylaşıldı.

Etkinliğe katılan 15 öğrenci tam gün süren grup etkinliği için yeterli oldu. Grupta yalnızca 5 tıp öğrencisinin olması, amaca yönelik, diğer sağlık meslek öğrencilerinin sesini duyuracak istenen bir durum oldu. Moleküler biyoloji, sağlık yönetimi, hemşirelik, gerontoloji ve sağlık meslek yüksek okulu öğrencileri, tıp öğrencileriyle birlikte pek çok alanda fikir paylaşmaktan memnun olduklarını ifade ettiler.

Gelecek hayallerine göre, öncelikle politikaları ve eğitimlerinin içerik ve yöntemlerini, öğretim üyelerinin niteliğini değiştirmek istediler ama bunlara güçlerinin ne kadar yeteceği karşılanamamış sorular olarak kaldı. Sonuçta, öğrencilerin sağlık hizmet politikalarına yön vermek için öncelikle kendi görüşlerini paylaşmak için ortam oluşturmalarının yerinde olacağına karar verdiler. Günümüzde bir web sitesi üzerinden ağ şeklinde yapılanma ile haberleşerek yapılabilecek işbirliği, yönlendirici öğretim üyelerinin katkısıyla da zenginleşecek geçerli bir yol olabilecekti.

Artık kurumsal bir yapı oluşturmadan pek çok konuda işbirliği yapılabileceğine yüreктen inanıyoruz. Etkinlik sonucunda elde edilen görüş ve önerilerin geliştirilip, benzer çalışmalarla bu tür birliktelikleri tekrarlamayı planlamalıyız. Bu sayede 2020 Kasım ayı içinde "Sağlık Öğrencileri Nusret Fişek'i Anıyor" başlığı ile yapılacak geniş katılımlı bir toplantıda bulguları sunmak hepimize iyi gelecektir...

NASIL İLERLERİZ?

Sağlık alanında yetişen öğrencilerin birlikteliğini geliştirmek halk sağlığında yeni bakışlar, arayışlar için bulunmaz bir kaynak olabilir. Tıp öğrencilerinin HASUDER içinde yer alma isteği bunun bir göstergesi olarak değerlendirilmeli. Halk Sağlığı ilgilileri zaman geçirmeden, “sağlıkla ilgili meslek öğrencileri için Halk Sağlığında Araştırma ve Geliştirme İşbirliği» gibi bir başlıkla özel bir çalışma yürütmeli. HASUDER web sitesinde (www.hasuder.org.tr), diğer disiplinlerden halk sağlığıyla ilgilenenlerin soru ve görüşleriyle katılabileceği bir bölüm oluşturularak işe başlanabilir.

İşbirliği anlayışını dalga dalga genişleterek sağlığın her alanına yaymalıyız. Diğer hizmet alanlarını çekinmeden, korkmadan tüm süreçlerimizin içine dahil etmeliyiz. Kuşkusuz yalnızca hasta haklarına değil çalışanın haklarına da önem vermeliyiz. Çalışanların en temel gereksinimlerinden birisi olan kendini ifade edebilme ihtiyacını gerçekleştirmeliyiz.

Tedavi almış olarak, hekimlerin liderliğinde yürümeye devam ederken sağlığı geliştirip korumak, bu konuda yetişmiş sağlıkçılarla; bilhassa hemşireler, ebeler, diyetisyenler ve fizyoterapistlerle birlikte yapılmalı. Temel bilimcilerle de işbirliği içinde çalışmalıyız. Bağışıklık sistemini daha iyi öğrendiğimizde kanseri daha iyi tedavi edebiliyoruz. Yeni ilaç moleküllerini bize kimya hediye ediyor. Yeni tanı testlerini onlar geliştiriyor.

Biliyoruz ki, hastalık ve hekim merkezli bir sağlık sistemi giderek sürdürülemez bir hale geliyor. Birbirinden kopmuş disiplinlerin önce eğitimden başlayarak tekrar bütünleştirilmesi gerekiyor. 21.yüzyıla kadar tıbbın meselesi hastalıklardı, şimdi sağlık olmak zorunda. Yani bedensel, ruhsal, toplumsal olarak iyi olma hali...

Biz bunu nasıl sağlayabiliriz?

1. Hızla sağlık bilimleri üniversitelerini bu anlayışla yeniden düzenlemeliyiz. Tüm sağlık öğrencilerinin bir hazırlık, kendini ve işi tanımlarını sağlayacak multidisipliner bir geçiş dönemine gereksinimleri var. Keşke sağlık öğrencileri ortak- temel dersler alarak öğrenime başlayıp sonra hemşire, hekim, fizyoterapist, diyetisyen olarak ilgi ve yeteneklerine göre ayrılabilirler.
2. Şimdiye kadar sağlıkçı eğitiminde kullandığımız alışlagelmiş yöntemler ilerlemek için yeterli değil. Eğitimin, teknolojinin getirdiği olanaklarla yeniden planlanıp yönetilmesi gerekir.
3. Öğrenciler için işbirliği ve dayanışmayı kurumlar arasında da tetiklemeli, üniversiteler birbiri ile ve diğer kurumlarla öğrenci eğitim ortaklıklarını aşan işbirlikleri yapmalı. Öğrenci kulüplerinin ortak projeler geliştirmek için işbirliği içinde çalışabilmeleri adeta tutkal görevi görecek.

İnsan vücudunun sergilediği bağlantısal bütünsellik, insan sağlığı ile ilgilenen bizleri aşırı uzmanlaşmanın getirdiği birbirimizle yabancılaşmayı aşmak için güdülemeli.

KAYNAKÇA

Bulut, Ayşen (2018) “Sağlıkta Bütünlük Zamanı”, *Gürhan Fişek'in İzinde Ortak Emek ve Ortak Eylem, Prof. Dr. Gürhan Fişek'e Armağan*, Siyasal Kitabevi, Ankara.

Bulut, Melih; Dilmen, Nevit; Esmer, Gökhan Bora; Gezer, Murat; Selçukcan Erol, Çiğdem; Türker Şener, Leyla (2019a) *Sağlık Bilimlerinde Yapay Zeka*, Çağlayan Yayınları, İstanbul.

Bulut, Melih (2019b), “Tıbbın Yarını Var mı?” *Hekim Sözü*, İstanbul Tabip Odası Yayın Organı, Sayı 2, Mart-Nisan, s. 20-24.

Kasapoğlu, Aytül (2016), “Türkiye’de Sağlık Hizmetlerinin Dönüşümü”, *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, Cilt 19, Sayı 2, s. 131-174.

Reuters 27 Şubat 2020, www.reuters.com, ebru Tunc, Tom Arnold, Turkey seeks to protect mega hospitals from soaring lira costs-sources, 27 şubat 2020 TNSA (2019) Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması 2018, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, Ankara.

T.C. Sağlık Bakanlığı (2018) Toplum Sağlığı Merkezi ve Bağlı Birimler Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik (Resmi Gazete: 25.05.2018 tarih ve 30431 sayılı).

Sonnolar

1. TURKMSIC: Türk Tıp Öğrencileri Birliği, <http://turkmsic.net/>
2. Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Tıp Fakültesi öğrencisi
3. HASUDER: Halk Sağlığı Uzmanları Derneği, www.hasuder.org.tr

TEŞEKKÜR

Bahçeşehir Üniversitesi Tıp Fakültesi’ne, lider öğrenci Bektaş Altay Yıldırım aracılığıyla, bir pazar günü bize sağladığı eğitim ortamı ve koruyuculuğu için özellikle teşekkür etmeyi borç biliriz.

Nur Selin Dur ile Çocuklar Gibi Sergisi'ne Dair Bir Söyleşi

Fişek Enstitüsü Çalışan Çocuklar Bilim ve Eylem Merkezi Vakfı olarak, 28 Kasım 2019'da, Nur Selin DUR'un, çocuk temalı metaforik çizimlerinden oluşan, Çocuklar Gibi sergisine ev sahipliği yaptık. Bu genç sanatçıyı biraz daha yakından tanımak için bu söyleşiyi yaptık.

❑ **Serginin başlığı ile başlayalım izin verirsiniz. Çocuklar Gibi başlığının bir anlamı ya da öyküsü var mı?**

❑ Öncelikle bu sergi fikrinin beni çocuklar gibi mutlu ettiğini söylemeliyim. Şanslı biri hiç olmadım ama bu tam da şanslı insanın başına gelecek türdendi. Bana güvenip bu fırsatı vermek de iyi insan işiydi. Çocuklar Gibi, Sabahattin Ali'nin bir şiirinin adı. Bir gün Sezen Aksu dinliyordum, Sabahattin Ali'nin Çocuklar Gibi'sini söylüyordu. Sabahattin Ali benim en sevdiğim şair aynı zamanda. O gün çocuk temalı çizimler yapmaya karar verdim.

❑ **Eserlerinizden birinde Sabahattin Ali ve kendinizi birlikte çizmişsiniz.**

■ Sabahattin Ali'nin sadece çok satanlardaki kitaplarını okumuştum, Çakırcı'nın İlk Kurşunu adlı kitabını da okudum ve bu bir dönüm noktası oldu diyebilirim. Kitabın son sayfalarında Sabahattin Ali'ye ait kurbağa çizimleri yer alıyor. Ben de kurbağa resimleri çizdim ve Sabahattin Ali'nin kurbağa resimleri ile çok benzediğini fark ettim. Bunun üzerine tüm eserlerini aceleyle okudum. O kimseye benzemiyordu ama tanıdık da geliyordu. Onunla oturup bir sohbet etmek çok isterdim. Neden kurbağa çizdiğime gelirsek, mutlu son ile biten masalları değiştirmeyi seviyordum. Benim masalımda kurbağa

sadece bir kurbağa olarak kalıyordu.

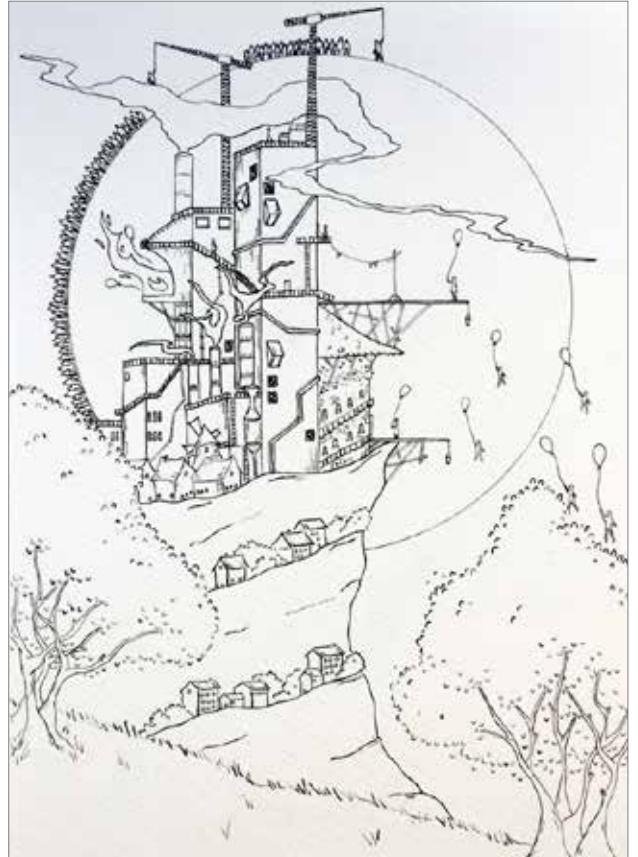
❑ **Şimdi biraz başa dönelim isterseniz, çizim yeteneğinizi ya da sizin ifadenizle çizim yapabildiğinizi ne zaman fark ettiniz, okul sürecinin bu konuda bir katkısı oldu mu?**

■ İlkokuldayken resim dersinde ödev olarak çizimler yapardık. Resim defterimin sayfalarının kenarında kırmızı kalemle çizilmiş yıldızlar vardı hep, ama dedi-

ğim gibi yaptıklarım ödevdi. Sanata dahil olsun gibi bir amacı yoktu. Bir defasında geleneksel folklor kıyafeti giymiş bir küçük kızı çizmiştim. Altına adımı yazdığım ilk çizimdi ve koridordaki panoya asılmıştı. Ben birkaç sınıf büyümüşüm ve o resim panoda kalmaya devam etmişti. Bunun dışında ne çizim yeteneğimi geliştirmeye ne de çizdiklerimi sergilemeye yönelik başka bir etkinlik olmadı. Öğretmenler yetenekli olanları fark etme isteğinde değildi. Okulda kimsenin hatta öğretmenlerin bile hoşlanmadığı bir öğrenci vardı. Bir gün resim dersinde, getirilmesi zorunlu olan kağıt ve boya kalemi yanında yoktu. İki ucu da kalemtırışla açılmış bir kurşun kalem ve bir kağıt vermişim ona. Bir resim çizip ders bitince çizdiği resmi bana vermişti. Kağıdı ben verdiğim için,

Çocuklar Gibi Sergisi'nden
Sabahattin Ali ve Nur Selin Dur

Çocuklar Gibi Sergisi'nden
Herkesgibileştirme Fabrikası

kağıt hala benimmiş gibi geri vermişti. Bir sokak, elektrik direkleri, direklerin üzerinde leylekler ve yuvaları bir de eski binalar vardı kağıtta. Derste kendi çizdiğim resimleri neredeyse hiç hatırlamıyorum. Ama o resmi hiç unutmudum. Çünkü o çocuğun da yapabildiği bir şey varmış ama o öğretmene gösterme gereği duymamıştı. Şimdi düşününce sanata dahil olanın onun çizimi olduğunu anlıyorum.

□ **Sonraki okul süreçleri de böyle mi devam etti?**

■ Aylak Göz şiirinde, "bu adam kitapların uçlarına çizilmiş itilmiş resim", diyordu Cahit Zarifoğlu. Şairin dediği gibi lise ve üniversitede resim, sayfaların kenarına itilmişti benim için. Kareli matematik defterinin kenar, köşesine çizilmesinden dolayı görünmüyordu. Bu yüzden çizdiklerimi pek kimse görmedi. Bir de kitapların yan kısımlarına resim çizerdim. Kalın kitaplara özellikle. Resmin okulunu okumak ister miydin diye soracak olursanız, evet isterdim. Ama bana sanatçı denmesini değil de, sanatı seven biri denmesini isterdim. Çok başka bir alanda, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri alanında okudum üniversiteyi. Şu anda da aynı alanda yüksek lisans yapıyorum. Önce gelir sağlayacağım bir mesleğim olmalıydı. Resim sonra sevdiğim uğraşı, hobi, olarak hayatıma dahil olmalıydı. Bana bu işlenmişti. Ben de bu akışta devam ettim. "Ağaç yaşken eğilir" diyorlar. Kimse ağacı eğmeye yarayan ateşten bahsetmiyor. Sertleştikten sonra şekil almak, yakıcı ve zor oluyor. Ama tabii göz kapaklarını kapatmak ile gözü karartmak aynı şeyler değil.

□ **Peki sizin için "Çocuklar Gibi" sergisi göz kapaklarınızı kapatmak mı yoksa gözü karartmak mıydı?**

■ Gözlerimi açmaktı. 2018 Kasım ayında, bana gerçek şeyleri gerçekten öğrendiğimi hissettiren hocama, bir kağıda çizim yaparak armağan etmiştim. "Sen mi çizdin?", demişti. Birkaç ay sonra da "Çizimlerinle bir sergi açmak ister misin?", sorusunu sormuştu. Sergi fikrinin gelişimi bu şekilde oldu.

□ **Biraz da sergiden söz edelim. Bu sizin ilk serginizdi, neler söylemek istersiniz?**

■ Açıkçası çok korktum. İçimde çizimlerin beğenilmemesi konusunda bir endişe vardı. Çok fazla çöpe attığım resim oldu bu yüzden. Atmaların diğer bir nedeni ise kağıt, kalem ve boya konularındaki bilgisizliğimdi. Deneyerek öğrendim. İstedğim görseli elde edince de resimler öykülerini yazmaya başladım. Mutlu sonlu çizimler olsun istemedim. Dünyadaki her çocuk mutsuz değil elbette. Ama ben çocuklar gibi mutsuz olmak nasılsa onu anlatmak istiyordum. Çizimlerin öykülerinde kitaplarda rastladığım çocuklardan, derste dinlediğim çalışan çocuklardan, babamın, hocamın ve benim anılarımdan parçalar var. İnsan çizimi konusunda eksikliğim vardı. Lisese bir arkadaşımın "Yürüyen Şato'yu izle" tavsiyesi ile tanıştığım Hayao Miyazaki'yi çocukların çizimi için örnek aldım. Bence çocukları ondan daha iyi anlatan biri yok. Hani deriz ya, sanki bir şey yapacaktım ama ne yapacağımı unuttum. Çizimler çoğaldıkça, çizmek benim için sanki unuttuğum o şeymiş gibi gelmeye başladı. Güneşli bir kış günü biraz ince giyinip dışarı çıkarız da bir gölgedeki soğukluk bize kışı hatırlatır. Bu da öyle bir fark etmeydi. Sergi günü, çizimlerde anlatmaya çalıştıklarım hakkında soru gelirse diye endişeliydim. Zaman ilerledikçe çizimleri anlatmak benim için zevk haline gelmişti. Konukların düşüncelerini dinlemek ise daha da güzeldi. O gün o salonda resimlerimi görmeye

gelen konukları hiç unutmayacağımı söylemeliyim. En mutlu olduğum an ise sadece altı adet kalmış olan, Prof. Dr. Gürhan Fişek tarafından imzalı "Çocuk Dostu" belgesini Oya Hanım'ın bana verdiği an ve "O çok özel bir insandı. Sen de öylesin". demesiydi.

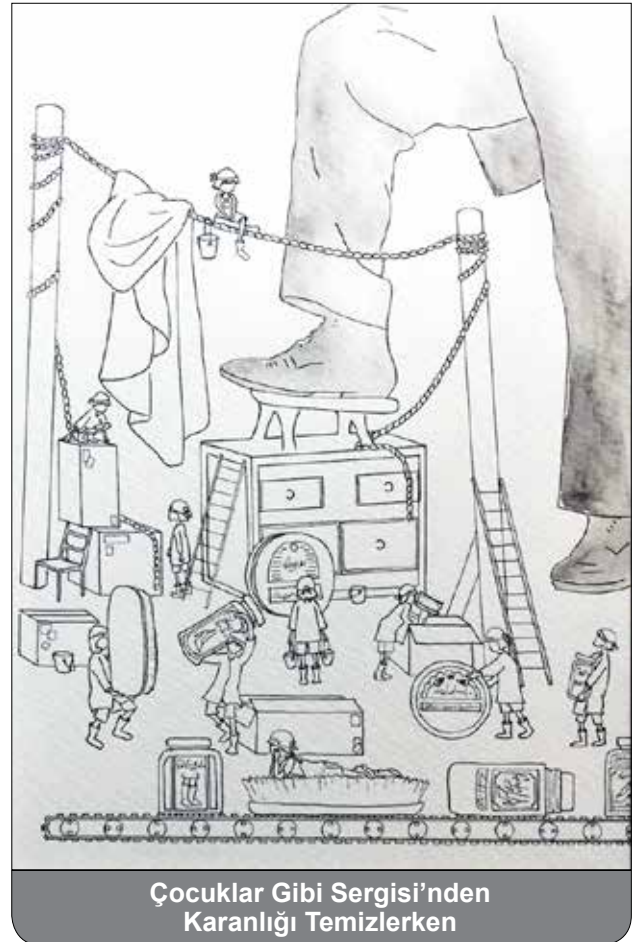
□ **Çocuklardan başka hikayesini anlatmak istediğin birileri var mı?**

■ Yalnız ve yaşlı olmayı anlatmak isterim. En uzun sohbetler ettiğim ve en sevdiğim insanlar hep yaşça büyük insanlar. Bence okullarda adı tecrübe kazanımı olan bir ders olmalı. Her ders bir büyüğümüz gelip bize anılarından bahsetmeli. Eğer büyüğümüz yalnız ise anlatacak çok şey biriktirmiş oluyor. Şu an hayatta olmayan bir arkadaşım şöyle demişti, 'Küçüklerin bizim için yaptığı şeyler bizim için çok büyük şeyler...'

□ **Yeni bir sergi açma düşünceniz var mı?**

■ Türkü dinlemeyi seven biriyim. Her sözünün üzerinde tek tek düşündüğüm türküler var. Aynı şekilde şiirler de var. Bir türkünün hissettirdiğini ses olmadan da hissettirilip hissettirilemeyeceğini merak ediyorum. Bir şiirde geleceğinden bahsedilen bir geminin, duran saatin ve kendiliğinden duran kalbin (Atilla İlhan-Emperyal Oteli) tek resimde yer alıp alamayacağını merak ediyorum. İkinci sergide bu merakımı gidermek istiyorum. Yeni bir serginin hayalini kurmamı sağlayanlara, benimle bu sohbeti gerçekleştiren Taner Hocam'a ve hayatıma dokunanlara sevgilerle.

□ **Teşekkür ederiz, hem sergi hem de bu söyleşi için, yeni sergilerinizi merakla bekliyoruz.**

Çocuklar Gibi Sergisi'nden
Karanlığı Temizlerken

İKİ DAKİKA DÜŞÜN

Tehlikeyi Tanıyalım

Kamyona Yüklenmiş Malzemenin Üzerine
Çadır Branda Çekme

Mustafa TAŞYÜREK (*)

mtasyurek@gmail.com

Durum: İşyerinin hurda palet ve katı atıklarını alan firmanın şoförü ya da bir çalışanı; bir yükleme aracı (forklift) ile kamyonun açık kasasına yüklenen malzemenin üzerine çıkarak, istifleme ve emniyete alma işlemini yaptıktan sonra, yükün üzerine çadır branda çekmekte ve ayrıca yük emniyeti için yerde germe kayışları ve yardımcı araçları bağlamaktadır.

Kamyon ve TIR'lar üzerine çıkarak çadır branda çeken bu işçinin karşılaşılabileceği tehlikeleri tanımlayabilir misiniz ?

Neler Olabilir ?

- İşçi, kamyon üzerine çıkarken ve inerken düşebilir. Düşme sonucu ağır bir şekilde yaralanabilir hatta yaşamını yitirebilir.
- Kamyon üzerine çıkılırken veya inilirken, işçinin alyansı veya yüzüğü kasaya takılarak parmağını koparabilir.
- İşçi, kamyon üzerinden dengesini kaybederek düşmesi durumunda; ağır bir şekilde yaralanabilir veya yaşamını yitirebilir
- Takozlanmayan kamyon; açık kasadaki yükün üzerine çıkan işçinin hareketi vb. nedenlerle hareket edebilir. Üzerindeki işçi düşebilir.
- Malzemenin/yükün düzgün ve dengeli istiflenmemesi ya da aşırı yüklenmesi nedeniyle işçi yüklerle birlikte aşağıya düşebilir.
- Yüklenen malzeme veya bir parçası branda çadırını bağlayan işçinin başına, ayağına düşebilir, bir parçası gözüne gelebilir.

> Yanıtı 29. sayfada

* Kim. Müh., İş Sağlığı+İşletme Yönetimi Bilim Uzmanı
Çalışma Bakanlığı Eski İş Güvenliği Müfettişi (1978-1985)
İş Güvenliği Uzmanı (A Sınıfı Sertifikalı)
Fişek Enstitüsü Çalışan Çocuklar Bilim ve Eylem Merkezi Vakfı Denetim Kurulu Üyesi

İÇİNDEKİLER

- **SOSYAL POLİTİKA**
 - Fişek Enstitüsü Deneyimi: Bir Toplum Örgütü Düşü / Toplum Hekimliği Eylemi 2
- A. Gürhan FİŞEK**
- **ÇOCUK EMEĞİ RAPORU**
 - 2019 Yılı Çocuk Emeği Değerlendirme Notu 6
- **İŞ SAĞLIĞI GÜVENLİĞİ**
 - İşyerinde Göz Yaralanmalarının Sonucu Kimleri Etkiler? 10
- Mustafa TAŞYÜREK**
- **SOSYAL POLİTİKA**
 - Demiryolu Özelleştirmesi Kim/Ne İçin?
İngiliz (British Rail) Deneyimi ve TCDD İçin Çıkarılacak Dersler 15
- Levent DEMİRELLİ**
- **SOSYAL POLİTİKA**
 - Yerinden Edilmenin Sonuçlarına Toplumsal Cinsiyet Rollerini
ve Çocuk Yoksulluğu Açısından Bakmak 19
- Hatice Çoban KENEŞ**
- **ÇOCUK EMEĞİ**
 - Federal Almanya Cumhuriyeti’nde Mesleki Eğitim ve İkili Sistem 24
- Deniz GÜRSOY**
- **SOSYAL POLİTİKA**
 - Elit/entelektüel Bir Hareket Olarak Sendikacılık 27
- Taner AKPINAR**
- **SOSYAL POLİTİKA**
 - Çocuk İşçiliği İle Mücadelede Sendikaların Etkisi(ziliği) 30
- Emirali KARADOĞAN**
- **SÖYLEŞİ**
 - Çocuğa Yönelik Cinsel İstismar: “Söylemeye Korkmak” 34
- **SOSYAL POLİTİKA**
 - Bir Yıl Daha Geçti, Sağlıkta İşbirliği Ne Zaman? 37
- Ayşen BULUT, Melih BULUT, Melike YAVUZ, Pınar OKYAY**
- **SÖYLEŞİ**
 - Nur Selin Dur ile Çocuklar Gibi Sergisi’ne Dair Bir Söyleşi 40
- **BULMACA**
 - Kamyona Yüklenmiş Malzemenin Üzerine Çadır Branda Çekme 42
- Mustafa TAŞYÜREK**

İŞ SAĞLIĞI GÜVENLİĞİ

<http://www.isguvenligi.net>

• **Sahibi:** Fişek Enstitüsü Çalışan Çocuklar
Bilim ve Eylem Merkezi Vakfı Adına
Oya FİŞEK

• **Sorumlu Yazı İşleri Müdürü:**
Oya FİŞEK

• **Yönetim Yeri:** Selanik Cad. Ali Taha Apt. 52/4
Kızılay 06650 ANKARA (e-posta: bilgi@fisek.org.tr)
Tel: 0312 419 78 11 • Faks: 0312 425 28 01 - 395 22 71
• Web sayfası: www.fisek.org.tr

• Çalışma Ortamı Dergisi’nde yayınlanan yazılar,
resimler kaynak gösterilerek kullanılabilir.

• Bu dergide yayınlanan yazıların sorumluluğu yazarlarına aittir.

Bu bir HAKEMLİ dergidir.

• Çocuk Dostu’muz olanlara
dergi ve kitaplarımız düzenli olarak gönderilmektedir.
Sizleri de **Çocuk Dostu’muz** olarak görmek isteriz.

• Çalışma Ortamı Dergisi üç ayda bir yayınlanır.
(YAYGIN SÜRELİ YAYIN)

• ISSN 1302-3519

• Sayı: 163 • Ocak - Şubat - Mart 2020

• ÜCRETSİZDİR

• **Yapım ve Basım:** Büyük Anadolu Medya Grup Ltd. Şti.
Zübeyde Hanım Mah. Elif Sk.
Sütçü Kemal İşhanı No: 7 / 18
İskitler - Altındağ / ANKARA
Tel: 0312 384 30 70 (Pbx) • Fax: 0312 384 30 57

Baskı Tarihi : 3 Nisan 2020